

Кветослава КОПОРОВА (Ед.)

Studium
Carpato-Ruthenorum
2009

Штудії з карпаторусиністики

Пряшівська універзіта в Пряшові
Інститут русиньского языка і культуры

Пряшів 2009

ISBN 978-80-555-0104-8

Вступне слово едітора

Інітїтут русиньского языка і културы Пряшівской універзїты в Пряшові vznikнув 1. марца 2008 як наступницькый субект Інітїтуту регіональных і народностных штудій ПУ – ёго Одділїня русиньского языка і културы. Быв то важный крок, бо по довгих перїпетїях першыраз в новодобїй історїї Русины zdobyли свій научно-културный інітїтут з властными компетенціями, котрый під свою „стріху“ прияла Пряшівска універзїта в Пряшові, што значить, же дала му важность академічної інітїтуції.

Окрем реалїзації штудійного програму в акредітованих ступнях високошкольського штудія (од р. 2005 – бакалярськїм, од р. 2008 – магістерськїм), інітїтут ся став найвысшов інітїтуціов в ділах русиньского списовного языка на Словеньску. Окрем того, занимать ся тыж проблематїков русиньской літературы, історїї, як і розлічными аспектами културы Русинів.

*Взник самостатного інітїтуту дав простор на розвой активїт, vyplиваючіх в першїм рядї зо штатуту даной научно-педагогічної інітїтуції. Єднов з них суть **Научны семїнарї карпаторусинїстікы**, першый річник котрых інітїтут зачав реалїзовати од фебруара 2009 року. Нашым замїром є каждорічно організовати по шість семїнарїв, на котры будуть позываны престижны спеціалїсты в розлічных областях науки, котрых предметом інтересу суть Русины і карпаторусинїстіка. Штруктуру каждого семїнаря творять такы главны частї – 1. представлїня выступаючого з куртов інформацов о ёго професїоналнїм жывотї (публікуєме у зборнику), 2. реферат на выбрану тему, 3. діскузія і 4. презентація найновшых публікацій з области карпаторусинїстікы. Семїнарї суть адресованы як штудентам-русинїстам, так вышїткым, котры ся ці то в професїоналнїм, або і в непрофесїоналнїм жывотї займають проблематїков Русинів, респ. ся о дану проблематїку якимсь способом інтересують і хотять сі проглубити свої знаня. Нововзникнута інітїтуція ся таким способом отворила новым можностям, котры можуть быти приносом нелем про ню, але таксамо можуть помочї підвишыти кредїт і Пряшівской універзїты.*

*Першый Научный семїнарь карпаторусинїстікы ся одбыв 12. фебруара 2009. Першым реферуєчим був автор думкы організованя такых семїнарїв – історїк, професор Торонтьской універзїты в Канадї, **Павел Роберт Магочїй**. Мено выступаючого, але і ёго інтересна тема – **Карпатська Русь: регіон сполужытя народів і народностей без на-***

силства – притягли до Засідалні ректора ПУ велике число учасників, котры по прочітаню реферату загорнули професора множеством во-просів...

Не менше інтересныма были темы далших выступаючих, котрыма были: історік, **ПгДр. Станіслав Конєчні, к. н.**, з Кошіць, історік, **ПгДр. Кірілл Шевченко, др. н.**, з Прагы, соціологічка, **Мгр. Ева Міхна, ПгД.**, з Кракова, лінгвіста, **проф. Міхаель Мозер, ПгД.**, з Відня, карпатіста, **Мгр. Валерій Падык, к. н.**, з Ужгороду.

Выступным документом з першого річника научных семінарів карпаторусиністики є публікація, котру тримлете в руках: **Studium Carpato-Ruthenorum – Штудії з карпаторусиністики**. Їй обсягом суть нелем рефераты, котры были прочітаны на семінарах, але можность высл-овити ся к будьякій темі, дотыкаючій ся Русинів і русиністики як новой научной дісціпліны, дістали і другы желаючі, а думае, же так бы то мало быти і в будучности. І так, окрем уж спомянутых реферующих, в першім зборнику свої статі пулікують: **ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.**, директорка Інституту русиньского языка і културы ПУ, **Мгр. Петро Крайняк** з Пряшова, педагог і довгорічний активіста Русиньской обро-ды на Словеньску, і **ПгДр. Ольга Глосікова, др. н.**, директорка СНМ – Музею русиньской културы у Пряшові.

Віриме, же зборники карпаторусиністичных штудій нелем попов-нять бібліотеки русиністів, але стануть ся тыж вгодным штудійным матеріалом про штудентів русиністики і про учасників міджінарод-ной **Літнєй школы русиньского языка і културы**, першыій річник кот-рой Інститут русиньского языка і културы ПУ планує реалізовати в днях 14. юна – 4. юла 2010.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА

РЕФЕРАТЫ З
НАУЧНЫХ СЕМИНАРІВ
КАРПАТОРУСИНІСТІКЫ

КАРПАТЬСКА РУСЬ – РЕГІОН СПОЛУЖИТЯ НАРОДІВ І НАРОДНОСТЕЙ БЕЗ НАСИЛСТВА

Павел Роберт МАГОЧІЙ

Торонтська універзіта, Канада

За послідні роки феномен приграніча ведно з кус близков концепцій маргіналности ся став барз популярным обектом штудій про ученых у сфері гуманітних і сполоченьских наук. Недавно на научній конференції в США ня попросили зробити вступны тезы к міджінародному проекту присвяченім „штудію походжіня і проявів етнічного (і близких форм соціального і релігійного) насилства в пригранічних регіонах країн середньовиходной, виходной і юговыходной Европы“.¹ Розумлю то як свою повинность зачати із вступной тезы, же теріторія, на тему якої ня попросили выступити, была в аналізованім періоді (то значіть од року 1848 аж до сучасности) як кібы чудом ослободжена од народностного, набоженьского і соціального насилства. Взякать вопрос: ці на тых теріторіях нігда не было нияких прічін на міджіетнічны, набоженьскы і соціалны конфлікты? Самособов, они были. Але ці вели тоты прічіны к възнику насилства? Одповід є – ніт.

Теріторія, котру будеме аналізувати – Карпатська Русь – як пояснимо пізніше, є регіоном многих границь. Але Карпатська Русь ся не находит в ізолованім перифернім регіоні, но в самім центрі європейского контіненту, як то доказали географы у 2-ій половині 19. стороча.²

Што то є Карпатська Русь і де ся конкретно находит? Тот регіон нігда не був сувереннов державов або яковсь адміністративно самостатнов формаціов, зато найти го на мапах Европы не є легко. В тім змыслі, подобно як много других регіонів Европы – Лапонія, Кашубія, Еускал Геррія (Країна Басків), Оксітанія, Ладінія (называли сьме лем дакілько з

1 Конференція к даній проблематії была у маю 2005 як часть міджінародного научного проекту: „Пригранічны теріторії: етнічность, ідентічность і насилство в „уламковых“ зонах імперій од р. 1848 доднесь“ („Borderlands: Ethnicity, Identity, and Violence in the Shatter-Zone of Empires since 1848“) і была організована Ватсонським інштитутом міджінародных выкумів при Браунській універзіті (м. Провіденс, штат Род-Айленд, США).

2 Точный географічний центр Европы ся находит близко села Ділове (даколишні Требушаны) на крайнім северовыході Карпатської Руси, днешній Закарпатської области України. Ту в році 1875 угорськаый уряд поставив памятник, а за сто років пізніше – в році 1975, був поставлений іщі єден. Обидва там стоять доднесь.

них) – і тот регіон є територіальнов єдиніцёв, характерістичнов скоріше шпещіфічныма етнолінгвістичныма рисама бівшой части ей жытелів, як політичныма ці адміністратівныма граніцями. Кідь выужыме модерны міджі сучасныма інтелектуалама терміны, можеме повісти, же Карпатська Русь є класічнов „коншструкціов“. Дакотры скептіци відять в ній докінця „фіктивну громаду“ або максіمالно „коншструкцію“ ці проєкт, котрый іщі все є в процесі формованя.³ Но мы думаєме на дашто цалком конкретне, а то на компактну територію, котра на зачатку 20. стороча, (коли выслідкы списованя людей были іщі порівняно обективныма), мала скоро 1100 сел і дакілько містечок, в котрых мінімално 50 процент жытелів были Карпатскы Русины.⁴ З двох компонентів назвы, ей перша часть – „Карпатська“ означує горы, якы покрывають бівшу часть територіі регіону, а друга – „Русь“ означує етнічне походжіня і традичну набоженську орьєнтацію выходного обряду, характерну про жытелів краю, історічнов самоназвов котрых была „Русин“ або „Руснак“. В нашій статі того жытельство будеме означовати назвов Карпатскы Русины, яка одражать їх географічну позицію і етнічне походжіня.

Карпатська Русь є пригранічнов територіов, де ся перетинають дакілько граніць. Тоты територіі ся тягнуть вздовж і перетинають географічны, політичны, релігійны і етнолінгвістичны граніці. Географічно хребты Карпат суть вододілом, і жытелі їх северных схылів суть одсунуты природныма і штучныма споїяма до поводя Вісли і Сяну (Балтійского моря). На протывагу їм, жытелі южных схылів географічно суть частёв поводя Дуная і мадярскых ровин.

З політичного аспекту, почас „довгого“ ці „історічного“ 19. стороча (од 70-тых років 18. стороча по рік 1918) Карпатська Русь была частёв єдиной державы – габсбурьской монархії – хоць і розділена міджі астрійсков і угорьсков „половинов“ імперії хребтом Карпат. Од року 1918 была територія розділена міджі дакількома державами: Польском, Чеськословеньском, Румуньском, Советьскым союзом, Українов, Словеньском, а

3 Общознама в сучасности концепція фіктивних громад Бенедикта Андерсона в одношіню к русиньскому возроджіню по р. 1989 є предметом іронічных і пересвідчивых діскузій в кругах брітаньскых і німецькых одборників на проблематіку Централной Европы: Timothy GARTON ASH, „Long Live Ruthenia!“, *The New York Review of Books*, 22. 04. 1999, перевыдана в ёго *History of the Present: Essays, Sketches and Despatches from Europe in the 1990s* (London, 1999), с. 376-382; і Stefan TROEBST, „Russinen, Lemken, Huzulen und andere: zwischen regionaler Identitätssuche und EU-Ost-Erweiterung“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 16. 01. 2001, с. 9, передрук в ёго *Kulturstudien Ostmitteleuropas: Aufsätze und Essays* (Frankfurt am Main 2006), с. 361-366.

4 Список вшыткых сел (і їх назв в розлічных языках) мож найти в: Paul Robert MAGOCSI, *Our People: Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America*, 4th rev. ed. (Wauconda, Ill., 2005), с. 110-206. Їх мапа: Paul Robert MAGOCSI, *Росселєня карпатських русинів на зачатку XX. столітя з далшыма даныма з 1881-го і 1806-го року*, 2. переробл. вид. (Ocala, Flo., 1998).

на куртый час міджі націстичным Німецьком і Мадярьском.

Карпатьска Русь лежыть тыж поздовж основной граніці, розділюющей выходне і западне хрістіанство, якы дакотры учены означують як *Slavia Orthodoxa* і *Slavia Romana*.⁵ Бівша часть Русинів (Руснаків), котры жыють в тім регіоні, належать к выходному хрістіанському обряду і суть приближно еднако розділены на вірників грекокатолицькой церькви і православной церькви. Но релігійна пестрость краю ся не обмежуе лем на хрістіан грекокатолицькой ці православной конфесії. Традично на теріторії Карпатьской Руси жыли і римокатолици, протестанти (калвіны – „реформаторы“ і в меншій мірі лютераны), і велика громада Жыдів вшелякого пересвідчіння: мітнагеды, реформісты, а главно хасіды.

Карпатьска Русь є тыж етнолінгвістичным пригранічом. На ей землях стрічае вшыткы основны етнолінгвістичны группы Европы. Тота теріторія є найзападнішов областёв, в якій є росшырене выходне славянство, і гранічить із западославянськыма народами (Поляками і Словаками), угро-фінами (Мадярами) і членами романьской языковой родины (Румунами). Германьскы языки мають тыж своє місто на теріторії Карпатьской Руси, бо аж до року 1945 етнічны Німці (спіськы і карпатьскы) і много їдіш-языковых Жыдів жыло у містах, містечках і селах того краю.

Наконець, іщі една граніця веде Карпатьсков Русёв, яка доднесь не нашла адекватне місце в науковій ці популярній літературі, але ей значіня є барз важне. Думаю на такзвану соціо-кліматічну граніцю, або, простіше повіджене, на граніцю пестованя парадічок і грозна. Якраз через значну часть Карпатьской Руси веде северна граніця култіювання парадічок і вина. Кідь стравы на базі парадічок суть нормов у традиčním стравоуваню в области на юг од даной граніці, то в половині 20. стороча о тій сорті зеленины Русины і другы народностны группы, котры жыли вздовж схылів Карпат, скоро не знали. Абсенція традиції продукції вина северно од „парадічково-грозновой лінії“ мала великий вплив на соціалну псіхологію жителів Карпатьской Руси. Теплый клімат і култура кавы підтримовала особны контакты і дух толеранції міджі Русинами і жителями других народів, якы жыли южно од той лінії. Напротиву їм, жытелі на север од споминаной граніці, внаслідку холоднішой клімы были мушены побывати менше часу вонка і їх міджіособны контакты часто были під впливом алкоголу. Ёго часте попиваня в них провоковало інтолеранцію к іншым поглядам, імпульзівность і фізічне на-

5 Даны концепції розвинув італіанський славіста Ріккардо Піккіо (Riccardo Picchio, „Guidelines for a Comparative Study of the Language Question among the Slavs,“ in Riccardo PICCHIO and Harvey GOLDBLATT, eds., *Aspects of the Slavic Question*, Vol. I (New Haven, Conn., 1984), с. 1-42).

силство. Podobно як і други пробы опису „тіпичных“ соціальних або народностных знаків, высшеспомянуты высновкы у значній мірі виходять з особных постережінь і можуть викликати обвиніння зо спрощіння (зсьєднудушіня).⁶ Далшы емпірічны выскумы мусять вызначіти пріснїше роздіління зон култівованя парадічок і грозна, жебы мож было пописати розділ у традиційнм страваню і питю вшеляких сорт алкогону, а што є важнїше, встановити до якої міры тот розділ детермінує соціальну псіхологію Русинів і других жытелів Карпатської Руси.

З того погляду Карпатську Русь мож поважовати за пригранічну зону *par excellence*. Але яким способом ся може стати обєктом штудія? Я пропоную аналізувати штири теми: 1. аплікація множинных конштрукцій на вызначіння ідентічності; 2. розвиток етнічної і народної ідентічності; 3. роль державы; 4. історічний контекст насилства на етнічній ґрунті.

Множинны конштрукції на вызначіння ідентічності

Свого часу сьме розробили концептуалный модел аналізу народностных рухів міджі народами без властных держав, што протиставлять ідею єрархії множинных ідентічностей ідеї ідентічностей, котры єдна другу негують.⁷ Тот модел сьме апліковали на Малороссах ці Українцях почас „довгого“ 19. стороча і сьме пересвідчени, же ся може апліковати при штудію розвитку многих народів Европы без властных держав.

Тыж собі доволіме твердити, же множинна ідентічність є нормов про бівшу часть людей в розвинутых громадах і в громадах, котры ся розвивають. Інакшыма словами, каждая особа має дакілько потенціалных ідентічностей, котры собі выбирать в розлічных моментах: ідентічність жытеля села, міста ці містечка; ідентічність регіону або державы; набоженьской орьєнтації; ідентічність языка і (або) етнічної групы. Дакотры з нас суть вірны ідентічности універзіт, на котрых сьме штудовали (были часы, коли абсолвент Гарварду ся фактічно одлишовав од абсолвента Єлу або Принстона, не бісїдуючі уж о штатных універзітах), або ідентічности вшеляких сорт клубів, котрых сьме членами, не мож выхабити ані ідентічність сексуальной орьєнтації, главно, кідь тот не є

6 К скорішым пробам пописати розділы в традиційнм страваню і соціальній псіхології карпатських Русинів належить: Sándor BONKÁLÓ, *A Rutének (Ruszinok)* (Budapest, 1940), с. 70-101 – переклад в анґліцькім языку Alexander BONKÁLÓ, *The Rusyns* (New York, 1990), с. 57-84.

7 Концептуалну схему першыраз пописав Павел Роберт МАГОЧІЙ в роботі: „The Ukrainian National Revival: A New Analytical Framework,” *Canadian Review of Studies in Nationalism*, XVI, 1-2 (Charlottetown, P.E.I., 1989), с. 45-62, і детално розвинув у частях 25 і 34 в своїй: *History of Ukraine* (Toronto, Buffalo and London, 1996), с. 305-457.

гетеросексуална. Знаме тыж ідентичность подля сімпатій к шпортовым клубам.

На ілюстрацію сі доволіме властный погляд. Выростав єм у тій часті державы Нью-Джерзі, котра ся находить якраз напроти найбівшой „примієтської часті“ того штату – міста Нью-Йорк. Наповно занурений до того регіону, мав єм єдну основну ідентичность. Кідь ся ня будьхто попросив, хто єм, все єм одповів – сімпатізант (фанушк) славных „Бруклін Доджерс“.⁸ Была то права ідентичность, звязана з конкретныма особныма залюбами, одлишна од ідентичности сімпатізантів „Нью Йорк Джаянтс“ або ненавистных „Нью Йорк Янкіз“. В тім часі были мої найблизшы – родічі і стары родічі жывы, также хыбовав мі зажиток зо страты близкой особы. Першыи такий зажиток пришов у році 1957, коли „Доджерс“ одышли з Брукліну. І в якімсь змыслі, як єм мав 12 років, была моя „народна“ ідентичность зліквідована не якімсь державным законом або планованов етноцідов, але гаміжныма бізнiсменами, котры збачіли шансу заробити великы грошы тым, же пересунуть команду до другой країны – до міста Лос-Анджелс. Я пересвідчений, же мати веце як єдну ідентичность є найприроднішым ставом індівідуа, і выбір конкретной з них залежить од сітуації, інакшыма словами, сітуацівна ідентичность є проявом множинной ідентичности.

Про самовыголошену націоналістичну інтелігенцію сама ідея множинной ідентичности значіть смертєлный гріх. Тото, што у переважной часті сітуацій є природным явом, як наприклад, кідь жытель Македонії перед першов світовов войнов ся ідентіфікує і як Македонець, і як Булгар (Македоно-Булгар), або жытель України 19. ст. як Малорос (або Українець) і Росіян, є абсолютно чужім про формуючі ся народности, котры тримлять за свою повинность пересвідчіти індівідуа в єго (її) приналежности к єдиній народности, в данім припаді к македонській або булгарській, к українській або російській. То значіть, народны ідентичности ся не мусять аналізувати як часть єрархії множинных сімпатій, але, подля логікы, мають быти такыма, же выключают (негують) єдна другу.

Бівша часть історії Карпатської Руси, зачінаючі роком 1848 аж до днешнєго дня, є історіов часто безвыслідного боя народной інтелігенції проти природной тенденції містного жытельства мати веце як єдну ідентичность, а в дакотрых припадах – не мати нияку народну ідентичность. В очах народной інтелігенції, особы з множиннов

8 Тот приклад може вызерати як барз екзотичный, але маєме богату літературу на тему феномену „Бруклін Доджерс“ в амерієцкій культурі 20. ст. Класічных работов на тоту тему є Rogen KAHN, *The Boys of Summer* (New York, 1971). Другыма роботами, котры зображують псіхологію „доджерзманиї“, суть: Peter GOLENBOCK, *Bums: an Oral History of the Brooklyn Dodgers* (New York, 1984); і Harvey FROMMER, *New York City Baseball: The Last Golden Age, 1947 - 1957* (New York, 1985).

ідентичностей суть несвідомима, асиміляторами, або іщі гірше – врагами народного діла.

Розвиток народных і етнічних ідентичностей

Вопрос народной і етнічної (народностной) ідентичности в Карпатській Руси ся зачав настолёвати в 30 – 40-ых роках 19. стороча. Рік 1848 ся став переломным моментом у тых діскузіях. В далшых двадцятёх роках Карпатськы Русины заживали своє перше народне возроджіня (пробуджіня).⁹ То было класічне народне возроджіня централно- і виходоевропейского моделу, хоць у зменшеній подобі. Невелика група інтелектуалів, котру днесь называєме народнов інтелігенціов, видавала першы книжки і новинки материньскым языком, закладала організації, сільскы читалні і школы, в котрых ся популарізовав родный язык і культура. Подавала петіції владі габсбурськой імперії і жадала культурну і політичну автономію заложену на теріторіальних і (або) корпоративных правах групи.

Самособов, не вшыткы представителі інтелігенції – в тім часі то было главно духовенство – підтримовали ідею розвою містной виходославяньской культуры. Много з них намісто того радше бы ся ідентифіковало з домінуючим народом в державі, што до року 1918 значіло з народом угорьскым, в припаді Карпатської Руси на север од Карпат – з польськым.

Але і про тых, котры вірили, же має змысел ідентифіковати ся з виходославянськым ці виходохрістіанськым світом, путь к ясній народній ідентичности ся вказала як барз проблематічна. Подобно як репрезентанты інтелігенції іншых народів без властных держав, і карпаторусиньскы народны діятелі чули абсенцію пересвідчіня о своїй властній культурі і абсенцію гордості на ню. В основнім, почас першого народного возроджіня Карпатської Руси (приблизно в р. 1848 – 1868), ёго участници выголошовали свою приналежность к російській або великоруській народности; намагали ся схосновати російський літературный язык в своїх публікаціях і в педагогічнім процесі в школах; а тых пробовали пересвідчіти містне русиньске жытельство, жебы прияло російську народну ідентичность. Тоты першы будителі, на челі з Александром Духновичом і Адолфом Добрянськым, мали частковий успіх на росшырїню російской народной орьєнтації міджі наступным поколінням. Але в 90-ых роках 19.

9 Детайлы на тему першого народного возроджіня мож найти в роботах: Ivan ŽEGUČ, *Die nationalpolitischen Bestrebungen der Karpato-Ruthenen 1848 - 1914* (Wiesbaden, 1965); і Paul Robert MAGOCSI, *The Shaping of National Identity: Subcarpathian Rus', 1848-1948* (Cambridge, Mass. And London, 1978), c. 42-75.

стороча представителі молодшого покоління інтелектуальних активістів (знову то були главно представителі духовенства) зачали доказовати, же російський язык є дость одлишний од діалектів выходных Славян Карпатской Руси, зато радили радше знормовати містний говоривый язык, котрый бы ся хосновав як офіціальний язык жытелів того краю. Але ту не був ясный вопрос: котрый містний діалект бы ся мав стати основов штандарту, і котра альтернатива, кідь така є, мала бы быти альтернативов к російській народній ідентичности.

Проблем етнічної, народной і лінгвістичной ідентичности ся выострив по першій світовій войні, коли Карпатська Русь была розділена міджі Чеськословенськом і Польськом. Дакотры містны діятелі і дале пропаговали російську народну орьєнтацію, к ним ся припоїли повойновы політичны емігранты з бывшой габсбурской провінції – Галічі (яка ся в тім часі стала частёв Польска) і даколишнёй Російской імперії (котра в тім часі ся стала Советським союзом). Міджі тыма політичныма емігрантами была і „баба російской революції“ Катерина Брешко-Брешковска, котра поважовала Карпатську Русь за землю, де дух Росії був сохраненый у своїй первістній подобі.¹⁰

До краю тыж пришли політичны емігранты української орьєнтації з польской Галічі і Наддніпрянської України бывшой Російской імперії. Ту нашли підпору дакотрых містных Русинів і в многих молодых людех виплекали пересвідчіння, же выходославянське жытельство Карпатской Руси є українським народом, т. з. тым самым народом, як і етнічны Українці выходной Галічі і Наддніпрянської України, а не Росіянами.

В тім істім часі дакотры містны діятелі зачали быти неспокійны з російсько-української діхотомії і зачали высловлєвати думку, же выходны Славяне Карпатской Руси не суть ани Росіянами, ани Українцями, але суть самостатнов народностєв – підкарпатськыма Русинами, Карпатськыма Русинами або просто Русинами. Наслідком того цілый тот період, знамый як друге народне возроджіня (пробуджіня), котре тримало од року 1918 до року 1939, характерізовала тверда ідеологічна война міджі репрезентантами трєх народных і языковых орьєнтацій: русофілів, українофілів і русинофілів.¹¹

Как было повіджене выше, русофільска орьєнтація была найстаршов,

10 Тот погляд є найліпше згорнутый в словах іншого російського політичного емігранта: „Я пам’ятаю хвилювання, коли кількома роками перед [Першою] світовою війною я дізнався, що росіяни живуть в Карпатах!... Від тієї хвилини я відчував величезне бажання потрапити до... Підкарпатської Русі, дізнатися більше про цю землю, побачити її людей і почути російську пісню, яка співається на карпаторуській землі.“ Константинъ П. БЕЛЬГОРСКИЙ, „Край Русскій і – край невѣдомый: впечатлѣнія изъ Подкарпатской Руси“, *Старое и новое*, №. 3 (Таллін, 1932), с. 177.

11 Детайлы тых спорів позерай в MAGOCSI, *Shaping*, с. 105-187.

домінуючов почас першого народного возроджіня, а витримала і почас другого народного возроджіня. Зарівно то была і перша орьєнтація, котра зникла почас третёго народного возроджіня, яке ся зачало в році 1989, і днесь єствуютъ лем дві орьєнтації: русинофільська і українофільська.

Роль державы

Карпатьяска Русь все была частёв єдною або веце державных формацій. Зато не є чудне, же влады тых держав ся інтересовали вопросом народно-їдентічности Карпатьяских Русинів.

За послідніх сімдесят років габсбурьской влады (1848 – 1918) позиція державы к тому вопросу зазнала дакілько модіфікацій. В першых двох десятках років такзваного габсбурьского абсолютизму централна влада ся намагала контролєвати, а часто і придушувати народности з міцныма політичныма амбіціями. К таким належали Поляци в Галічі, але главно Мадяри в Угорьскім кралєвстві. Як протывагу Полякам і Мадярам, влада ся приязно ставляла к народно-просвітительскому руху міджі выходныма Славянами Галічі і Угорьскім кралєвстві, враховано Карпатьяской Руси. Но в році 1868 габсбурьска влада декларовала згоду з Мадярами і Поляками, котры наслідно здобыли статус домінуюго політичного і соціального фактора в Угорьску і в австрійській Галічі. Тота політична зміна мала барз негатівный вплив на землі Карпатьяской Руси, котры ся находили в Угорьску, де аж до року 1918 містна інтелігенція і сістема освіти ся стали обектами політики мадярізації, цілём котрою было знічіти остаткы выходославяньской культуры.

Сітуація ся радікално змінила з роспадом австро-угорьской імперії кінцём рока 1918 і розділінём Карпатьяской Руси міджі новы повойновы державы: Чеськословеньско і Польско. Чеськословеньско створило приязны условия про розвой Карпатьяских Русинів, котры ведно з Чехами і Словаками ся стали єдным з народів-заснователів новой державы. Русины, котры жыли на юг од Карпат, добровольно проявили своє желаня припоїти ся к Чеськословеньску, і на Паріжській міровій конференції тото желаня было потверджено з гаранціями „найповнішого ступня самосправы, яка мала корешпондовати із чесько-словеньсков державов“.¹² На выході державы была створена окрема адміністратівна часть під назвов Підкарпатьяска Русь (по чеськы: *Podkarpatská Rus*). Без огляду на то, же чеська влада не дотримала што обіцяла – дати краю автономію, край був номінално русиньсков теріторіов і русиньскый (*руський*) язык

12 *Traité entre les Principales Puissances Alliées et Associées et la Tchécoslovaquie* (Paris, 1919), с. 26-27.

ся офіційно хосновав у школах і в адміністрації попри чеським языку.

Односно народной ідентити і тісно з нѣм звязаным вопросом языка, чеськословенскы органы выголосили невтралну позицію. Але в практичній животі в розлічній часі і під впливом розлічній політичній ситуації підтримовали раз українофільску, раз русофільску або русинофільску орьєнтацію.¹³ У 30-ых роках 20. ст., коли Чеськословенсько зуфало глядало споєнців проти ревізіоністичній смаків нацистичного Німецька і Мадярьска, територія Підкарпатської Руси набыла барз стратегічне значіня. Она ся явила як єдина звязь (споюючий елемент) міджі Чеськословенском і приятельскыма державами Малой Антанти: Румуньском і Югославіов. Наслідком того пражска влада зачала все веце підпоровати русинофільску орьєнтацію, сподіваючі ся досягнути консолідацію у формованю окремой карпаторусиньской народности, котра бы не мала ниякы політичній інтересы за границями Чеськословенська.¹⁴

Непозераючи на зміну державного курзу, русофільска і українофільска орьєнтації не зникли. Наспак, українофілы находили підпору здолы, з боку розлічній верств містного русиньского жытельства, главно молодых людей. Українофілство было так росшырене, же по Мніховскім пакті в році 1938, коли Чеськословенсько ся змінило на федеративну державу, і Підкарпатська Русь наконець дістала довго обчєковану автономію, українська орьєнтація зачала доміновати в краю, переименованім на Карпатську Україну.

Судьба части Карпатської Руси, котра припала міджівойновому Польску, была дакус інакша. Містны Руснаци, котры на зачатку 20. стороча приляли як етнонім назву „Лемкы“, надіяли ся, же на кінці першої світової войны ся політично зєдинять із своїма братами-Русинами, які жыли на юг од Карпат – в Чеськословенську. Фактично, якраз Русины-

13 Детайлы еволюції чеськословенської політики позерай в MAGOCSI, *Shaping*, с. 191-233, МАГОЧІЙ, *Формування*, с. 118-141.

14 Чеськословенська влада мала дочасний успіх і в створіню значіня карпаторусиньской окремоти. Часть того процесу была звязана з етнонімом группы. Термін „Русин“ хосновали выходны Славяне Галічі і Буковины принайменшм до року 1918. Потім бівша часть галицьких і буковинських выходных Славян приляла назву „Українець“, аргументуючі, же тога назва є сучасным еквівалентом старшого етноніму „Русин“. Русинофілы Карпатської Руси як в часах чеськословенської влади, так і пізніше, за мадярьского режіму, хосновали термін „Русины“ (або „Карпаторусины“, „Підкарпатскы Русины“, „Угро-Русины“) у значіню окремой выходославянської народности. Популяризації народностной шпєцифікы карпатських Русинів помогло тыж дакілько сінтетичній робот, які пропаговали погляд о окремоти історічній, літературній і умельської традиції того народа. Міджі роботами на тоту тему мож увести: Ириней М. КОНДРАТОВИЧ, *Исторія Подкарпатскоѣ Руси для народа* (Ужгород, 1924, 3. вид., 1930); Евгений НЕДЗЕЛЬСКИЙ, *Очеркъ карпаторусской литературы* (Ужгород, 1932); [Степан ДОБОШ], *Исторія подкарпаторусской литературы* (Ужгород, 1942); А. ИЗВОРИН [Евгеній НЕДЗЕЛЬСКИЙ], „Сучаснѣ рускѣ художники“, *Зоря/Најнал*, II, 3-4 (Ужгород, 1942), с. 387-418 і III, 1-4 (1943), с. 258-287.

Лемки попершыраз ясно теріторіално вызначіли теріторію Карпаськой Руси, а то в меморандумах з мапамі, предложених Паріжській міровій конференції, жадаючі незалежність ці автономну позицію свого краю в сусідній державі.¹⁵ Жадости Русинів-Лемків стати ся частів Чеськословенська были одшмарены як русиньскыма лідрами з области на юг од Крапат, так і президентом Масаріком в Празі. Але польскы Лемки не хотіли зістати під владов Польска, зато лемківскы активісты створили властну „незалежну“ республіку, котра ествовала скоро 16 місяців – до марца року 1920, коли тота теріторія была знову взята під польску контролю.¹⁶

Протест Лемків проти польского панованя був скоро придушений, но без проливання кровли. В міджівойнових роках ествовали на Лемковині і русофільска, і українофільска орьєнтації. Але польска влада, яка ся все бояла „українського проблему“ на своїй теріторії, зъявно підтримовала будьякы орьєнтації міджі Русинами-Лемками, окрем української.¹⁷ Спершу влада преферовала тых Лемків, котры ся асіміловали з польсков културов. Тым, котры ся не стали Поляками, влада доволила завести до школ лемко-русиньський говорový язык і привітала рішіння Ватікану – створити в році 1934 окрему юрісдікцію грекокатолицькой церкви, яка з принціпу не была українсков.¹⁸ Выслідком того было покоління людей, котры были пересвідчены о своїй належности к окремії лемківській народности.

Тота цалком ліберална сітуація ся скінчіла зачатком другой світової войны. Підкарпатська Русь была наведена Мадярьску, котре заставило українську орьєнтацію, неохотно терпіло орьєнтацію російську і одкрыто підтримовало ідею, же містны выходны Славяне суть „угро-руськой“ народности і суть вірны мадярьській державі. На север од Кар-

15 Anthony BESKID and Dimitry SOBIN, *The Origin of the Lems, Slavs of Danubian Provenance: Memorandum to the Peace Conference Concerning Their National Claims* (Prešov, 1919).

16 Детайлы з малознамой історії Лемківской республіки позерай: Bogdan HORBAL, *Działność polityczna Łemków na Łemkowszczyźnie, 1918-1921* (Wrocław, 1997); Paul Robert MAGOCSI, „The Lemko Rusyn Republic, 1918-1920 and Political Thought in Western Rus'-Ukraine“, в ёго *Of the Making of Nationalities There is No End*, Vol. I (New York, 1999), с. 303-315.

17 О деталях польской політики к Лемківщині в міджівойнових роках позерай: Jarosław MOKŁAK, *Łemkowszczyzna w drugiej Rzeczypospolitej: zagadnienia polityczne i wyznaniowe* (Cracow, 1997).

18 Нова юрісдікція была знама як Апостольска адміністрація Лемківщины. Прічінов ей створіння было побоєваня Ватікану з масового навертаня Лемків к православию, што было частково реакціов Русинів-Лемків на українську орьєнтацію Перемышельской грекокатолицькой єпархії, частів котрой была Лемковина. Папський престол ся сподівав, же властна церковна юрісдікція на челі з прелатом-русинофілом (ці русофілом) дасть Лемкам чутя належности к „руській“, а не українській церковній штурктури.

пат українська орьєнтація набрала другий дих під владов нацистичного Німечька, яке припоїло часть Карпатської Руси, де жили Лемкы, ку Генерал-губернаторству Третєго Райху.¹⁹

Вмішованя державы до народностного вопросу досягло кулмінацію кінцём другой світовой войны. Року 1945 бывша Підкарпатська Русь, котра была сучастєв Чеськословеньска, была анектована Советським союзом а далшы дві части Карпатської Руси зістали частєв Польска (Лемковина) і Чеськословеньска (такзвана *Пряшівщина* на северовыходнім Словеньску). Советський режім рішав народностный вопрос подля резолюції, яку прияла Комуністична партія (большевіків) України в децембрі року 1925. Без огляду на то, як жителі Карпатської Руси самы ся называли або ся чули – Русинами, Руснаками, Карпато-Россами, Угро-Русинами – формално они вшыткы ся зачали офіціално называти Українцями. Хоснованя народности „Русин“ было просто заказане. Коли в році 1948 ся Чеськословеньско стало комуністичнов державов, за дакілько років був заведений советський модел про Русинів, котры жили в северовыходных частях Словеньска. В році 1951 русинське жытельство того краю было выголошено за українське. В наступных де-сятках років влада Чеськословеньска за помочі містных діятелів, котры ся зрекли російской орьєнтації на хосен української, зачала апліковати політику українзації в школах і в культурнім жывоті. Русины, котры были проти такого способу рішення народностных проблемів, зрікали ся свого выходославянського коріня і приїмали словеньску ідетичность і язык.²⁰

Народностный вопрос міджі Лемками у Польску мав іщі драматичніше вирішіня з вмішованєм державы. Лемкы были просто масово депортованы із своєї карпатської отчизны в двох етапах (в р. 1945 – 1946 і 1947), в згоді зо сталінським прінципом – „ніт народа – ніт проблему“.

Роль державы мала знову великий вплив на народностный вопрос в Карпатській Русі перед революціов року 1989 і при роспаді Советського союзу року 1991. У своїх намаганнях, заміряных на здоланя комуністичной минулости по році 1989, Польско, Чеськословеньско і єго наступницькы державы – Чеська републіка і Словеньска републіка законно поволили своїм обчанам знову ся ідентіфіковати як члены самостатной народности „Русин“. Од року 1989 Лемкы і Русины в Польску і на Словеньску ся офіціално реєструють при списованю людей в окремії колонції,

19 Націсты доволили створити Український народный комітет в Кракові, котрый організовав на Лемковині українськязычны школы. В них учіла значна часть педагогів – українських націоналістів, якы повтікали із выходной Галічі, котра ся в септембрі р. 1939 дістала під владу Советського союзу.

20 Детайлы з той проблематики позерай: Pavel MAČU, „National Assimilation: The Case of the Rusyn-Ukrainians of Czechoslovakia“, in MAGOCSI, *Of the Making of Nationanlities There is No End*, Vol. I, c. 242-289.

дістають фінанції од держави на видаваня публікацій в русиньскім языку, на розвой школства, театру, як і на другы культурны акції.

Суверенна Україна ся тыж намагать презентувати як постсоветська демократічна републіка і не заказує приватны ініціативы жытелїв і організацій на Закарпатю (на бывшій Підкарпатській Руси) розвивати русиньску народну орьєнтацію. Але влада України іщі все одперать узнати Карпатських Русинів як окрему народность і формално їх поважає за „субетнос“ українського народа.²¹

Історичный контекст міджіетнічного насилства

Карпатська Русь все была в середині етнічно пестрой части Европы. На северозападі од ній жили Поляци, на северovýchоді – Українці, на югозападі – Словаки а на юговыході – Румуны. Сама Карпатська Русь, то значить територія, де Русины (Руснаци) традично творили бівшу часть жытельства, тыж нігда не была етнічно гомогеннов. Ведно з Русинами в ей селах і містах жили Мадяры, Жыди, Німці, Ромове (Цигане), Словаки, Поляци, Румуны, а по другій світовій войні Українці і Росіяне. Як приклад можеме взяти єдну з частей Карпатской Руси, бывшу провінцію Чеськословеньска – Підкарпатську Русь. В році 1930 із 725 тисѣх ей жытелїв 63 % творили Русины, 15,4 % – Мадяры, 12,8 % – Жыди, 4,8 % Чехы і Словаки, 1,9 % – Німці, а 1,9 % – другы народности.²² Таксамо ту были розлічны набоженства – грекокатолицизм, православіє, юдаїзм, калвінізм (реформаторство), лютеранство – тоты конфесії обслуговали потреби єдной або дакількох етнічных груп. На доповніня мож додати, же ту было тыж дакілько протестантських і другых хрістіанських сект – баптисты, адвентисты сємого дня, свідкы Єгвовы – чісло котрых значно наростло главно в посткомуністичній добі.

Така етнічна і набоженська пестрость часто може вести ку конкуренції і ідеологічным конфліктам. Споминали сьме бої міджі русофільскы, українофільскы і русинофільскы орьєнтованов інтелігенціов, не бісідуючі уж о неспокійности із вшыткыма тыма орьєнтаціями з боку особ, котры одвергли выходославянську ідентичность і намісто ній ся піддали асімілації з мадярьсков, словеньсков або польсков народностями. Характерістичным знаком 20. стороча было тыж напѣтя міджі прихылниками грекокатолицизму і православія. Скоро третина русиньско-

21 Офіціална українська позиція была сформулована в *Report Submitted by the Ukraine to the Council of Europe Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, November 2, 1999, шпеціално the Appendix, „Ethnic groups of the Nationalities of Ukraine,“ с. 137-140.

22 *Statistický lexicon obcí v Zemi podkarpatoruské* (Prague, 1937), с. xv.

го жытельства ся „навернула“ од грекокатолицькой віры к православній у першых десятках років по першій світовій войні. Предметом спорів міджі тыма двома групами были не так богослужебны або ідеологічны розділы, як церьковный маесток. Але може найкрутіша набоженьска война проходила міджі Жыдами, міджі сімпатізантами розлічных хасідських дінастій (ребе Шапіра, Рокаг, Вайсс і Тейтелбаум проявляли найбівшу інтолеранцію міджі собов), а тыж міджі хасідами і сіоністами.

Высловы сімпатізантих тых народных і ідеологічных орьєнтацій часто были остры, докінця ідовиты. Наперек тому не був зафіксований ниякий жывелный конфлікт на розлічных акціях на підпору той або другой доктрины, або протестів перед церьковлями ці сінагогами; не было ани єдного припаду організованого насилства або смерти єго наслідком на спомянутых або на подобных акціях.²³ Было бы справедливым указать на факт, же до першой світовой войны містны урядници і шандарі ся з дешпектом ставляли к Русинам, но наперек тому не був зафіксований ани єден припад насилства міджі Русинами і Мадярами на уровни села або міста. Конець-кінців, Карпатська Русь є якбач унікатным регіоном в Централній і Выходній Европі, де не было ниякого жыдівського погрому ці фізичного насилства на Жыдах.

Не хочеме твердити, же ту нігда не было насилство на етнічній або набоженьській базі. Но у бівшости припадів было ініційоване і реалізоване державов. Найтяжша судьба постигла часть Карпатської Руси, на котрій жыли Русины-Лемкы в сучаснім юговыходнім Польску. В першых місяцях першой світовой войны приближно 2 – 5 тисяч жытелів лемківського походжіня ся стали підозривыма за свою русофільську орьєнтацію, габсбурьска влада їх заарештовала і бівшу часть войны были триманы в концентрачных таборах в западній части імперії.²⁴ Много з них померло на вшелякы хвороты або внаслідку слабой стравы. За три десятки років по другій світовій войні Русины-Лемкы, ведно з дру-

23 Вынятковый приклад „етнічно“ мотивованого насилства міджі самыма карпатськыма Русинами ся став року 1930, коли містный штудент Ужгородьской учительской семінарії Федір Тацинець, котрый ся притримовав української орьєнтації, зробив атеатат на грекокатолицького священника і узнаваного патріарху русофільської орьєнтації Євменія Сабова. Вражда ся не подарила і штудент був на куртый час арештований. Особа, котра мотивовала Ф. Тацинця зробити такой skutok, была учителька Ужгородьской учительской семінарії Стефанія Новаківска, яка была на челі новой Підкарпатської філії Української военной організації, центром котрой была сусідня Галіч, яка в тім часі была під владов Польска. Ф. Тацинець і С. Новаківска были одсуджены на дакількорічний арешт. Без огляду на то, же містны лідры українофілів не схвалили даный акт, він ясно свідчить о крайностях, яких были охотны допущати ся українськы політичны емігранты з Галічі, жебы досягли свої цілі. Детайлы о „ділі Тацинця“, позерай: Микола М. ВЕГЕШ, ред., *Вони боронили Карпатську Україну* (Ужгород, 2002), с. 522-527.

24 Найгрознішый з тых таборів був у Талергофі, селі в австрійській Штірії. Днесь на тім місті є летіско міста Грац.

гима виходныма Славянами повойнового Польска, были примушены перестягавати ся у звязи з рїшінєм о „добровольній“ выміні жытельства міджі Польском і Советьскым союзом. Скоро 100 тїсяч з них пішло на выход в роках 1944 – 1946. Тоты, котры протестовали (таких было коло 60 тїсяч), были насилу выстягованы із своїх обысть в р. 1947 і роспорошены по селах і містечках западного і северного Польска, на теріторії, котры належали довоєнному Німецьку (Сілезія і Поморанія).

Были тыж припады насилства, іншпірованы державов, проти етнічным і набоженьскым групам в частях Карпатской Руси на юг од Карпат. Самым першым прикладом того, очівісно, были снагы угорьской влады заставити шырїня православія в ёго ранніх етапах перед першов світовов войнов, причім на основі судных процесів были заарештованы дакотры сімпатізанти православія. В таких судных процесах ся переход з єдної на інакшу віру тлумачів як еквівалент державной зрады. Но найвеце потерпїли винов державы Жыди. Року 1942 німецька влада фізично зліквідовала або заарештовала в таборї смерти Белзец вшыткых Жыдів, котры жили на Лемковині. Пізніше, в році 1944 до табора смерти Аушвіц-Біркенау (Освенцім) влады окремых держав выслали Жыдів з Мадярьска (з Підкарпатской Руси) і зо Словеньска (з Пряшівщини). Цілково загинуло не менше як 80 % жыдівского жытельства Карпатской Руси.

Кінцём другой світової войны ся обектом насилства, ініціованого державов, стали Мадяры і Німці. На Підкарпатській Руси, котра была в процесі анексії з боку Советьского союзу, вшыткы 18- аж 50-річны хлопи мадярьской народности были заарештованы і засланы до таборів роботы ГУЛАГ. Близко 5 тїсяч із 30 тїсяч депортованых Мадяр там і загинуло. Року 1946 на Підкарпатській Руси, котра ся в тім часі стала советьскым Закарпатєм, вшыткы хлопи німецькой народности были насилу депортованы до таборів ГУЛАГ на выході України. В роках 1949 – 1950 СССР і ёго споєнець – комуністичне Чеськословеньско заказали грекокатолицьку церьков, заарештовали вшыткых ёї єпіскопів і священників, котры ся одперли перейти на православіє як єдину конфесію виходного обряду, узнавану державов.

Непозераючі на тоты приклады іншпірованого державов насилства у Карпатській Руси як пригранічним регіоні, сучасно мож зазначіти інтересный факт, котрый бы мали постеречі учены, а то є абсенція жылного міджіетнічного насилства. Як ся то могло стати? Потенціална одповідь може мати лем шпекулатівный характер. Як причіну бы єм назвав два факторы: соціално-економічну сітуацію і сполочный страх з такзваного *Другого*.

О соціально-економічних факторах треба повісти, же Карпатська Русь традиційно была економічно маргінально-польногосподарськов зоноу, де бівша часть жытелів ся жывила фізічных работов – газдовали, обробляли землю, пасли худобу, робили в лісах. До другой половины 20. стороча ту промысловости скоро не было.

На противагу другим частям Европы, де ся етнічны группы значнов міров асоціювали з конкретными професіями і соціально-економічных сітуаціях, на Карпатській Русі ся скоро вшыткы жытелі занимали польногосподарством і промыслом, звязаным з роботами в лісі. Інакшыми словами, вшыткы народы в краю были еднако убогы. Наприклад, Жыд-польногосподарь або лісний робітник ту був таким типічным явом, як і Жыд-склепарь ці корчмарь. Німці і Маляры – „штатотворны народы“ габсбургской імперії – в Карпатській Русі были переважно тыж польногосподарями або лісными робітниками.

Може єдиный выняток з той нормы мож найти в найвыходнішій регіоні Карпатской Русі. В міджівойнових роках 20. стороча, інспірованы чеськословенськов владов, скоро 30 тисіач Чехів ся усіло в краю, де здобыло функції державных урядників, докторів, учітелів, стали ся бізнесменами або робили в професіях інтелектуального характеру. Чехы таким способом были цалком інакшов соціальноу категоріях (як одлишных їх розуміло і містне жытельство) в порівнянню з другыми етнічними группами регіону.

Парадоксно, же советський режім по другій світовій войні тыж вніс свій вклад до соціально-економічної нерівности на базі етнічных розділів. Про забезпечіня потреб новых промысловых заводів влада ту посылала дирекотрів, шпеціалістів і робітників з України і з других частей СССР. Бівша часть тых пришелців ся удомашнила в дакількох містах Закарпатя. Дакотры з містных жытелів могли їм завідіти, бо принайменшій у першых роках советської влады пришелці очівісно мали ліпше плачену роботу і занимали высшы функції в державній адміністрації. Лемже тісно перед роспадом Советського союзу і по ній, економічна криза створила сітуацію, коли „недомашні“ ся дістали до такой самой, а часто і до гіршой, сітуації, як „містны“, котры находили опору в маетково-родинных односинах в селі і в можностях сполочной родинной работы. Звычайно, абсенція звязи міджі соціально-економічным статусом і етнічным походжінем не могла доволити уникнути зависти на індівидуальной уровні, але доволити збыти ся ній на уровні группы.

Теперь о страху з *Другого*. На першый погляд ся то може відіти як фактор, котрый жычить насилству міджі народностями. Вопрос але стоїть, хто *Другий* є причінов того страху. В Карпатській Русі в минулости, але і

днесь є много етнічних і набоженьських *Другых*. Тоты *Другы* не суть невидимы, бо взаємны контакты з нима все были, ці то в процесі роботи, у валацькій корчмі ці склепі, на містськім ярмарку або в симбіотичній виміні служб (хрістіане рихтовали страву і пораїли у Жыдів по суботах, Жыдове обходовали і давали другы службы в неділю). Спокійность з таким ставом з боку переважуючого штодо кількості містного жительство Карпатьскых Русинів і їх одношіня к другим народам, котры жили ведно з нима на їх території, ся зміцнєвала тыж вдяка їх сталій тенденції к множинній ідентичности.²⁵

Тым *Другым*, котрого ся вшыткы групы бояли єднако, была держава. Про особы з низшых ступнів соціально-економічної піраміды – а такыма была переважна часть жителів вшыткых етнічных груп Карпатьской Руси – держава все была грозбов про індивідуум, ці то уж в ролі выбера-ня дані, або в ролі регрутського набору на воєнську службу. Таким способом ся унікало за каждую ціну перед будьякыма контактами з державов. З того погляду житель села-Мадяр ся таксамо бояв мадярьского шандаря, і міг таксамо зазнати кривду од нєго як і житель-Русин. Инакшыма словами, не было „правильной“ ці „выволенной“ народной ідентичности, котра бы ся могла захранити перед самоволєв державы. Таким способом, кідь переважна часть жителів Карпатьской Руси, незалежно од народностного походжіня і віросповіданя, была повна страху і ненависти к державі, про уряды, якы в своїх періодічных кампанях іншпіrowали насилство міджі групами, было тяжко поставити єдну групу проти другій.

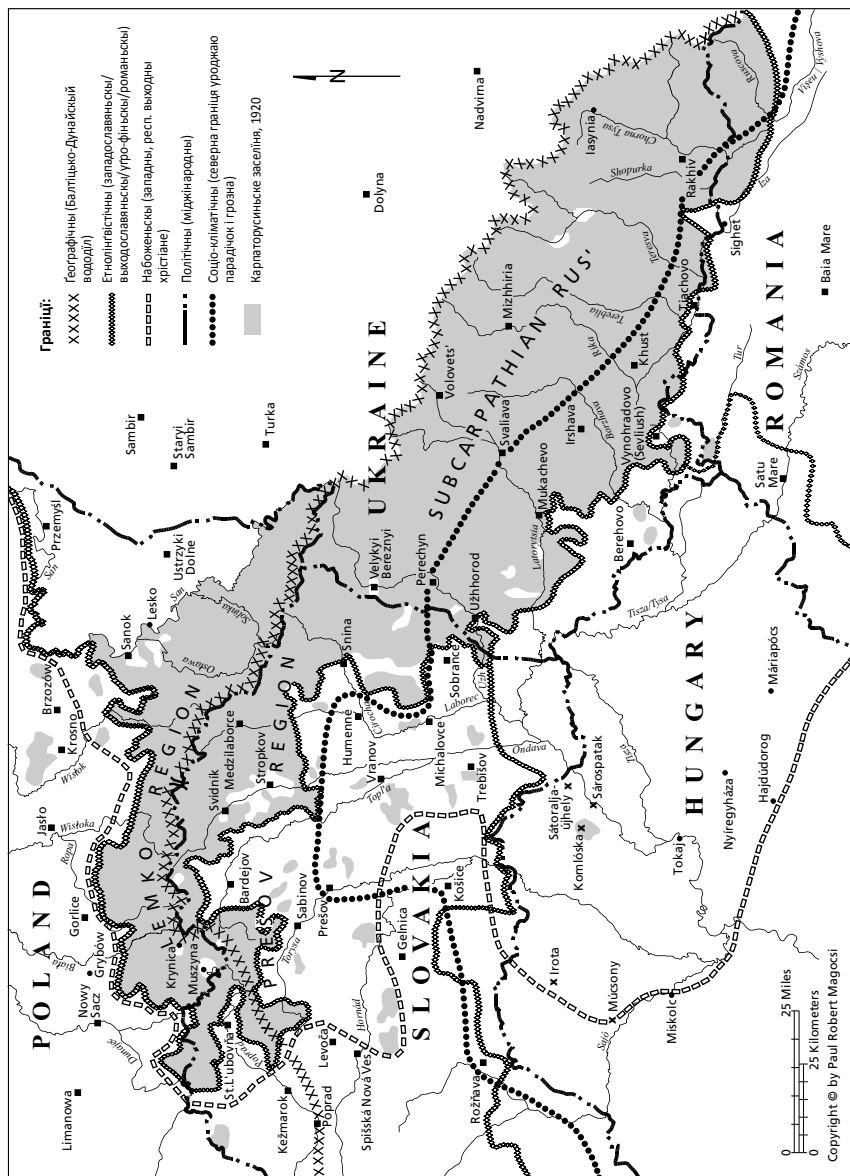
Висновкы

Як висновок хотїв бы-м підкреслити важность штудій з карпатору-синьской проблематики в контексті темы приграніча. Кідь таке велике число істориків і соціологів доказовали, же выходоцентрална, выходна і юговыходна часть Европы суть зложены з пригранічных територій, котры характеризує міджіетнічне, міджіконфесійне і соціалне насилство, як в таким припаді Карпатьска Русь могла быти таким унікатом? Мы ся скептічно позераме на тверджіня о унікатности будьякого яву, главно в при-томности ученых, котры суть все готовы выступити з протиаргументами.

25 Треба підкреслити, же карпатьскы Русины не были надхнены з одношіня к ним советських „російських“ бирокупів і урядників в першых роках по анексії в р. 1945, або з пересвідчованя галицькых Українців, котры поважовали – і все поважують – Закарпатя за „свою“ землю, як і Галич або другу часть України. Міджітым, карпатьскы Русины, котры ся учили російський і український язык і культуру, і котры ся ідентифіковали в минулости ці днесь як Росіяне ці Українці, не чують інштінктивну ненависть к жителям краю – членам тых етнічных груп.

Але кідь не унікатность, то бесспорно якась вынятковость Карпаськой Руси очівісна є. Жебы порозуміти норму, треба выслїдити і обяснити выняткы. Кідь за норму в міджіетнічных односинах ся поважовало насилство, то Карпаська Русь може быти прикладом, який є в розпорї з нїв, і з котрым другы приклады можуть быти порівнїваны і протиставлїваны.

МАПА 1: КАРПАТСКА РУСЬ: ПОГРАНИЧНА ТЕРИТОРІЯ

24

RUSÍNI NA SLOVENSKU V DVADSIATOM STOROČÍ

Stanislav KONEČNÝ

Spoločenskovedný ústav SAV, Košice

Otázka rusínskej menšiny na Slovensku sa hneď po „nežnej revolúcii“ v roku 1989 stala pomerne atraktívnym problémom, ktorý začal rezonovať v celoslovenských, ba dokonca v celoštátnych súvislostiach. Aktuálnosť získala nielen takmer päťdesiatročným tabuizovaním a latentným vnútorným napätím z dlhodobu neriešenej problematiky, ale i určitým mystériom typickým pre všetky fenomény v etnickej sfére. Na druhej strane, rusínske záležitosti predsa len nevyvolávali a nevyvolávajú bezprostredné obavy a pocity ohrozenia charakteristické pre reakcie majoritnej spoločnosti na aktivizáciu národných hnutí v krajine, ako to demonštruje príklad maďarsko-slovenských vzťahov a politických konfliktov.

Rusínmi všeobecne nazývame východoslovanské etnické spoločenstvo žijúce hlavne v strednej Európe, ktoré ale prešlo veľmi zložitou dejinnou cestou, a to tak z aspektu vlastného konštituovania ako určitého historicko-spoločenského celku, ako aj z hľadiska formovania svojej národnej identity. Rusíni sa pritom usídlili pozdĺž centrálnej reťaze Karpát, hlavne na ich južnej, sčasti však i na severnej strane. V dôsledku prirodzenej migrácie, ale tiež valašskej kolonizácie, rusínske obyvateľstvo sa už od 14. storočia objavuje tiež v severovýchodnej časti územia dnešného Slovenska a stalo sa tak súčasťou pôvodného osídlenia tohto regiónu.

Dlhodobé akceptovanie nábožensko-cirkevných atribútov ako základných indikátorov identity rusínskeho obyvateľstva v Uhorsku, komplikovaná etnogenéza, evidentne oneskorený a svojím obsahom vnútorne protirečivý proces národného obrodovania Rusínov, ako i špecifické historické podmienky spoločenského vývoja ich sídelného územia mali za následok, že proces premeny rusínskeho spoločenstva v novodobý národ fakticky začal prebiehať až v dvadsiatom storočí, ktoré v tejto súvislosti nadobudlo pre všetkých karpatských Rusínov naozaj kľúčový význam.

Žiaľ, išlo o obdobie, v ktorom sa vo vzájomných konfliktoch s mnohými peripetiami už riešili celkom iné civilizačné, geopolitické, sociálne, ideologické, ba aj globálne problémy. To vôbec nevytváralo ideálny rámec pre prirodzený, kontinuálny, vyvážený a úspešný vývoj rusínskej komunity, pre získanie všetkých znakov moderného etnického spoločenstva, a teda ani pre sformo-

vanie konzistentnej národnej identity. Konkrétny historický vývoj postavenia Rusínov na Slovensku to len potvrdil. Počet obyvateľov hlásiacich sa k rusínskej menšine počas storočia fakticky výrazne poklesol a stupeň národného uvedomenia zaznamenával tiež veľmi výrazné výkyvy a v niektorých ukazovateľoch ustrnul až na historickom minime.

Podľa sčítania obyvateľstva v roku 1910 žilo na Slovensku 96 528 Rusínov, t.j. 3,4 % obyvateľstva Slovenska.¹ Predstavovalo to asi pätinu zo všetkého rusínskeho obyvateľstva v Uhorsku, ktoré podľa úradnej štatistiky dosiahlo počet 446 846 ľudí. Pravda, predstavitelia Rusínov ich počet odhadovali až na 716 940 ľudí, z toho asi 220 000 na území Slovenska.² Je zrejmé, že základom pre tento údaj bol počet gréckokatolíckych a pravoslávnych veriacich, ktorí boli automaticky považovaní za Rusínov, pričom tento zjednodušený postup sa vlastne dosť často využíva doteraz.

Na druhej strane, pri sčítaní obyvateľstva v roku 2001 sa k rusínskej národnosti prihlásilo 24 201 (0,4 %) a k ukrajinskej národnosti 10 814 (0,2 %) obyvateľov Slovenska, čo dovedna predstavovalo 35 015 osôb a ich podiel 0,6 % na celkovom počte obyvateľstva.³ V porovnaní s rokom 1910, teda v priebehu 90 rokov, sa počet Rusínov a Ukrajincov na Slovensku znížil o 63,7 % a ich podiel na celkovom počte obyvateľstva sa zmenšil takmer päťkrát. Aj keď je asimilácia menšinového obyvateľstva v každej spoločnosti v podstate prirodzeným javom, v tomto prípade neprebiehala postupne, ale koncentrovala sa na obdobie rokov 1930 až 1961.

Vývoj počtu Rusínov a Ukrajincov na Slovensku v 20. storočí

Rok	Slovensko	Rusíni	%	Ukrajinci	%	Rus.+ Ukr.	%
1910	2 918 824	96 528	3,4				
1921	3 000 870					88 970	3,0
1930	3 324 111					95 783	2,9
1950	3 442 317					48 231	1,4
1961	4 174 046					35 435	0,8
1970	4 537 240					38 960	0,9
1980	4 991 168					36 850	0,7
1991	5 274 435	17 197	0,3	13 291	0,2	30 488	0,5
2001	5 379 455	24 201	0,4	10 814	0,2	35 015	0,6

Druhá tendencia, ktorú možno odvodiť z niektorých štatistických dát, je oslabovanie intenzity národného vedomia minority, ktorá sa, okrem iného, priamo premieta aj do vývoja národnostného školstva. V roku 1887 v Šariši-

1 PAUKOVIČ, Vladimír. Etnická štruktúra obyvateľstva Slovenska, jej vývoj, demografické a sociálne charakteristiky. In *Sociológia*, roč. 26, 1994, č. 5-6, s. 426.

2 БЕСКИД, Николай Александрович. *Карпатская Русь*. Пряшев: Издательство Св. Николая, 1920, s. 20.

3 *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2001. Tab. 3. Trvale bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti a podľa krajov a okresov.

skej, Spišskej a Zemplínskej župe bolo dovedna 190 škôl, v ktorých sa vyučovalo istou formou rusínskeho jazyka a v ďalších 106 školách sa používal rusínsky aj maďarský jazyk.⁴ V školskom roku 1998/99, teda o 110 rokov neskôr, bolo v okresoch Bardejov, Humenné, Medzilaborce, Prešov, Snina, Stará Ľubovňa a Svidník 33 škôl s vyučovaním ukrajinského, resp. rusínskeho jazyka.⁵ Znamená to pokles o 88,8 %.

Vzniká tak oprávnená otázka: Ktoré faktory pôsobiace v priebehu 20. storočia mali tak nepriaznivý dopad na vývoj rusínskej menšiny? Ako najjednoduchšia odpoveď sa tak priamo núka tvrdenie, že príčinou regresívneho trendu, ktorý charakterizuje vývoj rusínskej minority v minulom storočí, bola národnostná politika. Na druhej strane je pravdou, že za 100 rokov bolo územie severovýchodného Slovenska postupne súčasťou šiestich štátnych celkov, v ktorých sa vystriedalo 11 štátoprávnych foriem, ešte viac politických režimov a desiatky vládnych garnitúr. Je málo pravdepodobné, ak nie nemožné, aby každá z nich volila práve vo vzťahu k Rusínom vyložene negatívny, ba likvidačný postoj.

Nemožno to jednoznačne pripísať ani všetkým uhorským vládam, hoci najvýraznejší prepad početnosti Rusínov sa viaže práve na obdobie dualizmu. V rokoch 1869 – 1880 klesol síce počet Rusínov na Slovensku o 82 %, údaj však v značnej miere skresľuje celková zmena metodiky sčítavania obyvateľstva, keď určujúcim sa stalo deklarovanie materinského jazyka. Potvrďuje to aj skutočnosť, že v rokoch 1880 – 1910, napriek asimilačnej politike za vlády Š. Tiszu a D. Bánffyho i masovému vystaňovaniu z regiónu, vzrástol počet Rusínov na území dnešného Slovensku o 18 %.

O homogenizáciu národnostného zloženia obyvateľstva Slovenska sa asi najaktívnejšie usilovali režimy v období slovenského štátu a v prvých povojnových rokoch. Ich výsledky je však dosť ťažké kvantifikovať, pretože termíny sčítavania ľudu boli časovo dosť posunuté a zmenil sa aj rozsah sledovaného územia. Navyše, reštrikčná národnostná politika, ktorá sa uplatňovala v Československu po druhej svetovej vojne sa priamo rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva nedotýkala, hoci nové politické okolnosti a isté z nich vyplývajúce opatrenia rusínsku menšinu zasiahli negatívne, narušili jej konzistentnosť, spochybnili jej základné atribúty a urobili ju oveľa zraniteľnejšou.

V týchto súvislostiach je preto potrebné hľadať a definovať také podmienky a faktory, ktoré mali relatívne trvalý charakter, pričom viac-menej stabilne limitovali možnosti rusínskej minority v tomto priestore, a to pri rozvoji jej jednotlivých stránok, ako aj pri národotvornom procese, ktorý vtedy s is-

4 ЧУМА, Андрій - БОНДАР, Андрій. *Українська школа на Закарпатті та східній Словаччині : Історичний нарис. Частина I*. Пряшів: КСУТ, 1967, s. 110.

5 GAJDOŠ, Marián. Ukrajinské a rusínske školstvo na Slovensku. In *Človek a spoločnosť*, roč. 3, 2000, č. 1. (www.saske.sk/cas)

tým oneskorením a s určitými zvláštnosťami aj v jej radoch prebiehal. Prirodzene, všetky nedostatky a slabiny sa bezprostredne odrážali tiež v postavení menšiny v slovenskej spoločnosti, v jej vnútornej diferenciacii aj v jej politických ambíciách.

Takýto ráz majú hneď geografické a prírodné podmienky sídelného územia rusínskej minority na Slovensku. Jeho severovýchodná časť totiž predstavovala a predstavuje zjavnú perifériu tak v období Uhorska, ako aj za Československa i za Slovenskej republiky. Značná vzdialenosť od politických centier štátu (Viedeň, Budapešť, Praha, Bratislava), ale dokonca aj od regionálnych stredísk (Košice, Prešov, Michalovce, Humenné) prispievala totiž k určitému ignorovaniu regiónu a jeho problémov, a to tak zo strany centrálnych, ako aj oblastných orgánov štátnej správy i samosprávy. Isté výhody izolovanosti, ktoré sa prejavovali v období stredoveku v podobe menšieho asimilačného tlaku, sa počas modernizácie stávajú prekážkami rozvoja.

Severovýchodné Slovensko, v nadväznosti na severnú časť Zakarpatska, tvoria horské a podhorské oblasti ovplyvňujúce charakter jeho ekonomickej štruktúry. Relatívny nedostatok ornej pôdy predurčoval významnejšie postavenie živočíšnej výroby, ako aj pestovania menej náročných poľnohospodárskych plodín. Pravda, prejavilo sa to najmä na nižšej výnosnosti produkcie, v agrotechnickej zaostalosti a v prežívaní polofeudálnych foriem držby a užívania pôdneho fondu, hlavne lúk a pasienkov.⁶ Za týchto okolností bolo preto celkom prirodzene, že intenzifikácia poľnohospodárskej výroby v pravom slova zmysle začala až za kolektivizácie v päťdesiatych rokoch.

Severovýchod Slovenska sa vyznačuje, okrem iného, i menej priaznivou klímou, než bola v jeho južnej časti a v údoliach hlavných riek, čo tiež poznačilo sortiment dorábaných poľnohospodárskych kultúr. K tomu sa priradili aj často menej vhodné pôdne pomery, ktoré odrážali geologické zloženie reliéfu.⁷ Počas urbárskej regulácie v druhej polovici 18. storočia jej aktéri zohľadňovali bonitu pôdy pri výmere poddanskej usadlosti, avšak v novoveku, asi vzhľadom na konkurenčný boj, ale aj za komunistického režimu pri povinných dodávkach, sa prihliadalo k tomuto handicapu len veľmi málo.

Absentovanie nálezísk surovín a energetických zdrojov v regióne sa tiež ukázalo byť veľmi veľkou prekážkou priemyselného rozvoja už od druhej polovice 19. storočia. Viac sa darilo tradičným remeslám nenáročným na materiálo-technickú základňu, ťažbe a zväžaniu dreva, resp. páleniu drevného uhlia. Keď sa koncom 19. a začiatkom 20. storočia začala tiež v Uhorsku prie-

6 IŠTOK, Róbert. Fyzickogeografické pomery Zakarpatska. In DULEBA, Alexander (Ed.): *Zakarpatsko*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1995, s. 25.

7 DANILÁK, Michal. Ukrajinci východného Slovenska na začiatku 20. storočia. In OTČENÁŠ, Michal (Ed.): *Acta Facultatis philosophicae Universitatis Šafárikanae : História III. - Spoločenskovedný zborník*. Prešov: Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika, 1994, s. 101.

myselná veľkovýroba založená na strojomom parku a koncentrácii pracovných síl sa severovýchodných žúp fakticky ani nedotkla. Žiaľ, táto skutočnosť determinovala celý ekonomický vývoj oblasti aj v nasledujúcich desaťročiach.

Národotvorné procesy v severovýchodnom Uhorsku spomaľovali však aj niektoré demografické faktory. V prvom rade to bola relatívne nižšia hustota obyvateľstva, ktorá do istej miery bránila vzniku väčších mestských centier, potrebnej koncentrácii ľudí, pritom ani nehovoriac o veľkých aglomeráciách, ktoré sa zvyčajne stavajú strediskami hospodárskeho, politického i kultúrneho života a urýchľujú všetky spoločenské procesy. Košicko – prešovská aglomerácia s takmer polmiliónovým počtom obyvateľov vznikla v tomto zmysle neskoro – až v sedemdesiatych rokoch minulého storočia, keď mala na formovanie etnického vedomia Rusínov skôr negatívny dopad.

Severné časti východného Slovenska sa vyznačovali rurálnym typom osídlenia. Jeho rozhodujúca časť žila na vidieku vo veľmi malých, často navzájom izolovaných obciach, čo vlastne znemožňovalo intenzívnejšie kontakty medzi obyvateľstvom. Sociálnu štruktúru hneď po zrušení poddanstva tvorili predovšetkým drobní roľníci, od konca 19. storočia kovoľníci, stavoľníci a lešní robotníci so svojimi rodinami, ktorú dopĺňovali dedinskí kňazi a učelia. Toto zloženie obyvateľstva zodpovedalo ekonomickým možnostiam v 19. storočí, no v istom zmysle sa konzervovalo a pretrvávalo aj v nasledujúcom období nástupu modernizmu.

Významným demografickým činiteľom na severovýchodnom Slovensku, hlavne od začiatku 20. storočia, sa stalo masové vysťahovalectvo, pretože deformovalo rodovú i vekovú štruktúru obyvateľstva, znižovalo natalitu, teda i prirodzený prírastok. V rokoch 1900 – 1913 sa z východného Slovenska vysťahovalo až 213 000 osôb, kým z ostatného územia Slovenska 148 000 ľudí, teda takmer 60 % emigrantov z územia Slovenska vtedy pochádzalo zo štyroch východoslovenských žúp: Abovskej, Spišskej, Šarišskej a Zemplínskej, hoci podľa cenzu v nich žilo len 27,5 % obyvateľstva celého Slovenska.⁸

Pokiaľ ide o etnické zloženie, v rokoch 1899 – 1913 medzi emigrantmi zo Slovenska bolo 4,9 % Rusínov, hoci tvorili len 2,8 % z celkového počtu obyvateľstva a 68,9 % Slovákov tvoriacich 52,8 % obyvateľstva. U Maďarov a Nemcov bol ale ich podiel na vysťahovalectve nižší než podiel na počte obyvateľov Slovenska. Napriek tomu však súhlasíme s názorom, že emigrácia v tom čase ani u Rusínov nemala etnické, ale sociálne príčiny. Dokazuje to hlavne fakt, že ani v jednej zo severovýchodných žúp Slovenska podiel rusínskych vysťahovalcov nebol vyšší, než ich podiel na počte obyvateľstva. Podiel Rusínov na počte vysťahovalcov zo Spišskej, Šarišskej a Zemplínskej

8 TAJTÁK, Ladislav. Vývin a triedno-sociálna štruktúra obyvateľstva východného Slovenska začiatkom 20. storočia. In DANILÁK, Michal (Ed.): *Spoločenskovedný zborník : História*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984, s. 55.

župy predstavoval 10 %, ale podiel na počte obyvateľstva v tomto regióne tvoril 13,1 % z ich celkového počtu.⁹

Významnejšie migračné pohyby medzi rusínskym a ukrajinským obyvateľstvom nastali po druhej svetovej vojne, a to v súvislosti s opciou sovietskeho štátneho občianstva, pre ktoré sa rozhodlo asi 12 000 obyvateľov severovýchodného Slovenska. Ďalšie pohyby obyvateľstva v tomto období vyvolalo osídľovanie českého pohraničia po odsune Nemcov, ako aj nábor pracovných síl do rýchle sa rozvíjajúcich tradičných priemyselných lokalít v okolí Ostravy, Prahy, Kladna a Plzne, ale aj do vznikajúcich nových centier. Ďalšia vlna sťahovania Rusínov za prácou v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia smerovala obzvlášť do Bratislavy, Košíc, Prešova, ale i do okresných miest v regióne, ktoré mali slovenský charakter (Bardejov, Humenné, Michalovce, Poprad).

Za určujúci faktor istých problémov regiónu a spoločenského i národného vývoja jeho obyvateľstva je spravidla považované ekonomické zaostávanie severovýchodného Slovenska. Obzvlášť sa zdôrazňuje tradične nižšia úroveň priemyslu v oblasti, ktorá má konzekvencie prejavujúce sa aj v súčasnosti. V podmienkach Uhorsku v nej priemysel fakticky nejestvoval a aj v období Československej republiky to bola pre väčšie kapitálové investície neatraktívna oblasť. Chýbali jej nielen suroviny, energia, dopravné možnosti, ale i kvalifikované pracovné sily, ktoré by boli zárukou istej rentability priemyselnej produkcie. Situácia v tomto smere sa príliš nezmenila ani v rokoch vojnovkej Slovenskej republiky, aj keď dokončenie železničnej trate Prešov – Strážske v rokoch 1939 – 1943 bolo v tomto smere prínosom.

Prechod frontu cez región východného Slovenska v rokoch 1944 – 1945 spôsobil veľmi veľké hospodárske škody výrobe, najmä zničením budov a komunikácií, ba narušil aj bývanie a zásobovanie obyvateľstva, takže pomoc zo strany armády, štátu a medzinárodných organizácií mala fakticky humanitárny charakter. Rekonštrukcia a výstavba v rámci plnenia dvojročného plánu obnovy a rozvoja národného hospodárstva, ktorý vtedy prijala nová vláda K. Gottwalda po voľbách v roku 1946, ako i premiestnenie malej časti priemyselných kapacít z českého pohraničia však smerovali k istej konsolidácii len postupne.¹⁰

Veľkým prisľubom v tomto smere bola industrializácia vytýčená v prvej päťročnici, na ktorú sa mali v rokoch 1949 – 1953 aj na východe Sloven-

9 BELEJ, Milan. Analýza etnickej štruktúry transatlantickej migrácie pred I. svetovou vojnou na úrovni krajiny a regiónu. In ŠVORC, Peter - HARBUEOVÁ, Ľubica - SCHWAZ, Karl (Eds.): *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848 - 1938*. Prešov: Universum, 2005, s. 146 a n.

10 GAJDOŠ, Marián. K hospodárskym a sociálnym pomerom na území severovýchodného Slovenska v rokoch 1945 - 1948. In *Nové obzory* 29. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1987, s. 33-45

ska preinvestovať dovtedy nebyvalé prostriedky. Stalinova predstava o nevyhnutnosti novej svetovej vojny posilnená kórejským konfliktom však mala za následok militarizáciu hospodárstiev v rámci celého sovietskeho bloku. Investície sa presunuli najmä do tradičných priemyselných lokalít ťažkého priemyslu, ktoré boli dôležité pre zbrojenie, preto sa budovanie priemyslu na východe republiky na čas odložilo. Napokon v Prešovskom kraji vznikol v tomto období len jeden väčší priemyselný podnik, ktorým bol *Vihorlat* v Snine. Preto voľné pracovné sily často odchádzali do väčších priemyselných stredísk v Čechách a na Morave, čo zjavne urýchlilo aj asimilácia Rusínov a Ukrajincov.

Podstatne výraznejšie výsledky preto zaznamenal industrializačný proces na severo-východnom Slovensku v období druhej päťročnice, teda v rokoch 1956 – 1960, keď aj v tomto regióne vyrástli nové priemyselné závody v Bardejove, v Humennom, vo Svidníku, v Medzilaborciach, v Stropkove i v Starej Ľubovni. Na druhej strane, ich nevýhodou bolo, že to boli závody spotrebného priemyslu, hlavne obuvníckeho, textilného a odevného, závody spotrebnej chémie a elektrotechniky, ktoré očividne nevytvárali tak širokú dodávateľskú sieť a koncentráciu pracovníkov ako podniky v odvetviach ťažkého priemyslu.¹¹

Neúspech tretieho päťročného plánu a pokus o transformáciu komunistického režimu koncom šesťdesiatych rokov koncepciu priemyselného rozvoja severovýchodného Slovenska príliš neovplyvnil. Naopak, v nasledujúcich dvoch desaťročiach spoločenský a politický tlak z regiónov na budovanie priemyselných závodov, najmä v okresných mestách, stále narastal. V centre okresu tak zvyčajne vznikol väčší priemyselný závod, od ktorého sa odvíjali ďalšie menšie prevádzky a služby, ale i celá ekonomická a spoločenská infraštruktúra. Zraniteľnosť týchto monopriemyselných okresov ukázal vývoj po novembrovej revolúcii v roku 1989.

Pád plánovaného hospodárenia, strata domáceho i medzinárodného trhu v rámci *Rady vzájomnej hospodárskej pomoci*, konverzia zbrojárskeho priemyslu, ale aj vznik zahraničnej konkurencie, priniesli rýchly krach týchto účelových podnikov, čo vzápätí vyvolalo hlbokú recesiю v regióne a vysokú nezamestnanosť.¹² To zase znamenalo ďalší odliv pracovných síl z radov ruského obyvateľstva, hlavne do Prešova, Košíc, Bratislavy, ale tiež do českých krajov. Svoj vplyv a postavenie stratili miestne ekonomické, politické a mocenské štruktúry, v ktorých dovtedy mali občania a funkcionári hlása-

11 КАПИШОВСКИЙ, Василь. *Східна Словаччина вчора і сьогодні*. Братіслава; Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво; Відділ української літератури, 1982, s. 101.

12 KLING, Jaroslav. Regionálna politika a regionálny rozvoj. In KOLLÁR, Miroslav - MESEŽNIKOV, Grigorij (Eds.): *Slovensko 2002 : Súhrnná správa o stave spoločnosti II*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002, s. 116-117.

ci sa k ukrajinskej národnosti pomerne silné zastúpenie. Hoci neefektívna výroba bola aj tak dlhodobou neudržateľná, príliš radikálny zvrat v tomto smere znemožnil paralelné vytváranie nových ekonomických vzťahov a výrobných kapacít, ktoré by aspoň sčasti zmiernili sociálne následky transformačného procesu.

Pravda, v druhej polovici deväťdesiatych rokov minulého storočia už aj v severných okresoch novozriadeného Prešovského kraja môžeme sledovať isté ekonomické oživenie, a to v prvom rade práve na domácich základoch a jestvujúcich ľudských zdrojoch, aj bez väčších zahraničných kapitálových investícií. Na druhej strane, predovšetkým mnohí mladí ľudia z radov menšiny odchádzali za prácou do bližších alebo aj vzdialenejších lokalít a dočasne, či niekedy i natrvalo, opustili región, ba neraz aj Slovensko. To ešte výraznejšie deformuje aj tak nepriaznivú vekovú štruktúru menšiny.

Žiaľ, k rozvoju rusínskej minority na Slovensku neprispelo ani stáročia dominantné poľnohospodárstvo. Hospodársku bázu severných častí Šarišskej, Zemplínskej, ba aj Spišskej župy od zrušenia poddanstva v roku 1848 tvorili drobné, často zadlžené poľnohospodárske usadlosti, ktoré nedokázali vyprodukovať ani akumulovať nadprodukt a boli tak odsúdené k zaostalosti. Vzhľadom na existujúce prírodné, ekonomické a spoločenské podmienky sa v regióne nerozvinulo majerské hospodárenie. V Šarišskej a Spišskej župe v roku 1910 statkári rusínskeho pôvodu tvorili iba 0,4 % z ich celkového počtu (842).¹³

Poľnohospodárska výroba so zaostalou agrotechnikou v ťažkých terénoch a s menej kvalitným pôdnym fondom nemohla za kapitalizmu voľnej súťaže konkurovať hospodárstvám s diferenciálnou rentou a intenzívnou produkciou. Hoci československá vláda riešila agrárnu otázku pozemkovou reformou v rokoch 1919 – 1935, severovýchodnému Slovensku to príliš veľa úžitku neprinieslo vzhľadom na absentovanie veľkostatkov, ktorých pozemky by sa prerozdeľovali bezzemkom a drobným roľníkom. O čosi lepšie sa rusínskym roľníkom darilo za slovenského štátu, keď v dôsledku vojny stúpili výkupné ceny poľnohospodárskych produktov.

Po druhej svetovej vojne bolo poľnohospodárstvo v rusínskych obciach rozvrátené. Škody na domoch a hospodárskych budovách, likvidácia zásob obilia i osiva, zdevastovanie živočíšnej výroby, zamínovanie polí a lesov a výpadok jesenných poľnohospodárskych prác v roku 1944 mali veľmi ťažké dôsledky. Ambiciózne heslá vytýčené komunistami v rámci tzv. hradeckého programu vzbudzovali záujem, ale zdali sa byť v praxi nerealizovateľné. Požiadavka zákonnej parcelácie pôdy nad 50 ha sa v podmienkach severovýchodného Slovenska mohla vzhľadom na vlastnícke pomery uplatniť

13 ГАПАК, Павло. Внески до історії українців в Угорщині у другій половині XIX і початком XX століть. In *Дукля*, гоґ. V, 1957, ґ. 2, s. 66.

len v obmedzenej miere.

Pravda, nebolo to veľmi dôležité, pretože už v roku 1948 došlo k zmene politického režimu i spoločenského systému. Od roku 1949 sa začala kolektivizácia poľnohospodárstva, neraz aj násilným spôsobom. Rusínske obyvateľstvo na severovýchodnom Slovensku vznik jednotných roľníckych družstiev (JRD) prijímalo relatívne lepšie. Priniesol totiž aj niektoré výhody: spoločné hospodárenie na väčšej výmere, pomoc štátu, zapožičiavanie strojov, zabezpečenie realizácie produktov a možnosti intenzifikácie rastlinnej i živočíšnej výroby.¹⁴ Na druhej strane, rapidný pokles počtu pracovníkov v poľnohospodárstve vyvolával ich odchod do miest, ba aj do iných regiónov, a to za cenu rýchlejšej asimilácie. Vážnejším dôsledkom bolo oslabenie vzťahu roľníkov k pôde a začiatok vyľudňovania rusínskych obcí v regióne. Tento proces ešte urýchlila a rozšírila transformácia spoločnosti po roku 1989.

Zaostávanie priemyslu i poľnohospodárstva v regióne fakticky podporovala tiež slabá úroveň dopravy. Nízka hustota železničnej siete, keď až v šiestich okresoch nebola železničná trať vôbec, nekvalitné, nespevnené cesty a preferovanie ich severo-južného smerovania boli v tejto sfére hlavnými nedostatkami. Po vojne, zničené alebo poškodené mosty znemožňovali alebo značne obmedzovali prepravu osôb a tovarov, najmä do odľahlejších obcí, osobitne v zimných mesiacoch. Štátnym úradom, zdravotníckym zariadeniam, ale tiež hospodárskym organizáciám chýbali dopravné prostriedky.¹⁵ Mnohé obce neboli elektrifikované, nebola ešte dokončená ani ich telefonizácia, čo sťažovalo nielen administrovanie, ale i organizovanie a riadenie záchranných a rekonštrukčných prác.

Vývoj rusínskej menšiny na Slovensku veľmi výrazne ovplyvňovala jej špecifická sociálna štruktúra, ktorá sa zvyčajne dosť odlišovala od stratifikácie majoritného obyvateľstva či iných minorít v krajine. Je paradoxné, že jej vždy chýbali alebo boli len málo početné práve tie triedy a sociálne skupiny, ktoré boli v danom čase z hľadiska napredovania etnického či národného vývinu najdôležitejšie. V stredoveku to bola hlavne šľachta, v čase obrodovania buržoázia a na začiatku 20. storočia svetská inteligencia. Na čele rusínskeho hnutia bola od jeho začiatku cirkevná inteligencia, ktorá, zvlášť v prvej fáze, podporovala u obyvateľstva vedomie náboženského a cirkevného spoločenstva a nespájala ho s etnickou príslušnosťou.¹⁶

Druhou zvláštnosťou sociálneho zloženia rusínskej menšiny bol abnormálny podiel roľníckeho obyvateľstva, ktorý síce neprekážal v období feudálnej

14 SKRIP, Vasiľ. Problémy združstevňovania na východnom Slovensku po XI. zjazde KSČ (do roku 1960). In *Historica Capatica 19*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1988, s. 47-53.

15 *Východoslovenské noviny*, roč. I (7), 21. február 1958, č. 7, s. 7.

16 HARAKSIM, Ľudovít. *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, s. 200.

spoločnosti, ale ďalej sa udržiaval aj v rokoch priemyselnej revolúcie, modernizácie a urbanizácie Uhorska. Práve v tejto dobe Rusínom chýbal priemyselný proletariát, ktorý by žil v mestách s omnoho lepšími podmienkami pre spoločenský, kultúrny, spolkový, ale tiež národný život. Práve v takomto prostredí zvyčajne vznikali prvé politické hnutia a strany ľudu, ktoré reprezentovali jeho záujmy a presadzovali nielen jeho sociálne, ale často aj národné práva a požiadavky.

Táto spoločenská anomália sa, aj keď v menej vyhranenej podobe, čiastočne udržala aj za predmníchovskej republiky, ba aj za slovenského štátu, hoci sociálna štruktúra menšiny pomaly začala získavať klasické rysy. Rusínski robotníci, ale i predstavitelia inteligencie však pomerne často opúšťali región, preto vidiecke obyvateľstvo malo medzi Rusínmi vždy značnú početnú prevahu. Po oslobodení, ale predovšetkým po februárovom prevrate v roku 1948, keď sa práve robotníci formálne stali vedúcou silou spoločnosti, paradoxne veľmi rýchle rástol podiel inteligencie a zamestnancov, a to u tej časti menšiny, ktorá sa prihlásila k ukrajinskej národnosti. V roku 1961 tvorili už tretinu ekonomicky aktívneho obyvateľstva v rámci tejto minority.¹⁷

Po rozpade totalitného režimu došlo k opätovnému rozdeleniu menšiny na Rusínov a Ukrajincov a k posunom v odvetvovej i sociálnej štruktúre oboch spoločenstiev. V oblasti školstva, verejnej správy a obrany, zdravotníctva, sociálnych služieb, výskumu a finančníctva v roku 2001 pracovalo 37,1 % ekonomicky aktívnych Rusínov, kým slovenský priemer vtedy predstavoval 26,9 %. Na druhej strane, nižšie zastúpenie v porovnaní s celoslovenskými údajmi malo rusínske obyvateľstvo v oblasti priemyselnej výroby a obchodu.¹⁸ To evidentne signalizuje, že rusínsku národnú identitu deklarujú najmä príslušníci inteligencie. Až nápadne podobné parametre vykazuje aj ukrajinská menšina, čo nepriamo poukazuje na momentálny stupeň asimilácie oboch spoločenstiev.

K sociálnym zvláštnostiam možno zaradiť tiež niektoré špecifické postoje a črty správania rusínskeho obyvateľstva na východnom Slovensku, ktoré sú však odrazom istých skúseností mnohých generácií. Rusíni, ale i Ukrajinci, v našich podmienkach sa nevyznačujú podnikateľskou aktivitou, pri investíciách sú opatrní, v bežnom živote šetrní a aj pri nižších príjmoch sa usilujú o úsporu finančných prostriedkov. Viaceré rusínske rodiny svoj životný štandard dosahovali aj za istej materiálnej a finančnej pomoci, ktorú dostali zo strany dost početného príbuzenstva v zahraničí, hlavne v zámorí.

17 BAJCURA, Ivan. *Ukrajinská otázka v ČSSR*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 186.

18 *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001 : Bývajúcce obyvateľstvo podľa národnosti, najvyššieho skončeného stupňa školského vzdelania a stupňa ekonomickej aktivity za SR, kraje a okresy, II. diel (Banskobystrický kraj, Prešovský kraj, Košický kraj)*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2002, tab. 157, s. 18-19.

Formovanie národnej identity Rusínov na Slovensku pomerne menej stimulovala kultúrna sféra, než to zvyčajne bývalo v rámci národno-obrodeneckých hnutí. V miestnej kultúre totiž dominoval folklór bez jednoznačného etnického zvýraznenia, preto vyznieval z národného hľadiska skôr neutrálne. Literárne, hudobné a výtvarné diela mali zase spravidla náboženský charakter, preto sa v etnickej oblasti priamo neangažovali. Svetská literatúra sa delila podľa kultúrnej a jazykovej orientácie svojich tvorcov, nemala preto jednotné národné a kultúrne smerovanie, a tak nevedla ani k integrácii menšiny.

V neposlednom rade, formovanie etnickej identity rusínskej a ukrajinskej menšiny na Slovensku determinovali aj politické tlaky, hoci sa bezprostrednejšie týkali strategicky oveľa viac exponovaného priestoru horného Potisia, neskôr Podkarpatskej Rusi a dnes Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Od začiatku uhorských dejín táto oblasť predstavovala nárazníkové pásmo pre prípad útoku kočovných kmeňov z východu, ale aj isté predmostie pre vlastné vojenské aktivity Arpádovcov pri presadzovaní svojich záujmov v Haliči.¹⁹ V ďalších storočiach boli severovýchodné stolice dôležitým operačným priestorom odboja uhorskej a sedmohradskej šľachty proti Habsburgovcom, strediskom sociálnych hnutí a často poslednou baštou odporu.

Z týchto dôvodov uhorské vládne miesta sa usilovali udržať tento región pod svojou kontrolou za každú cenu a tomu prispôbovali aj národnostnú politiku. Istou výhodou bolo maďarské osídlenie juhozápadnej, najrozvinutejšej časti oblasti. Medzi Rusínmi podporovali udržanie konfesionálneho charakteru ich národného vedomia, v čom často rada napomáhala aj gréckokatolícka cirkev, v ktorej sa im hlavne personálnou politikou darilo presadzovať svoj politický koncept.²⁰ Propaganda zdôrazňovala kultúrnu a jazykovú odlišnosť juhokarpatských Rusínov od obyvateľstva na sever a východ od Karpát, ako aj ich stáročnú lojalitu a vernosť uhorskému štátu.

Za týchto okolností uhorská vláda v centre, ale rovnako jej orgány v regióne, fakticky ani nemuseli pristupovať k násilným prejavom potláčania národného vedomia a asimilovania rusínskeho obyvateľstva v krajine. Uplatňovali ich len v prípade, ak hrozilo určité posilnenie vplyvu Ruska alebo nacionálneho hnutia z Haliče a Bukoviny. Práve z týchto dôvodov bolo Uhorsko rozhodným odporcom Dobrjanského politickej koncepcie spojenia Haliče, Bukoviny a tzv. Uhorskej Rusi do jednej korunnej krajiny v rámci monarchie. Uhorské vládne miesta sa v tejto súvislosti uchýlili k zjavnej politizácii a k neprimeranej represii pravoslávneho hnutia v podobe tzv. marmarošských

19 KÓNYA, Peter - MATLOVIČ, René (Eds.): *Obyvateľstvo Karpatskej kotliny I*. Prešov: Universum, 1997, s. 7.

20 DANILÁK, Michal. Vplyv gréckokatolíckej cirkvi na formovanie národného vedomia Rusínov (Ukrajincov) v Uhorsku v 19. storočí a na začiatku 20. storočia. In ŠVORC, P. - HARBUTOVÁ, E. - SCHWARZ, K. (Eds.): *Cirkvi a národy strednej Európy (1800 - 1950)*. Prešov: Universum, 2008, s. 134 a n.

procesov. S tým sa spájal aj určitý tlak na latinizáciu cirkevného a spoločenského života rusínskej menšiny na Slovensku.²¹

Rozhodnutie Dohody o pripojení územia juhokarpatských Rusínov k Československu s podmieneným súhlasom amerických Rusínov i domácej politickej reprezentácie viacerých národno-kultúrnych orientácií sa aj s odstupom času zdá ako najvhodnejšie a najpriateľnejšie riešenie. Hoci aj československý štát, najprv z vecných a neskôr hlavne z politických dôvodov otáľal so zriadením autonómie Podkarpatskej Rusi a rovnako rešpektoval i zásadne odmietavé stanovisko slovenských politických síl revidovať v jej prospech západnú hranicu uvedeného regiónu, vytvoril v podstate priaznivé podmienky pre dokončenie konštituovania Rusínov ako istého etnického spoločenstva. Pred touto úlohou totiž stáli aj Rusíni žijúci na Slovensku.

Investície do ekonomickej infraštruktúry, riešenie najpálčivejších sociálnych otázok a hlavne široké možnosti pre vzdelávanie, politický a kultúrny živor menšiny ale automaticky neviedli k jej integrácii. Liberálny režim otváral priestor aj pre realizáciu ambícií početných malých zoskupení, ba aj jednotlivcov. Spory podkarpatských politikov vrátili situáciu späť do stavu, aký existoval pred májom 1919. Navyše, o priazeň rusínskych a ukrajinských voličov sa uchádzali aj celoštátne pôsobiace politické strany, ktoré za podporu ponúkali regionálnym lídrom aj niekoľko poslancských či senátorských mandátov.²²

Rusínska menšina na Slovensku nemala dost' síl na to, aby sa sama politicky presadila, preto sa jej predstavitelia zapájali do politického života na Podkarpatskej Rusi a iba *Ruská národná strana* pod vedením A. Beskida, K. Mačika a I. Židovského si istý čas udržala určitú autoritu medzi miestnym obyvateľstvom. Medzi tunajšími Rusínmi mal totiž takmer výsadné postavenie rusofilský smer, ktorý strana reprezentovala. Keď však otázka autonómie a hraníc ovládla politiku všetkých podkarpatskoruských zoskupení, museli sa k nim pridať aj rusínski politici zo Slovenska.²³

Československá vláda vo vzťahu k Rusínom dvadsať rokov viac alebo menej úspešne manévrovala medzi podporou ruského a ukrajinského smeru v snahe udržať medzi nimi určitú rovnováhu. Spravidla sa pridávala k tej strane, ktorá sa ocitla v defenzíve. Menej prezieravý bol ale jej ambivalent-

21 HOLEC, Roman. Postoj Čechov a Slovákov k Rusínom v predvečer prvej svetovej vojny. In GONĚC, Vladimír (Ed.): *Československá historická ročenka 1997*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1997, s. 34-35.

22 ЛІХТЕЙ, Ігор. Українське питання в діяльності політичних партій Підкарпатської Русі (1919 - 1939). In MUŠINKA, Mikuláš (Ed.): *Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919 - 1939): Zborník referátov zo 6. vedeckej karpatickej konferencie Prešov 2. - 4. 9. 1998*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2000, s. 81-90.

23 ЖИДОВСКИЙ, Иван Иванович. Пряшевская Русь в борьбе за свои права. In *Подкарпатская Русь за годы 1919 - 1936*. Ужгород, 1936.

ný postoj k otázke vyučovacieho jazyka na Podkarpatskej Rusi, pretože tým udržiavala chaos v tejto sfére, na ktorý doplácali hlavne mladí ľudia. Zdá sa tiež, že vládne kruhy vo svojej veľkomyseľnosti podcenili narastajúci vplyv haličskej emigrácie, ktorý sa ukázal byť kľúčovým práve v krízových rokoch 1938 – 1939.²⁴

Vznik Slovenskej republiky 14. marca 1939 síce väčšinu tunajších Rusínov zachránil pred maďarskou okupáciou, politické a spoločenské podmienky v nacionalisticky a klerikálne orientovanom autoritatívnom štáte sa však s predchádzajúcim systémom nedali porovnať. Hoci ústava akceptovala existenciu a práva „národných skupín“, plne sa však dodržiavali iba vo vzťahu k nemeckej menšine. Národnostná politika bola v podstate vedená v duchu tzv. Dudášovej doktríny, podľa ktorej Rusíni na Slovensku sú vlastne len rusínskym nárečím hovoriaci Slováci. Nezískali súhlas na založenie vlastnej politickej strany, v slovenskom sneme mali len symbolické a v štátnych orgánoch nemali takmer žiadne zastúpenie.

Politické, ale aj kultúrne požiadavky a potreby rusínskeho obyvateľstva boli zo strany vlády aj župných orgánov spravidla ignorované. Jeho jazykové práva a možnosti vzdelávania v ruskom jazyku obraňovala gréckokatolícka eparchia so sídlom v Prešove na čele s biskupom P. P. Gojdičom, ktorá však tiež bola pod silným politickým tlakom vládnych štruktúr. Cirkev podporovala aj činnosť povolenej kultúrnej organizácie Rusínov *Руськое культурно-просветительное общество имени А. Духновича*, hoci jej aktivity v tom čase sa ani zďaleka nepribližovali rozsiahlej kultúrno-osvetovej činnosti, ktorú rozvíjala v období predmníchovskej republiky.²⁵

Oslobodenie Československa spojené aj s ukončením vojny v Európe prinieslo však iný scenár, než sa pôvodne očakával. Už udalosti na Podkarpatskej Rusi v jeseni 1944 jasne ukázali, že o tento strategický priestor má eminentný záujem Sovietsky zväz, ktorý s týmto cieľom aktivizoval armádne zložky, tajné služby aj miestnych komunistov. Tí uverili, že po pripojení Podkarpatskej Rusi k sovietskej Ukrajine sami obsadia vytvorené politické a vládne štruktúry. Využili povojnovú eufóriu, vďačnosť Červenej armáde, chaos a nátlakové akcie, ale aj nerozhodnosť československých orgánov, ktoré v tejto veci od začiatku rezignovali.

Pravda, zmluva o odstúpení Podkarpatskej Rusi Sovietskemu zväzu z 29. júna 1945 rozhodla aj o formálnej ukrajinskej národnostnej príslušnosti rusínskeho obyvateľstva na Slovensku, hoci si to spočiatku ani neuvedomovalo, najmä keď sa tolerovalo aj pomenovanie *ruská*, rozumej rusínska národnosť. Na druhej strane však názvy *Ukrajinská národná rada* *Prjaševščiny* (UNRP),

24 ШЕВЧЕНКО, Кирилл Владимирович. *Русины и межвоенная Чехословакия : К истории этнокультурной инженерии*. Москва: Модест Колеров, 2008, s. 101 a n.

25 MAGOCSI, Paul Robert. *Rusíni na Slovensku*. Prešov: Rusínska obroda 1994, s. 164-166.

Referát pre ukrajinské školy, Ukrajinské národné divadlo a pod., hoci ešte používali spravidla ruštinu, naznačovali určenú líniu, ktorú si už osvojila komunistická strana a akceptovali aj ostatné strany vtedajšieho *Národného frontu Čechov a Slovákov*.²⁶

Definitívne rozhodnutie priniesol februárový komunistický prevrat v roku 1948, ktorý rozhodol o začlenení Československa do sovietskeho bloku a nastolení stalinistického režimu. *Ústava 9. mája* z roku 1948 fakticky ignorovala existenciu národnostných menšín a postupne zanikali predfebruárové inštitúcie menšiny. Najprv sa len sporadicky objavovali aj ukrajinské články v novinách *Пряшевица*. Po zastavení periodika však začali vychádzať noviny *Нове життя*, ktoré boli len ukrajinskou mutáciou tlačového orgánu Krajského výboru KSS v Prešove *Nový život*. V prvých ročníkoch ruských škôl sa vtedy tiež začalo s vyučovaním ukrajinského jazyka. Zároveň silnel tlak proti gréckokatolíckej cirkvi, ktorá sa naďalej javila ako opora rusínskej orientácie menšiny. Štát najprv zasiahol proti rádom východného obradu, spravidla na základe vykonštruovaných obvinení, hoci to boli práve baziľiáni, ktorí sa najčastejšie hlásili k ukrajinskej národnosti.

Dôležitým krokom na ceste k ukrajinskej orientácii bola tzv. pravoslávna akcia v apríli 1950, ktorá znamenala likvidáciu gréckokatolíckej cirkvi a inkorporovanie jej veriacich, ako aj duchovných do rámca pravoslávnej cirkvi. Vo vzťahu k vedeniu eparchie, ale aj ku kňazom odmietajúcim pravoslávie, mala tzv. *akcia „P“* násilný charakter, ktorý sa zjavne prejavoval v ich internovaní, v administratívnom nátlaku, vo vydieraní, v korumpovaní a v zastrášaní. Vyvrcholením boli inscenované súdne procesy proti biskupom P. P. Gojdičovi a V. Hopkovi. Napriek skoro otvorenej podpore politických a štátnych orgánov republiky sa veľmi zložitú cirkevno-politickú situáciu na východnom Slovensku, ktorú pravoslavizácia destabilizovala, nikdy nepodariť úplne konsolidovať.²⁷

Za medzník prechodu na ukrajinskú orientáciu sa považuje uznesenie *Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska* z 28. júna 1952, ktoré ním rozhodlo, že od 1. septembra 1953 sa vyučovacím jazykom na všetkých národnostných školách s vyučovacím jazykom ruským stane ukrajinský jazyk. Bol to nezvyčajne radikálny zásah do dovtedajšej pedagogickej praxe, ale predovšetkým do národného vedomia rusínskeho obyvateľstva. Preto je zarážajúce, že pre tento neorganický zásah neboli pripravené nielen materiálne a personálne podmienky, ale ani verejná mienka, vrátane

26 Podrobne pozri GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav. *K politickému a sociálno-ekonomickému postaveniu Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v povojnových rokoch*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1991, 186 s.

27 PEŠEK, Jan - BARNOVSKÝ, Michal. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 - 1953*. Bratislava: Veda, 1997, s. 123 a n.

časti ukrajinskej inteligencie.²⁸

Uvedené opatrenie súčasne odštartovalo prvú vlnu účelovej slovakizácie menšiny, pretože jediná cesta vyhnúť sa ukrajinskej škole v dobovom kontexte viedla cez akceptovanie slovenskej národnosti. Reakciou na tento vývoj boli uznesenia ústredných orgánov KSČ a KSS z decembra 1955 o zvýšení úrovne politicko-výchovnej práce uskutočňovanej medzi ukrajinským obyvateľstvom, ktoré však boli silne podmienené vtedajšou politickou praxou, z veľkej časti formálne a vo viacerých ohľadoch alibistické. Preto neprekvapuje, že počet ľudí hlásiacich sa k ukrajinskej národnosti v rokoch 1950 – 1961 sa znížil o 12 000, teda asi o 25 %.

Snaha o oživenie národného života menšiny v druhej polovici 20. storočia musela skôr alebo neskôr dospieť k vážnej kritike tých politických krokov, ktoré vyvolali regresívny trend: pravoslavizácia, násilná ukrainizácia a depolitizácia národného života. Totiž *Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich* (KZUP) sa od svojho oficiálneho založenia v máji 1954 vlastne len obmedzil na kultúrno-osvetovú činnosť, na formálnu reprezentáciu menšiny a stal sa fakticky len nástrojom KSČ slúžiacim pri ideologickom pôsobení na obyvateľstvo, ktoré sa prihlásilo k ukrajinskej národnosti. Neskoršie úsilie istej časti jeho vedenia situáciu v ňom zmeniť a dať transformovanej organizácii kompetencie niekdajšej UNRP prerušila sovietska okupácia.

Normalizačný proces od začiatku sedemdesiatych rokov postihol len niekoľkých exponentov ukrajinského hnutia obvinených z nacionalistickej činnosti, rusínsky cítiacich príslušníkov menšiny sa vlastne nedotkol, pretože sa neangážovali v ukrajinskom hnutí. Moc v radoch menšiny tak prevzalo konzervatívne krídlo funkcionárov KSS z radov ukrajinskej menšiny, ktoré sa obrnilo heslami proletárskeho i socialistického internacionalizmu a plne presadzovalo vtedajšiu komunistickú koncepciu národnostnej politiky založenej na zjavne kontroverznej téze o rozvoji a zbližovaní národov a národnostných menšín za socializmu. KZUP, rovnako ako kultúrna organizácia maďarskej menšiny *Csemadok*, boli až do roku 1987 dokonca vyradené z *Národného frontu* a podriadené priamo Ministerstvu kultúry vtedajšej Slovenskej socialistickej republiky.

Pád komunizmu a obnovenie demokratického systému po novembri 1989 umožnili revitalizáciu národného života menšiny, súčasne však znovu otvorili všetky jej nedoriešené, resp. umelo uzavreté problémy, vrátane otázky národnej identity, kultúrnej orientácie alebo spisovného jazyka. Došlo k opätovnému rozdeleniu minority na Rusínov a Ukrajincov, ktoré má však hlbší charakter, pretože sa netýka len elity, ako tomu bolo v dvadsiatych a tridsiatych rokoch minulého storočia, ale menšiny ako celku, ktorá je na vyššej vzdelá-

28 BAJCURA, Ivan. *Cesta k internacionálnej jednote*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1982, s. 101.

nostnej, kultúrnej a politickej úrovni.

Príčinou veľmi komplikovaného procesu formovania a upevňovania národnej identity Rusínov na Slovensku, ale tiež v celom karpatskom priestore, sú však aj isté špecifiká vývoja národného vedomia uvedeného etnika. Veľmi dlhé obdobie ho totiž nahradzovalo vedomie konfesionálnej príslušnosti a substitúcia jeho národných atribútov sa odohrávala už vo veľmi zložitých podmienkach a v prostredí národov, ktoré národným obrodením prešli už skôr. Táto situácia rozširovala možnosti a vytvárala vhodnejšie podmienky pre možný úspech umelých zásahov do etnogenézy rusínskeho obyvateľstva ešte aj v priebehu 20. storočia.

Práve táto sústavná možnosť voľby, existencia vcelku reálnych alternatív národného vývoja, neúplná uzavretosť národného vedomia generovali takmer prislovečnú nejednotnosť rusínskej inteligencie, ba fakticky celej reprezentácie tohto etnika počas mnohých desaťročí. Postupne sa však počet možností evidentne redukoval, národno-štátne štruktúry sa v podstate uzatvorili a aj európsky integračný proces vytvára pre vznik nových národných foriem istých etnických spoločenstiev objektívne limity. Za týchto podmienok sú snahy presadzovať osobné alebo aj skupinové záujmy, viesť alebo neriešiť spory medzi lídrami či inštitúciami menšiny, hľadať vždy vinníkov mimo seba, spoliehať sa na už prekonané, nefunkčné a neperspektívne formy aktivizácie menšiny a bojovať s „veternými mlynmi“ sú vlastne len plytvaním síl, ak nie hazardom. Jednota a akcieschopnosť minority a jej vedenia je totiž dnes jedným faktorom vývoja, ktorý majú Rusíni vo vlastných rukách.

Literatúra

BAJCURA, Ivan. *Ukrajinská otázka v ČSSR*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, 214 s.

БАРАН, Олександр. *Написи з історії Пряшівщини*. Вінніпег : Українська вільна академія наук, 1990, 149 s.

ČORNÝ, Michal (Ed.): *Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti : Zborník štúdií o rozvoji ukrajinskej národnosti v ČSSR*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1975, 160 s.

DORULA, Ján (Ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, 392 s.

GAJDOŠ, Marián (Ed.): *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti v období výstavby socializmu*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1989, 355 s.

GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav. *K politickému a sociálnoekonomickému postaveniu Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v povojnových ro-*

koch. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1991, 186 s.

GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav. *Postavenie Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, 153 s.

GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav – MUŠINKA, Mikuláš. *Rusíni/Ukrajinci v zrkadle polstoročia : Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945*. Prešov; Užhorod: Universum, 1999, 157 s.

КАПШОВСЬКИЙ, Василь. *Східна Словаччина вчора і сьогодні*. Братіслава; Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво; Відділ української літератури, 1982, 256 s.

КАПШОВСЬКИЙ, Василь. *Економічно-суспільний розвиток українського населення в Чехословацькій республіці та його перспективи*. Пряшів: КСУТ, 1960.

KISELOVÁ, Natália (Ed.): *Cestou vzájomnosti : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-ukrajinské vzťahy a súvislosti, konanej v Banskej Bystrici 23. – 24. októbra 2003*. Banská Bystrica: Partner, z. p., 2003, 312 s.

MAGOCSI, Paul Robert. *Rusíni na Slovensku*. Prešov: Rusínska obroda, 1994, 214 s.

МАГОЧІЙ, Павло Роберт. *Формування національної самосвідомості : Підкарпатська Русь (1848 – 1948)*. Ужгород: Поличка „Карпатського краю“, 1994, 294 s.

ВАНАТ, Іван. *Нариси новітньої історії українців східної Словаччини I (1918 – 1938)*.

Братіслава; Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво; Відділ української літератури, 1990, 408 s.

ВАНАТ, Іван. *Нариси новітньої історії українців східної Словаччини II (1938 – 1948)*.

Братіслава; Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво; Відділ української літератури, 1985, 364 s.

KULTURNÍ A NÁRODNOSTNÍ POLITIKA PRAHY V PODKARPATSKÉ RUSI V 1920 LETECH

Kirill ŠEVČENKO

Centrum ruských studií, Praha

„...Státní tiskárna, kterou jsme dostali, neměla ani jednoho ukrajinského tiskaře a chybělo také tiskařské zařízení, které jsme museli prosit v Praze... První ukrajinské noviny v Užhorodě připravili a vytiskli Češi...“

(Тихий Ф. Ужгород, 1923. Перечин, 1992, с. 27).

„... Podkarpatská Rus trpí hladem, ale vláda místo podpory hladovějícím vyhazuje miliony na podporu ukrajinizace Podkarpatské Rusi. „Prosvita“ dostává již třetí milion a hladovějící ruský národ prosí v zoufalství o pomoc...“

(Карпаторусский Голос, 13 августа 1932, № 69).

Vztah rusínské veřejnosti k Československu prodělal za meziválečného období radikální a až zarážející evoluci. Zatímco ještě 21 srpna 1919 užhorodská „Russkaja zemlja“ nadšeně vítala osvobození od „tisíciletého otroctví“ a připojení k ČSR,¹ už začátkem 1930 let orgán karpatoruské diaspory v USA „Amerikansky Russky Viestnik“ pravidelně psal o utrpení Prešovské a Podkarpatské Rusi „pod nelítostnou a despotickou správou Čechů“.²

Nedodržování slibů o poskytnutí autonomií Podkarpatské Rusi a teritoriálním spojení všech území obývaných Karpatskými Rusíny v Československu nebylo jedinou příčinou nespokojenosti Rusínů s politikou Prahy. Důležitým faktorem nespokojenosti byla také kulturní a národnostní politika Prahy vůči Rusínům Podkarpatska. Táto politika od samého začátku byla poznamenána zjevnými proukrajinskými tendencemi, což vyvolávalo kritickou reakci a kategorické odmítnutí velké části místní inteligence, která zastávala tradiční rusofilské názory a pokládala Karpatské Rusíny za větev jednotného ruského národa od Karpat do Kamčatky.

Základy československé politiky v Podkarpatské Rusi položil prezident T. G. Masaryk, jehož představy o Karpatských Rusínech byly ovšem poněkud

1 *Русская Земля*, 21 augusta 1919, č. 5.

2 *Amerikansky Russky Viestnik*, Homestead, PA. March 8, 1934, č. 10.

povrchní a zkreslené. „Byli jako katolíci velmi ostře proti směru velkoruskému a pravoslavnému a z týchž důvodů odmítali Ukrajince, v nichž viděli pravoslavné. Ale byly také proti Malorusům haličským, - takovou ne zcela přesnou charakteristiku Rusínům dával ve svých pamětech Masaryk. – Jazykově... byli v samých začátcích spisovného jazyka, přidržovali se svého nářečí s pravopisem více historickým než fonetickým, odlišující se tím od Ukrajinců. Pokud se jazyka týká, schvaloval jsem jim zavedení maloruštiny do škol a úřadů. ...Upozorňoval ovšem jsem na to, že maloruština na základě místního jazyka musí být teprve vypěstěna spisovateli lidu samého...“³

Co se týče tradicionalistů-rusofilů, kteří dominovali mezi tehdejší karpatoruskou inteligencí a pokládali Rusíny za součást jednotného ruského kmenu, Masaryk jich viděl v roli minority v Podkarpatské Rusi. „...Pokud by šlo o směr rusofilský, hlásící se k velkoruštině, neviděl jsem příčin, aby se mu jako minoritě, stejně jako minoritám jiným, kulturně překáželo.“⁴ – psal ve svých pamětech Masaryk.

Generální statut, schválený československou vládou 18 listopadu 1919, předpokládal řešení jazykové otázky v Podkarpatské Rusi zavedením „lidového jazyka“ v oblasti osvěty a ve veřejné sféře. Podle všeho tento bod se objevil v textu Generálního statutu z popudu Masaryka, který v dokumentu, zaslaném československé vládě 8 října 1919, zdůrazňoval nutnost předejít velkoruské a ukrajinské agitaci zavedením místního „lidového (maloruského) jazyka“ do škol a veřejného života.⁵

Rusofilská veřejnost Podkarpatska od samého začátku vnímala jazyková nařízení Generálního statutu jako „těžkou ránu zasahující do národního a kulturního života Karpatské Rusi“. V největší míře rusofilové kritizovali neochotu úřadů povolit použití ruského spisovného jazyka v oficiální sféře. Ztotožňování ukrajinského spisovného jazyka Východní Haliče s karpatoruskými dialekty Podkarpatska Rusofilové pokládali za nesprávné a odporující realitě a tvrdili, že mezi ukrajinským jazykem a dialekty Karpatské Rusi nejsou žádné souvislosti.⁶

Na rozdíl od rusofilů, čeští vědci a vládní činitelé zastávali názor, že místní východoslovanské obyvatelstvo Podkarpatska z jazykového hlediska je etnografickou součástí Ukrajinců mluvící zvláštním dialektem ukrajinštiny. Ve

3 MASARYK, Tomáš Garyk. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914 - 1918*. Praha, 1925, s. 300-303.

4 Ibidem.

5 AÚTGM, fond T. G. MASARYK. *Podkarpatská Rus 1919*, krabice 400. Naprosto důvěrné. Rusínsko. Dne 8. října 1919.

6 Viz: ГЕРОВСКИЙ, Алексей. Борьба чешского правительства с русским языком. In *Пути истории. Общественное национальное, духовное и культурное единство на основании данных науки и жизни*. Под редакцией О. А. Грабаря. Том II. Нью-Йорк, 1977, s. 93-97.

své odpovědi na žádost československé vlády Akademie věd Československa připravila zvláštní vědecký posudek, který poukazoval, že jazykem místního obyvatelstva je ukrajinský jazyk, který musí být zaveden do Podkarpatské Rusi. Protokol zasedání českých slavistů, které se konalo 4 prosince 1919, ve svých závěrech tvrdil, že „1). Ve věcích jazykových mají být slyšeni domácí činitelé v první řadě. 2). Se nemá povyšovat místní nářečí na spisovný jazyk, nýbrž že se má přijmout jazyk ukrajinský s etymologickým pravopisem, jako jazyk vyučovací a spisovný – toliko Suchý a Klíma jsou pro zavedení místního nářečí do obecních škol. Nemá se stírat vědomí souvislosti s ruštinou a proto se doporučuje vyučovat na vyšších školách ruštině a také slovenštině a češtině. Profesor Niederle projevil plný souhlas s míněním porady.“⁷

Presvědčení českých slavistů o nutnosti zavedení ukrajinského jazyka v Podkarpatské Rusi bylo založeno především na formálně-lingvistických kritériích a nebralo zřetel na existující v té době etnické povědomí Rusínů. Stojí za povšimnutí, že druhý bod protokolu zmíněné porady českých slavistů, který deklaroval nutnost zavedení ukrajinštiny, byl v zjevném rozporu s prvním bodem, který prohlašoval nutnost brát v úvahu mínění domácích činitelů zastávajících většinou rusofilské názory. Jediným důležitým ústupkem místní jazykové tradici bylo zachování tradičního etymologického pravopisu vzhledem k tomu, že místní obyvatelstvo nemělo žádné znalosti ukrajinského fonetického pravopisu.

Ze všech přítomných na poradě českých slavistů 4. prosince 1919 většina včetně profesorů Polívky, Bidlo, Kadlece a také A. Černého dospěla k závěru o ukrajinské etnické a kulturní příslušnosti Karpatských Rusínů a o nutnosti zavedení v Podkarpatsku ukrajinského spisovného jazyka. Zmínění slavisté odsoudili tradiční rusínské „jazyčie“ jako „umělý“ jazyk. Jen Suchý a profesor Machal položili otázku o vztahu karpatoruských dialektů k ukrajinskému spisovnému jazyku. Během porady slavistů Suchý zmínil, že pokud karpatoruské dialekty mají stejný vztah k maloruskému jazyku jako má slovenština k češtině, mohou existovat základy pro vytvoření zvláštního jazyka.⁸

Proukrajinská orientace českých akademických kruhů byla nejenom výsledkem ryze akademických úvah, ale také dominujících nálad na české politické scéně. Po odchodu lídra národní demokracie rusofila K. Kramáře z pozice premiéra Československa stále větší vliv v českém politickém vedení měla sociální demokracie, která sympatizovala s ukrajinským národním hnutím.

Náladu těchto politických kruhů vyjádřil jeden z vlivných sociálních demokratů Jaromír Nečas. Ve své brožůře „Uherská Rus a česká žurnalistika“, která byla vydána v r. 1919, Nečas kritizoval české rusofily za jejich antiukra-

7 SÚA, fond Předsednictvo Ministerské Rady (PMR), inv. č. 588, sign. 223, kart. č. 131. Zápis o poradě konané dne 4. prosince 1919 o vyučovacím jazyku v Podkarpatské Rusi.

8 Ibidem.

jinské postoje a zdůrazňoval, že k Československu „obklopenému kol dokola nepřáteli, z dosavadních sousedů chovají se... přátelsky jedině Ukrajinci. Neuzavírejte kruh svých nepřátel...“⁹ Podle slov Nečas, jedině Ukrajinci „snaží se ze všech sil podat nám svoji přátelskou ruku a žít s námi v míru“.¹⁰

Je pozoruhodné, že hlavní realizátor proukrajinské politiky Prahy v praxi P. Ehrenfeld po své rezignaci z pozice viceguvernéra Podkarpatské Rusi v listopadu 1923 ve své odpovědi politickým oponentům, kteří ho kritizovali za výjimečnou podporu pouze ukrajinského směru v Podkarpatsku, poukazoval na to, že on dostal od československé vlády přímý příkaz v tomto smyslu a ve své politice v Podkarpatsku sledoval tomuto pokynu.¹¹

J. Nečas, který během první poloviny 1920 let působil jako spolupracovník kanceláře prezidenta republiky a měl velký vliv na formování politiky Prahy v rusínské otázce, byl horlivým stoupencem řešení jazykového problému v Podkarpatsku podle scénáře Východní Haliče. Nečas kategoricky odmítal tradiční karpatoruské písemnictví jako naprosto umělý jev a vystupoval za přijetí ukrajinského spisovného jazyka. Podobné názory vysoce postaveného českého úředníka odpovídaly náladám ukrajinofilů, ale byly ostře kritizovány tradicionalisty-rusofily.

Zavedení spisovné ukrajinštiny v Podkarpatsku bylo ovšem problematické vzhledem k tomu, že naprostá většina místního východoslovanského obyvatelstva neměla ukrajinskou identitu a neznala ukrajinský fonetický pravopis. Během zasedání českých slavistů 4 prosince 1919 bylo rozhodnuto, že vyučovacím jazykem v Podkarpatské Rusi bude spisovná ukrajinština s etymologickým pravopisem. Toto rozhodnutí odráželo pochopení skutečnosti, že okamžité zavedení spisovné ukrajinštiny do sféry vzdělání a osvětové sféry nebylo reálné.

„Pozorujeme-li mapu Podkarpatské Rusi, poznáme ihned, že Podkarpatská Rus národopisně a jazykově přísluší k maloruské jazykové skupině, vysunuté nejdále ve směru jihozápadním..., - psal bývalý viceguvernér Podkarpatské Rusi P. Ehrenfeld ve svém dopise presidiu československého kabinetu ministrů v r. 1924. – Před příchodem našim na Podkarpatskou Rus konala se na Hradě za předsednictví pana prezidenta porada, ve které nám bylo uloženo šetřit národní mluvy zdejšího jazyka, písma a úzkostlivě se vyhýbat všemu, čímž bychom mohli city národa urazit. Když vyšel Generální statut... byla česká akademie požádána, aby ustanovila gramatické zásady a pravopisná pravidla tohoto jazyka... Výsledek porad byl tento: jazyk podkarpatoruský jest maloruský a má se tudíž užívati na Podkarpatské Rusi jazyka ukrajinského. Poněvadž však fonetika jest místnímu lidu nezvyklá a od něho neoblíbená, jeli-

9 NEČAS, Jaromír. *Uherská Rus a česká žurnalistika*. V Užhorodě, 1919, s. 5.

10 Ibidem.

11 AÚTGM, fond T. G. MASARYK. *Podkarpatská Rus 1923*, 22 b, krabice 403.

kož vlivem církevního-slovanského jazyka přivykl etymologií, budiž fonetika nahrazena etymologií. Ve smyslu tohoto posudku... pokračoval v jazykové práci...¹² Ve zmíněném dopise bývalý viceguvernér Podkarpatska Ehrenfeld psal také o tom, že 28 února 1920 on svolal anketu „která ustanovila pravidla etymologického pravopisu a konečně dal dle těchto vědeckých zásad napsati mluvnicki Dr. Pankevycem, která vyšla za aprobače ministerstva“.¹³

Stojí za povšimnutí, že na konci svého dopisu československé vládě Ehrenfeld uvedl ještě jeden důležitý důvod ve prospěch tohoto řešení. „Pro nás, Čechy, však jest zde neméně důležité stanovisko politické. Místní jazyk rusínský jest češtině nepoměrně bližší, než jazyk velkoruský. Čech se mu snadno učí a každý zdejší Rusín rozumí zase Čechu, mluví-li ten pomalu. Proč máme Podkarpatské Rusy od sebe oddalovati... a proč nemáme naopak přiblížiti je jazyku českému a slovenskému? – položil rétorickou otázku vysoce postavený český úředník. – Řešení pro nás jest tu jediné možné: maloruský jazyk etymologicky psány. Tím vyjdeme vstříc místním živlům, přiblížíme Podkarpatskou Rus ostatní republice a vystavíme zed i proti Ukrajině, i proti Rusku...“¹⁴

Podobná myšlenka také byla vyjádřena v programu činnosti ministerstva školství Československa v r. 1922, který zcela otevřeně prohlašoval, že volba směru (ruského, ukrajinského anebo místního) je spíše otázkou politiky, nikoliv jazykovědy. Podle ministerstva osvěty, s hlediska československých státních zájmů, místní jazyk na Podkarpatsku má přednost, protože po stabilizaci situace v Rusku anebo na Ukrajině Podkarpatská Rus by mohla být připojena k některému z těchto států. Naopak, podpora místního jazyka, která předpokládá existenci malého národa, odděleného od Rusů a Ukrajinců literární a jazykovou bariérou, nebude podporovat rozvoj separatistických tendencí a spojení s československým státem bude proto pevnější.¹⁵

Jak se ukazuje, část československých oficiálních kruhů patřila k stoupencům upevnění a prohloubení kulturních a jazykových rozdílů mezi Rusíny z jedné strany a Rusy a Ukrajince ze strany druhé. V budoucnu ovšem zájem o praktickou realizaci této myšlenky projevily úřady východního Slovenska, které se obávaly ukrajinského separatizmu, zatímco v Podkarpatské Rusi ukrajinofilové měli celkem příznivé podmínky pro svou kulturní činnost.

Celkem je možno říci, že interpretace Karpatských Rusínů českými úředníky a akademickými kruhy jako části Ukrajinců s určitými etnografickými zvláštnostmi odpovídala názorům ukrajinských ideologů, kteří pokládali Ru-

12 SÚA, fond Předsednictvo Ministerské Rady (PMR), inv. č. 588, sign. 223, kart. č. 131. Jazyková otázka na Podkarpatské Rusi 1920 - 1938.

13 Ibidem.

14 Ibidem.

15 Víz: ВАНАТ, Іван. Українське питання на Пряшівщині в період домюнхенської Чехословаччини (1919 - 1939). In *Дружно вперед*, 1969, č. 5, s. 8.

síny za Ukrajince s ještě „neprobuzenou“ ukrajinskou identitou, kterou oni chtěli konejdvůr probudit. Ale zatímco ukrajinští činitelé chtěli „budit“ ukrajinské vědomí rychle a radikálními prostředky, čeští politici dávali přednost postupným a přirozenějším krokům, které odpovídaly národním zájmům Československa a také místním realitám.

Podpora ukrajinofilů českými úřady, která se v největší míře projevila během 1920 let, byla spojená s několika faktory. Za prve, Praha původně vnímala ukrajinofily jako politicky spolehlivější živel za podmínek trvalého nebezpečí maďarského iredentizmu. Chování rusofilské inteligence během okupace východního Slovenska a Podkarpatské Rusi maďarskou Rudou armádou v 1919 přimělo Prahu k obavám z politické loajality místních rusofilů. Pro maďarské nálady části rusofilské inteligence byly použity ukrajinofily pro diskreditaci svých politických oponentů. Představitelé ukrajinského směru přímo obviňovali rusofily z podpory Maďarů a maďaronů,¹⁶ ačkoliv jeden z vedoucích představitelů ukrajinofilů v meziválečném Československu A. Vološin byl loajálním maďarským občanem před připojením Podkarpatska k Československu a jako hlava Užhorodské lidové rady počítal s možností setrvání Podkarpatska v rámci Maďarska koncem 1918 – začátkem 1919.

Za druhé, na rozdíl od konzervativních rusofilů, ukrajinofilové se těšili většímu ideologickému přibuzenství s levicově orientovanými politickými stranami, které měli velký vliv v meziválečném Československu. Obrozenecká a „národnostně-osvobozenecká“ rétorika ukrajinských ideologů nacházela větší pochopení u československé politické elity než konzervativní názory rusofilů, kteří často demonstrovali monarchické sklony. Ve svých publicistických projevech J. Nečas a jeho kolegové ze sociální demokracie prosazovali myšlenku o tom, že pouze proukrajinská politika v Podkarpatské Rusi odpovídá statním zájmům Československa, obkličeno ze všech stran nepřátelskými státy. Nečas také poukazoval na to, že vedoucí postavy českého národa jako Havlíček, Čelakovský a Palacký uznávali existenci samostatného ukrajinského národa.

Ukrajinský směr se těšil podpoře velké části československé politické reprezentace, především sympatiím sociálních demokratů a komunistů. Bydlíci v Praze ukrajinský sociálně demokratický publicista Bočkovský nastolil osobní kontakt s Masarykem hned po jeho návratu do Československa. Pozice Masaryka, který měl velké pochopení pro ukrajinské národnostní požadavky, umožnila příjezd diplomatické mise Ukrajinské Lidové Republiky do Prahy.¹⁷

Již bylo zmíněno, že horlivým zastáncem proukrajinské politiky v Podkar-

16 Viz: ВОЛОШИН, Августин. *Дея політичні розмови*. В Ужгороді, 1923, s. 8-9.

17 ZILYNSKYJ, Богдан. *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917 - 1945 (1994)*. Praha, 1995, s. 19.

patsku byl J. Nečas, který v první polovině 1920 let pracoval v kanceláři prezidenta republiky a měl na starosti záležitosti Podkarpatské Rusi. V létě 1920 ve svém dopise prezidentu Masaryku Nečas kladně charakterizoval politické strany Podkarpatské Rusi ukrajinského směru včetně „chliborobské“ strany M. Braščajko, rusínské sociálně-demokratické strany a lidové strany A. Vološina. O jednom z vedoucích představitelů ukrajinského směru v Podkarpatsku M. Braščajko Nečas napsal, že je to „inteligentní a dobrý Rusyn“ a jeden z nejlepších lidí Podkarpatské Rusi.¹⁸ O Vološinovi Nečas také zmiňoval celkem kládně. Podle Nečase, Vološin je vzdělaný kněz, horlivý, pracovitý a energický, který má rad svůj národ. Jedina okolnost, kterou kritizoval Nečas, spočívala v tom, že Vološin byl podle jeho hodnocení až příliš „fanatickým“ řeckým katolikiem.¹⁹

Vztah Nečase ke stranám rusofilského směru byl o mnohem kritičtější. „Karpatorusskij Zemledelčeskij Sojuz“ Nečas charakterizoval jako „maďaronskou stranu“, která se snaží zajistit návrat do služeb všech byvalých maďarských úředníků, což by podle mínění Nečase znamenalo obnovu „starého režimu“. Hlavu strany rusofila Kaminského Nečas popisoval jako „velkého a nebezpečného demagoga“, který jen předstírá loajalitu vůči republice. Podle Nečase, existuje silné podezření, že agitace Kaminského za okamžité zavedení autonomie v Podkarpatské Rusi je podporována silami ze zahraničí.²⁰ Rusofilské „Trudové partii“ v čele z emigrantem-rusofilem z Haliče Dr. Gagatko Nečas vytýkal snahy rozdmýchat na Podkarpatské Rusi takové náboženské a jazykové spory, které zuřili ve Východní Haliči před 20-30 lety a které byli korunováni plnou likvidací „staroruského režimu“ a vítězstvím lidového jazyka. O vůdci „Trudové“ strany Gagatkovi Nečas psal, že tento politik ve svých „staroslovanských představách“ o Rusku není schopen vnímat žádné důležité argumenty a že jeho loajalita vůči republice je podmíněna souhlasem s jeho politickými názory.²¹

Po svém působení v kanceláři prezidenta republiky Nečas byl zvolen poslancem od sociálně-demokratické strany a ve druhé polovině 1930 let pracoval jako ministr sociálních věcí. V těchto pozicích Nečas stále ovlivňoval politiku Prahy v Podkarpatské Rusi.

Díky úzkým stykům se sociálními demokraty, kteří dlouhou dobu kontrolovali ministerstvo školství, hodně Ukrajinců obsadilo důležité pozice v tomto ministerstvu a ve vzdělávací sféře v Podkarpatské Rusi.²²

Důslednou a promyšlenou politiku ukrajinizace ve sféře vzdělání prováděl

18 NEČAS, Jaromír. *Politická situace na Podkarpatské Rusi (Rok 1921)*. Praha, 1997, s. 11.

19 Ibidem, s. 19-20.

20 Ibidem, s. 20-21.

21 Ibidem, s. 23.

22 TEJCHMANOVÁ, Světlana. Dokument o ukrajinské emigraci v meziválečném Československu. In *Slovanský Přehled*, 1992, č. 2, s. 193.

J. Pešek, který byl v čele školního referátu ministerstva školství v 1919-1924. Pešek energicky prosazoval ukrajinské emigranty z Haliče jako pedagogy a zaměstnance školního systému v Podkarpatsku. Nečas charakterizoval proukrajinskou politiku Peška ve sféře vzdělání jako „pravou a naprosto profesionální“.²³ Zároveň však Pešek se těšil velmi negativní reputaci u místní rusofilské inteligence.

J. Šimek, který vystřídal Peška v této pozici, částečně zmínil proukrajinskou politiku svého předchůdce a dával přednost československým legionářům ve své kádrové politice. Ukrajínofilské noviny „Svoboda“, které vydával A. Vološin, v říjnu r. 1930 vyjadřovaly nespokojenost s částečnou revizí proukrajinské politiky Prahy první poloviny 1920 let. Podle slov „Svobody“, „pokud by Češi pokračovali v té politice, která byla prováděna během prvních pěti let, jazykový spor by u nás zřejmě byl plně vyřešen“.²⁴

Ovšem slovenský politik a publicista K. Sidor, který navštívil Podkarpatsko začátkem 1930 let konstatoval dominování ukrajínofilů ve sféře vzdělání a školství. Podle Sidora, „za ukrajinizmus je školská správa na Podkarpatskej Rusi a teda duch a písmo temer všetkých škol. Duchovenstvo grecko-katolícké ide vo valnej čiastke tiež za tymto smerom... Možno povedať, že ukrajinizmus je dnes vladnúcim smerom na Podkarpatskej Rusi“.²⁵ Rusofilská veřejnost Podkarpatská si pravidelně stěžovala na „násilnou ukrajinizaci“ obyvatelstva prováděnou prostřednictvím škol a zdůrazňovala, že místní učitelské kongresy většinou vystupovali za zavedení v Podkarpatsku spisovné ruštiny.²⁶

Politika podpory ukrajinského směru, prováděná oficiální Prahou v Podkarpatské Rusi, nenacházela pochopení u části českých politiků. Jedním z kritiků rusínské politiky českých úřadů byl lídr národních socialistů V. Klofáč, který dříve než ostatní české politiky spatřil v ukrajinském hnutí v Podkarpatsku potenciální hrozbu separatizmu. „Nemuseli jsme mítí dnes zbytečné spory jazykové, protože tyto spory vznikly teprve od té doby, kdy Petlurova ukrajinská armáda byla rozpuštěna a četní aktivní pracovníci z Haliče usazují se u nás. Hned od počátku jsem chápal, že celý problém je otázkou státní, že při těchto sporech nejedná se o problém filologický, - psal Klofáč v r. 1936. - ...Moskva a Petrohrad jsou daleko, tam pro nás žádného politického nebezpečí není, ale stačí se podívat na šíření pohlednic, kde na mapě Velké Ukrajiny zmizela nám Podkarpatská Rus i s východním Slovenskem, abychom chápali, kde je politické i státní nebezpečí...“²⁷

23 NEČAS, Jaromír. Op. Cit, s. 61.

24 *Свобода*, 21. října 1930, č. 40.

25 SIDOR, Karol. *Na Podkarpatskej Rusi. Úvahy, rozhovory a dojmy*. Bratislava, 1933, s. 53-54.

26 *Капнамескуї Срем*, 1931, č. 5-6-7, s. 1207-1208.

27 KLOFÁČ, Václav. Můj pohled na Podkarpatskou Rus. In *Podkarpatská Rus. Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání...*, s. 90-91.

V největší míře Podkarpatsští rusofilové byli duchovně a ideologicky spřízněni s národními demokraty K. Kramáře. S touto stranou udržovali úzké důvěrné a organizační styky. Je symbolické, že Ruská lidová strana na Slovensku, založená v květnu 1919 v Prešově A. Beskydem, vedoucí postavou místních rusofilů a druhým guvernérem Podkarpatské Rusi v 1923 – 1933, od samého začátku byla úzce spojená s národně-demokratickou stranou.²⁸ Čestný předseda Ruské lidové strany na Slovensku Dr. K. Mačik ve svém projevu na třetím sjezdu národně-demokratické strany v Brně v květnu 1925 prohlásil, že „my máme pocit hluboké úcty a oddanosti k osobnosti pravého a upřímného přítele ruského národa, vůdce nejenom národně-demokratické strany, ale také slovanské solidarity doktora K. P. Kramáře...“²⁹

Podpora ukrajinského směru v Podkarpatské Rusi Prahou byla také produktem zahraničněpolitických okolností. Napjaté vztahy Československa s Polskem v meziválečném období rodily u oficiální Prahy potřebu dodržovat a rozvíjet kontakty s aktivisty ukrajinského hnutí v Polsku. Během těchto kontaktů ukrajinské ideology se snažili ovlivnit české politiky a přimět je k razantnějším proukrajinským krokům v Podkarpatsku. Za svého pobytu ve Varšavě 23. února 1923 sociálně-demokratický poslanec Dr. Wintr setkal se na československé ambasádě ve Varšavě s aktivistou ukrajinského hnutí v Polsku advokátem Dr. Hankevyčem. Ve svém sdělení československé vládě o tomto setkání Wintr uváděl, že Hankevyč vyčítal Čechům nedostatečnou podporu ukrajinskému směru na Podkarpatsku. Podle slov Wintra, Hankevyč uvedl, že „Češi nedělají dost, aby získali náklonnost tamějšího obyvatelstva. Školství není úplně v pořádku. Ukrajinských učitelů málo, ...učebnice se tisknou v Praze hroznou fečí, která je pro smích. Tiskne se nyní kniha, kterou Vološin napsal ještě za maďarské vlády, Vološin se této knihy zříká jako špatné, ale československá vláda ji rozšiřuje...“³⁰ Reakce Hankevyče na kulturní politiku Prahy v Podkarpatsku ukazuje, že postupné zavedení ukrajinštiny v Podkarpatské Rusi s použitím tradiční etymologie bylo kriticky vnímáno ukrajinskou inteligencí v Haliči, která preferovala okamžité zavedení spisovné ukrajinštiny bez ohledu na jazykové a kulturní zvláštnosti rusínského obyvatelstva Podkarpatské Rusi.

Důležitým aspektem proukrajinské politiky Prahy v 1920 letech byly vztahy československých úřadů s řecko-katolickou církví. Na podzim 1921 Prahu navštívil vůdce řeckých katolíků východní Haliče A. Šeptický. Táto návštěva byla velmi kriticky vnímána místní rusínskou veřejností, především ruso-

28 *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Revised and Expanded Edition. Edited by Paul Robert MAGOCSI and Ivan POP. University of Toronto Press, 2005, s. 428.

29 *Народная Газета*, 1925, č. 10.

30 SÚA, fond Předsednictvo Ministerské Rady (PMR), inv. č. 418, sign. 37-40, kart. č. 57. Zpráva posl. Dra Wintra o zájezdu do Varšavy 23. února 1921.

filským tiskem. Prešovské rusofilské noviny „Rus“ psaly v této souvislosti, že „Ukrajinství je zlá nemoc jako rakovina na těle... Tuto německou nemoc přenáší Polák Šeptický... Na návštěvě v Praze povídal on Čechům, že jedinou spásou pro Česko je Ukrajinství...“³¹

Následující činy československých úřadů ukazují, že názory a doporučení Ukrajinců z Haliče měly podstatný vliv na kulturní politiku Prahy v Podkarpatsku. Zřejmě sehrály svou úlohu styky A. Šeptického s českými katolickými kruhy, především s hlavou katolické lidové strany Šrámkem, který měl podstatný vliv na Masaryka a Beneše. Známý veřejný činitel Podkarpatské Rusi A. Gerovskij, dobře informovaný o zákulisí československé vnitřní a zahraniční politiky, ve svých vzpomínkách zdůrazňoval aktivní podporu ukrajinského směru v Podkarpatsku ze strany katolické církve. Gerovskij pokládal A. Šeptického za hlavního zastávce římské politiky v „západně-ruských krajích“. Koncem 1930 let Gerovskij psal, že „během svého více než čtyřicetiletého působení jako hlava řecko-katolické církve v Haliči Šeptický ji úplně zukrajinizoval. On má pod kontrolou ruské uniatské kláštery na Karpatské Rusi, které... jsou podřízeni řádu basiliánů v Haliči. Tyto kláštery, kam jsou posíláni mniši z Haliče, jsou centry ukrajinské propagandy v Karpatské Rusi... Dva církevní učitelské semináře v Užhorodě, podřízené uniatské církvi, vychovávají v ukrajinském duchu učitelé pro základní školy Podkarpatské Rusi“.³²

Je pozoruhodné, že po pobytu A. Šeptického v československé metropoli aktivity řádu basiliánů z Haliče, který šířil ukrajinskou propagandu na území Podkarpatské Rusi, prudce vrostly. Obzvlášť důležitou úlohu v šíření ukrajinské kulturní orientace v regionu hrála vzdělávací a vydavatelská činnost basiliánů. Využívaje efektivní síť osvětových a vzdělávacích struktur řecko-katolické církve, řád basiliánů připravoval mladou generaci řecko-katolických kněží-ukrajinofilů z místního rusínského obyvatelstva Podkarpatska.

* * *

S připojením Podkarpatské Rusi k Československu Praha měla řešit naléhavý problém zabezpečení nových území politicky spolehlivými a loajálními kádry, jejichž nedostatek působil potíže především ve sféře školství a místní samosprávy. Staré maďarské úředníky nebyly pokládány Prahou za politicky spolehlivé. Část maďarských činovníků po připojení Podkarpatské Rusi k Československu odešla do Maďarska.

Pro zabezpečení nově otevřených lidových škol v Podkarpatské Rusi peda-

31 Русь, Пряшев, дня 13 октября 1921, Год I.

32 ГЕРОВСКИЙ, Алексей. Борьба чешского правительства с русским языком In *Пути истории. Общерусское национальное, духовное и культурное единство на основании данных науки и жизни*. Под редакцией О. А. Грабаря. Том II. Нью-Йорк, 1977, s. 93-124.

gogickými kádry československé úřady obracely se k představitelům ukrajinské a v menší míře ruské emigrace. V září 1919 vláda Československa se obrátila na vedení ukrajinských haličských vojenských jednotek rozmístěných v Severních Čechách s návrhem poslat část příslušníků těchto jednotek jako učitelé do Podkarpatské Rusi. Brzo značné množství Ukrajinců z Haliče ocitlo se v Podkarpatské Rusi v roli pedagogů základních a středních škol.³³ Geografická blízkost Východní Haliče a možnost překročovat československopolskou hranici a navštěvovat své příbuzné v Haliči byla důležitým faktorem, který lákal haličské Ukrajince do Podkarpatské Rusi.³⁴

Postupně pod kontrolou ukrajinských emigrantů z Haliče se ocitla nejen velká část lidových škol, ale také některá gymnázia včetně rusínského učitelského gymnázia v Beregovu. Haličský rodák a jeden z pedagogů Beregovského gymnázia V. Pačovský tvrdil, že rusínské vzdělání v Podkarpatské Rusi bylo orientováno na sousední Východní Halič a že haličské emigranty podporování českými úřady hráli důležitou roli v rozvoji systému vzdělání v Podkarpatsku.³⁵

Podle svědectví A. Gerovského, ve sféře vzdělání v Podkarpatské Rusi „dominoval chaos“. Ve všech čtyřech gymnáziích v Podkarpatsku (v Užhorodu, Mukačevo, Chustu a Beregovu) jen malá část předmětů se vyučovala v ruštině a podle ruských učebnic; část předmětů se vyučovala v ukrajinštině ale větší část předmětů se vyučovala v češtině a podle českých učebnic.³⁶ Kulturní a národnostní orientace místních škol a gymnázií záležela na jejich vedení a pedagogickém sboru. Kromě gymnázií v Beregovu ukrajinští pedagogové z Haliče dominovali také v gymnáziu v Užhorodu. Ředitelem Užhorodského gymnázia „během 15 let byl rodák z Haliče Aliskevyč, který toto gymnázium úplně zukrajinizoval“.³⁷ Zároveň však rusofily stále dominovali v gymnáziu v Mukačevo. Důležitou úlohu v šíření ukrajinské identity v Podkarpatsku sehrály dvě řecko-katolické učitelské semináři v Užhorodu (pro muže a ženy) podporovány českými úřady. V těchto učitelských seminářiích, které připravovaly pedagogické kádry pro základní školy v kraji, vyučovacím jazykem byla z popudu řecko-katolického duchovenstva spisovná ukrajinština a proces vyučování byl určen pedagogy z Haliče.

Organizace vyučovacího procesu v Podkarpatské Rusi od samého začátku měla zřejmý proukrajinský sklon. Autory schválených českými úřady učebnic, které se využívaly v základních a středních školách Podkarpatska v školním roce 1922 – 1923, byli ukrajinský filolog z Haliče Dr. V. Birčák a

33 ГОДЬМАШ, Петро - ГОДЬМАШ, Сергей. *Подкарпатская Русь и Украина*. Ужгород, 2003, s. 82.

34 Ibidem.

35 Ibidem, s. 83.

36 ГЕРОВСКИЙ, Алексей. Op. cit.

37 Ibidem.

představitel místní rusínské inteligence A. Vološin, který se hned po připojení Podkarpatska k Československu stal aktivním ukrajinofilem.³⁸ Později ve všech školách Podkarpatské Rusi se využívala „Gramatika“ ukrajinského filologa z Haliče Dr. I. Pankevych, která byla schválena československým ministerstvem školství.

Od samého začátku učebnice, připravené ukrajinoaily a schválené českými úřady, byly ostře kritizovány místními pedagogy, kteří zastávali většínou rusofilské názory. 14. února 1922 v Mukačevo byl svolán sjezd učitelů Podkarpatské Rusi, který vytvořil zvláštní komisi pro revizi ukrajinoailských učebnic, používaných v podkarpatských školách. Školní správa české administrace Podkarpatské Rusi ovšem ignorovala řešení tohoto sjezdu a doporučení komise s kritikou ukrajinoailských učebnic. Organ rusínské diasporv v Severní Americe „Amerikansky Russky Viestnik“ v březnu 1922 v kritické reakci na školní politiku Prahy v Podkarpatsku konstatoval, že „u nás nikdo ani neznal ukrajinského jazyka a gramatiky. Pešek a Pankevych zavedli do nás ukrajinský jazyk a gramatiku...“³⁹

Důležitá kriteria určující výběr učebnic českými úředníky pro školy Podkarpatské Rusi byly politická loajalita a spolehlivost. Školský referát Podkarpatské Rusi ve svém hlášení kanceláři prezidenta republiky na jaře 1923 poukazoval na to, že hlavní příčinou zamítnutí učebnice rusofila Vislockého byla okolnost, že „v celém slabikáři nebyla učiněna zmínka o československé republice“ a také o prezidentovi Masarykovi a o připojení Podkarpatské Rusi k československé republice.⁴⁰ Zároveň text učebnice hališského filologa Birčaka více odpovídal požadavkům českých úředníků, protože měl potřebné zmínky a články „o prezidentu Masarykovi, Komenském, blanických rytířích a Hradčanech...“⁴¹ Podle mínění školského referátu Podkarpatské Rusi, „v politickém ohledu není v čítankách Birčaka nic závadného – naopak všude tam, kde se článek dotýká veřejného života je působeno k výchově celostátního citění žactva...“⁴²

Jednou z klíčových postav v šíření ukrajinské identity mezi Rusíny Podkarpatska byl ukrajinský filolog z Haliče, autor ukrajinoailské „Gramatiky“ a profesor Užhorodského gymnázia Dr. I. Pankevych. Začátkem 1920 let Pankevych byl pověřen českými úřady úkolem připravit jazykové učebnice pro školy na Podkarpatské Rusi v souladu s doporučením československé Akademie věd. Před příchodem do Užhorodu Pankevych aktivně působil v ukrajinském hnutí ve Východní Haliči jako tajemník lvovské „Prosvity“ a vyučo-

38 AÚTGM, fond T. G. MASARYK. Podkarpatská Rus 1923/1, krabice 402.

39 *Американский Русский Вестник*. Гомстед, ПА. 31 марта 1922, ч. 14.

40 AÚTGM, fond T. G. MASARYK. Podkarpatská Rus 1923/1, krabice 402.

41 Ibidem.

42 Ibidem.

val ve Vídni a v Praze. „Gramatika“ Pankevyče, napsaná v 1922 v souladu s požadavky Akademie věd, byla zavedena jako povinná příručka do všech škol Podkarpatské Rusi hlavou školského referátu J. Peškem, který podporoval ukrajinský směr v Podkarpatsku. V souladu s doporučením českých slavistů, „Gramatika“ Pankevyče byla napsaná etymologickým pravopisem ale zároveň byla orientována na ukrajinské gramatické normy a v podstatě připravovala půdu pro postupné zavedení v Podkarpatsku spisovné ukrajinštiny. Ačkoliv Pankevyč byl horlivým stoupencem zavedení spisovné ukrajinštiny v Podkarpatsku, on si dobře uvědomoval, že okamžité zavedení ukrajinského jazyka nebylo možné z objektivních důvodů. Pankevyčova „Gramatika“ z r. 1922 byla určitým kompromisem mezi haličsko-ukrajinskou gramatickou základnou a tradičním etymologickým pravopisem Podkarpatských Rusínů. Je pozoruhodné, že ve svých následujících „Gramatikách“ z r. 1927 a 1936 Pankevyč zachovával tradiční etymologii, ale cílevědomě zaváděl stále více prvků spisovné ukrajinštiny.⁴³ „Ačkoliv stoupenci ukrajinské orientace měli kritický vztah k „Gramatice“ Pankevyče protože ona neodpovídala pravidlům spisovné ukrajinštiny, nicméně táto „Gramatika“ sehrála velice pozitivní úlohu“,⁴⁴ – konstatoval jeden z ukrajinských činitelů.

Zavedení „Gramatiky“ Pankevyče jako povinné učebnice do škol Podkarpatské Rusi okamžitě vyvolalo četné protesty rusofilské veřejnosti. Noviny „Narodna Škola“, orgán rusofilského „Učitelského Toveriščestva Podkarpat-skoj Rusi“ na svých stránkách často kritizovala učebnice podporované českými úřady a vyzývala pražské ministry přestat „znetvořovat náš jazyk“.⁴⁵ Rusofilská veřejnost Podkarpatska byla podrážděna tím, že rusofilská „Gramatika“ Sabova a jiné rusofilské gramatiky, napsány jako protiklad ukrajinofilské „Gramatiky“ Pankevyče, až do r. 1936 nebyly povoleny českými úřady jako učebnice pro místní školy, což odporovalo náladám většiny podkarpatských učitelů a veřejnosti. Například, jazyková komise, sestavená z představitelů místní rusofilské inteligence, v listopadu 1927 drtivou většinou se vyslovila za ruštinu jako vyučovací jazyk v Podkarpatské Rusi. Čtyři členové komise dali přednost ruštině zatímco dva členové komise – ukrajinštině.⁴⁶

Nehledě na kritiku ze strany rusofilů, „Gramatika“ Pankevyče se těšila dlouhodobé podpoře ministerstva školství Československa a až do konce 1930 let byla oficiální učebnicí ve všech školách Podkarpatské Rusi. Jednou z možných příčin trvalé sympatie činovníků ministerstva školství k „Gramatice“ Pankevyče bylo aktivní zavedení Pankevyčem prvků české terminolo-

43 MAGOCSI, Paul Robert. *The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848 - 1948*. Cambridge, Mass. a London, 1978, s. 139.

44 КЛОЧУРАК, Степан. До громадської діяльності д-ра Панькевича в Закарпатській Україні. In *Науковий Збірник музею української культури в Свиднику*, 1969, č. 4, s. 260-261.

45 *Народна Школа*, Мукачево, септембра 30, 1924, č. 7.

46 *Народная Газета*, 1927, č. 17.

gie do svých „Gramatik“. V dopise vládě Československa v r. 1924 Pankevych v reakci na kritiku své „Gramatiky“ rusofilským „Učitelským Tovariščestvom Podkarpatskoj Rusi“ odmítal obviňování v „zavedení neologizmů a polonizmů“ a upozorňoval české úředníky na okolnost, že všechny jeho terminologické neologizmy v největší míře odpovídají českým gramatikám.⁴⁷

Ve svém boji proti ukrajinofilskému směru rusofilští aktivisté apelovali k tradičnímu kulturnímu dědictví Karpatských Rusínů. Ve své polemice proti zavedení spisovné ukrajinštiny do škol Podkarpatské Rusi jeden z představitelů místní rusofilské inteligence I. Gusnaj zdůrazňoval dlouhodobou existenci „vlastní karpatoruské jazykové tradice“ a upozorňoval na to, že „karpatoruský spisovný jazyk my již měli a máme“.⁴⁸ Podle slov Gusnaje, „uvědomělá karpatoruská inteligence bez výjimek zastávala názor kulturní jednoty s ostatním ruským národem... Spisovný jazyk Puškina, Gogole, Turgěněva byl také spisovným jazykem Karpatorusů“.⁴⁹ V polemice s Nečasem a jinými českými úředníky, kteří hájili nutnost zavedení spisovné ukrajinštiny poněvadž ukrajinština byla nejvíce podobná místním dialektům, Gusnaj využíval příklad Západní Evropy, hlavně Německa, kde podle něho Bavoři nebo Sasové studují nikoliv místní dialekty, nýbrž značně lišící se od nich německý spisovný jazyk. Ve své kritice snah oficiální Prahy omezit využití spisovné ruštiny v Podkarpatsku Gusnaj poukazoval na potenciální možnost jazykového separatizmu – například hanáckého - v areálu českého jazyka a tvrdil, že v tomto případě Češi by se také odvolávali na příklady západoevropských národů, majících společný spisovný jazyk pro značně lišící se dialekty.⁵⁰

Kromě výchovy žáků ve směru ukrajinské kulturní orientace velká pozornost byla také věnována působení na pedagogy v ukrajinském duchu. V prvních měsících r. 1923 z popudů školského referátu začal vycházet kulturní časopis „Podkarpatská Rus“, financovaný ze státního rozpočtu. Redaktorem časopisu byl jmenován Dr. I. Pankevych. Cílem tohoto informačního projektu bylo poskytování místním učitelům podkladů pro využití v pedagogické činnosti.⁵¹ Nejrůznější historické, etnografické a literární materiály, které byly publikovány na strankách tohoto časopisu, důsledně prosazovaly myšlenku ukrajinské etnokulturní příslušnosti Karpatských Rusínů a jejich jednotě s Ukrajinci Haliče.

Velkou roli v tomto procesu hrál sam Dr. Pankevych. Ve svém článku o podkarpatoruském dialektickém slovníku Pankevych psal o místním dialektu jako

47 SÚA, fond Předsednictvo Ministerské Rady (PMR), inv. č. 588, sign. 223, kart. č. 131. Jazyková otázka na Podkarpatské Rusi 1920-1938.

48 ГУСНАЙ, Игорь. *Языковой вопрос в Подкарпатской Руси*. Книгопечатня „Св. Николая“ в Пряшеве, 1921, s. 3.

49 Ibidem, s. 4.

50 Ibidem, s. 20.

51 *Подкарпатська Русь. Часопись присвячена для познання родного краю*, č. 1, 1923, s. 1.

o součásti „horského maloruského anebo ukrajinského jazyka“ a používal termíny „Zakarpatsťi Rusíni“ a „Ukrajinci“ jako synonyma, což mělo propagovat skoro neznámý v té době mezi místním obyvatelstvem ethnonym „Ukrajinec“.⁵² Časopis „Podkarpatska Rus“ vycházel v obvyklé pro místní obyvatelstvo tradiční etymologii a zároveň zaváděl prvky spisovné ukrajinštiny v plném souladu se směrem „Gramatiky“ Pankevvyče a jazykové politiky českých úřadů.

Po jmenování A. Beskyda druhým guvernérem Podkarpatské Rusi na podzim 1923 a po odchodu viceguvernéra P. Ehrenfelda administrativní podpora ukrajinofilů ze strany českých úřadů poněkud zeslábla. Nicméně ve sféře vzdělání, kde guvernér skoro neměl žádné pravomoce, dominování ukrajinofilů stále trvalo. Je pozoruhodné, že v naprosto loajální Praze guvernér Beskyd byl nejvíce znepokojen velkými pravomocemi ministerstva školství v kádrové otázce a nedostatkem svých pravomocí v této sféře. Během svých kontaktů s vysoce postavenými pražskými úředníky, včetně besedy v kanceláři prezidenta republiky 7. listopadu 1930 Beskyd hodněkrát marně požadoval ukončit monopol ministerstva školství na jmenování učitelů v Podkarpatské Rusi.⁵³ Tyto návrhy guvernéra Podkarpatské Rusi Praha ovšem ignorovala.

Rusínský tisk rusofilského směru tvrdě kritizoval kádrovou politiku českých úřadů v Podkarpatské Rusi a vyjadřoval nespokojenost dominováním Ukrajinců z Haliče ve sféře školství. V únoru 1934 „Karpatorusskij Golos“ informoval své čtenáře o tom, že Lvovské noviny „Dilo“ vyzývaly Haličské Ukrajince obsazovat místa školních učitelů na Podkarpatské Rusi a sdělovaly o výběrovém řízení na 183 volných pracovních míst správců škol a 412 volných míst školních učitelů na Podkarpatské Rusi. „Karpatorusskij Golos“ ironicky poznamenával, že Lvovské „Dilo“ má „dobré a spolehlivé zdroje informace v místním školském referátu, když tak přesně ví, kolik je volných míst. Přijet do Podkarpatské Rusi a získat československé občanství není pro Haličské emigranty těžké...“⁵⁴ Rusofilský tisk v Podkarpatsku pravidelně požadoval „osvobodit naše karpatoruské školy a úřady od dominování ukrajinských emigrantů“ a uvolnit tato místa pro místní Karpatorusy.⁵⁵

Proukrajinský sklon politiky české administrace v Podkarpatské Rusi trval až do druhé poloviny 1930 let, kdy Praha pod nátlakem rostoucí proněmecské orientace a radikalizmu ukrajinského hnutí musela skorigovat svou politiku vůči ukrajinofilům a udělat vstřícné kroky vůči rusofilům a představitelům místního rusínofilského směru.

52 Ibidem, s. 24-25.

53 AÚTGM, fond T. G. MASARYK. *Podkarpatská Rus 1926 - 1931*, 22 d, krabice 403.

54 *Карпаторусский Голос*, 8 февраля 1934, č. 483.

55 *Карпаторусский Голос*, 14 марта 1934, č. 510.

ROLA HISTORII W LEGITYMIZACJI ASPIRACJI NARODOWYCH GRUP POGRANICZA KULTUROWEGO

Casus Rusinów Karpackich

Ewa MICHNA

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

W dyskursie publicznym ostatnich lat toczy się debata na temat polityki historycznej realizowanej przez państwa narodowe. Ja w swoim artykule pragnę skupić się na grupie mniejszościowej, która zmierza do samostanowienia narodowego. Liderzy etniczni - grupy karpackorusińskiej bo ona będzie przedmiotem mojego zainteresowania - co będę starała się pokazać, realizując swoistą politykę historyczną „używając” historii do legitymizacji aspiracji narodowych własnej grupy.

W przypadku społeczności ludzkich – jak pisze B. Szacka – z niewyjaśnionych dotychczas powodów - dawność jest jednym z czynników, które mają moc sakralizującą. To co ma przeszłość zwłaszcza długą, jest postrzegane jako bardziej wartościowe od tego co tej przeszłości nie ma. Długa przeszłość jest synonimem trwałości i pośrednio uzasadnia prawo do istnienia.¹ Takie uprawnienie i legitymizacja jest konieczna szczególnie w przypadku wspólnot o charakterze narodowym. Naród bowiem bez historii jest niemożliwy do pomyślenia a aspiracje narodowe potrzebują historycznej legitymizacji. Im dłuższa i piękniejsza jest jego historia tym lepiej. Zgodnie z nacjonalistyczną zasadą, wszystkie narody mają szlachetną – i pouczającą – przeszłość; kwestią jest tylko jej odnalezienie.² Naród jest bowiem zakorzeniony w przeszłości poprzez swoje historyczne dziedzictwo, odróżniające go od innych, które daje mu możliwość do zidentyfikowania szczególną tradycję społeczną i kulturową.³ Mityczna konstrukcja przeszłości – charakterystyczna dla grup etnicznych i narodów – jest istotnym elementem tożsamości grupy. Zgodność z faktami nie jest tutaj najistotniejsza – historia, pamięć historyczna – jest ważna o tyle o ile spełnia funkcję integrującą, utrzymuje

1 SZACKA, B. *Czas przeszły, pamięć, mit*. Warszawa, 2006, s. 49

2 SMITH, A. *Nacjonalizm*. Warszawa, 2007, s. 180.

3 Zobacz: FUCHS, H. (eds.), *American Ethnic Politics*. New York, 1968.

spójność grupową, podtrzymuje i wzmacnia jej tożsamość.⁴ Podobne podejście do historii reprezentuje również T. H. Eriksen,⁵ który uważa, że historia jest używana współcześnie jako narzędzie kreowania tożsamości i polityki. W związku z tym historia nie jest produktem przeszłości, ale reakcją na potrzeby teraźniejszości. Takie podejście zakłada zmienność interpretacji historii wraz ze zmianą sytuacji grupy. Interpretacja przeszłości uprawomocnia teraźniejszość, pozwala ją zrozumieć. Nie wszystkie wydarzenia z historii grupy są obecne w zmitologizowanej wersji historii, ponieważ nie wszystkie są użyteczne do konstrukcji takiego obrazu świata, który uzasadniałby współczesną rzeczywistość i grupowe aspiracje. Przeszłość jest używana selektywnie, przywłaszczana, zapamiętywana czy na nowo wynaleziona.⁶

Do tego samego historycznego dziedzictwa mogą sobie rościć pretensje przedstawiciele różnych grup w takim przypadku każda z nich odwołując się do tych samych wydarzeń dokonuje odmiennej ich interpretacji. Takiej interpretacji, która pozwala na stwierdzenie, że to właśnie ona ma do niego wyłączne prawo. Mity historyczne są obecne szczególnie wśród ludzi, którzy poszukują korzeni swej tożsamości i którzy przez tworzenie swej własnej tradycji odróżniają siebie od innych poprzez swoją szlachetną przeszłość.⁷

Odwoływanie się do historii, mitów etnicznych, historii i tradycji jest także podstawą narodowych i etnicznych ideologii. Zmitologizowana wiedza o przeszłości opisuje świat jako znaczący i spójny, będąc tym samym ważnym elementem etnicznej i narodowej tożsamości.⁸ Ideologiczny, bliski emocjonalnie członkom grupy obraz przeszłości jest niejednokrotnie wynikiem odkrywania na nowo własnej tradycji – „*invention of tradition*”. Grupy poszukujące uzasadnień własnych aspiracji etnicznych/narodowych selekcionują i interpretują historyczne fakty, postacie, elementy kultury w taki sposób by wyłonił się pożądaný przez grupę mityczny obraz świata zawierający oczekiwane symboliczne znaczenia. Dlatego też niektóre wydarzenia i ludzie, niezgodne z tym pożądanym modelem świata, dysfunkcjonalne z punktu widzenia grupowego interesu znikają z areny dziejów, inne natomiast nabierają nieproporcjonalnie wielkiego znaczenia.

Z demokratyzacją życia społecznego w bloku wschodnim ściśle związane jest obserwowane od połowy lat osiemdziesiątych ożywienie etniczne. Ogarniającemu tę część kontynentu ruchowi wyzwala się i emancypacji naro-

4 Zobacz szerzej: PETERSEN, W. *On the Substations of Western Europe*, (w:) N. GLAZER, D. P. MOYNIHAN, (eds.), *Ethnicity. Theory and Experience*. Cambridge: Mass, 1975.

5 Zobacz: ERIKSEN, T. H. *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*, London, 1993.

6 Por.: CHAPMAN, M. - McDONALD, M. - TONKIN, E. *Introduction - History...*

7 Zob.: MACH, Z. *Symbols, Conflict and Identity, Essays in political Anthropology*, Albany. New York, 1993.

8 Por.: ibidem.

dów, narodowości, grup etnicznych towarzyszy wyłanianie się najrozmaitszych form pamięci grup mniejszościowych, dla których odzyskanie własnej przeszłości stanowi integralną część walki o uznanie własnej tożsamości.

Zanim przejdę do analizy sygnalizowanego w tytule sposobu używania historii przez liderów ruchu etnicznego⁹ w legitymizacji aspiracji narodowych konieczne jest wprowadzenie kilku informacji na temat Karpatorusińców i ruchu karpakorusińskiego.

Rusini Karpaccy to grupa górali ruskich posiadająca swoje autochtoniczne terytorium po północnej (Łemkowszczyzna) i południowej (Zakarpacie i Preszowszczyzna) stronie Karpat Wschodnich, na pograniczu Polski, Słowacji i Ukrainy. Jest to najbardziej na zachód wysunięta społeczność wschodniosłowiańska. Rusini Karpaccy są typową grupą pogranicza etnicznego i kulturowego. Ich kultura i język mimo pokrewieństw z kulturą ukraińską wykazują wiele cech specyficznych. Zdecydowały o tym m. in. wpływy kulturowe grup sąsiednich oraz długowiekowe pozostawanie w granicach państw związanych z zachodnią cywilizacją. Ziemia rusińska wchodziła w swą historię w skład: Węgier i Polski następnie monarchii habsburskiej; w okresie międzywojennym Czechosłowacji i Polski, a po II wojnie światowej Polski, Czechosłowacji i Związku Radzieckiego.¹⁰

W dziewiętnastym wieku chłopstwa ludność karpatorusińska dostała się w orbitę procesów narodotwórczych. Ludność rusińską próbowali pozyskać dla siebie Rosjanie i walczący o prawo do samookreślenia narodowego Ukraińcy. Prócz tego w różnych okresach historii dążenia asymilacyjne względem Rusinów przejawiali Węgrzy, Polacy i Słowacy.

Dla dzisiejszej sytuacji w grupie zasadnicze znaczenie miała rywalizacja o „rząd rusińskich dusz” pomiędzy przedstawicielami trzech orientacji: staroruskiej, której działacze nawiązywali do tradycji Rusi Kijowskiej i Haličko-Włodzimierskiej; rusofilskiej, (propagującej zjednoczenie wszystkich narodów ruskich i podkreślającej związki terytoriów rusińskich z Rosją) i ukraińfilskiej, nawiązującej do tradycji kozackiej i uznającej istnienie odrębnego od Rosjan narodu Rusinów-Ukraińców. Rywalizacja zwolenników przeciwnych programów polityczno-narodowych doprowadziła do rozbicia tożsamości grupy. Spory ideologiczne pomiędzy zwolennikami poszczególnych opcji narodowościowych przez długi czas były udziałem bardzo nielicz-

9 Artykuł jest oparty na przeprowadzonych w latach 1995-2003 badaniach empirycznych liderów ruchu rusińskiego na Słowacji, Ukrainie i w Polsce. Przedmiotem badań były: historyczne źródła współczesnego ruchu karpakorusińskiego, instytucjonalizacja życia zbiorowego Rusinów Karpackich po roku 1989, tożsamość etniczną rusińskich liderów oraz rusińska ideologia etniczna.

10 Szerzej patrz: MICHNA, E. *Kwestie etniczno-narodowe na pograniczu Słowiańszczyzny wschodniej i zachodniej. Ruch rusiński na Słowacji. Ukrainie i w Polsce*. Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej, t. VIII, Kraków, 2004.

nej na tych terenach, inteligencji. Masy ludowe pozostawały w dalszym ciągu w świecie dzielonym na „swoich” i „obcych”. W okresie międzywojennym rywalizacja przedstawicieli odmiennych orientacji narodowych zaczęła mieć bardziej masowy charakter. Ideologia rusofilską i ukraińską zaczęła mieć wpływ na szersze kręgi społeczne. W latach trzydziestych dwudziestego wieku pojawiła się także odwołująca się do idei staroruskich, wyraźnie wyartykułowana idea narodu karpatorusińskiego rozumianego jako czwarty naród wschodniosłowiański.¹¹

Zasadniczej zmianie uległa sytuacja Rusinów po II wojnie światowej. Władze komunistyczne Ukrainy, Słowacji i Polski uznając wszystkich Rusinów, bez względu na ich samoidentyfikację za Ukraińców, zahamowały kształtowanie i upowszechnianie ideologii narodu karpatoruskiego jak również sympatii prorosyjskich. Zakończyły się wszelkie dyskusje i spory inteligencji na temat przynależności narodowej grupy. Dopiero demokratyzacja w krajach bloku wschodniego po 1989 roku pozwoliła Rusinom na wyrażanie własnych aspiracji i dążeń. Nowe możliwości doprowadziły do ożywienia w środowiskach rusińskiej inteligencji we wszystkich zamieszkiwanych przez Rusinów krajach. Na Słowacji, Ukrainie i w Polsce powstały etniczne organizacje a liderzy rusińscy powrócili do trwających od połowy dziewiętnastego wieku dyskusji na temat przynależności narodowej grupy.¹² Istotę współczesnego ruchu karpakorusińskiego najlepiej wyraził Paul Robert Magocsi, historyk i ukraiński, od lat badający tę problematykę, ale także rusiński ideolog i aktywny działacz rusiński, który widzi w nim dążenie Rusinów Karpackich do zachowania własnej kultury i języka, ale nie tylko. Podstawowym celem liderów rusińskich jest wyodrębnienie czwartego – obok Rosjan, Białorusinów i Ukraińców - narodu wschodniosłowiańskiego. Istnieniu ruchu karpakorusińskiego towarzyszy wiele polemik dotyczących celów stawianych przez liderów etnicznych grupy i zasadności ich żądań. Aspiracje działaczy karpakorusińskich szczególnie mocno atakowane są z pozycji ukraińskich. Ukraińcy i Rusini o ukraińskiej świadomości narodowej (którzy uważają Rusinów Karpackich za grupę etnograficzną narodu ukraińskiego) widzą w nim „polityczny rusinizm” – szkodliwy separatyzm zmierzający do zmiany granic w Europie i osłabienia młodego państwa ukraińskiego.

Kwestią podstawową dla karpakorusińskich liderów etnicznych jest określenie się w stosunku do grupy ukraińskiej. Dzieje się tak głównie z dwóch powodów. Po pierwsze, dążenia do samookreślenia narodowego i istnienie

11 Szerzej: BRUSKI, J. J. *Rusini Karpacy - separatyzm czy przebudzenie narodowe? (Z genezy współczesnego rusinizmu)*, (w:) *Regionalizm a separatyzm - historia i współczesność*. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego, nr 1492, Katowice, 1995; MAGOCSI, P. R. *The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus' 1848 - 1948*, Cambridge, Mass., London, Eng. 1978.

12 Szerzej: MICHNA, E. *Kwestie...*

czwartego narodu wschodniosłowiańskiego, jak już pisałam, są szczególnie mocno kwestionowane i blokowane właśnie przez przedstawicieli grupy ukraińskiej, którzy uważają Rusinów za członków własnego etnosu. Mamy więc do czynienia ze zderzeniem dwóch odrębnych nacjonalizmów, z których każdy chce włączyć tę samą ludność w orbitę swych narodowych wpływów. Po drugie, istotna wydaje się bliskość kulturowa obu grup. Niewielkie obiektywne kulturowe różnice wymagają bowiem, jeżeli grupa chce się odróżnić od innych, skonstruowania na poziomie symbolicznym bardzo wyraźnej granicy. Analiza wypowiedzi karpatorusińskich liderów we wszystkich regionach wykazuje, iż bez względu na obiektywne cechy kulturowe na poziomie symbolicznym i mitycznym, ideologia rusińska oparta jest o jasne i wyraźne podziały „my”, „oni”. Wizja świata badanych konstruowana jest w taki sposób by dostarczała argumentów potwierdzających odrębność grupy rusińskiej i ukraińskiej.

Interesującym mnie w artykule zagadnieniem jest to w jaki sposób etniczni liderzy wykorzystują historię by odrębność obu grup: ukraińskiej i rusińskiej uzasadnić. Używanie historii w celu legitymizowania aspiracji narodowych nie jest w przypadku grupy rusińskiej zjawiskiem nowym, który pojawił się wraz z ostatnią falą ożywienia etnicznego w latach osiemdziesiątych dwudziestego wieku. Już wcześniej, w XIX i na początku XX wieku, gdy indyferentna narodowo ludność karpatorusińska dostała się w orbitę procesów narodotwórczych pojawiły się konkurencyjne interpretacje historii mające uzasadniać przynależność Rusinów do określonego narodu.

Pierwsze prace na temat historii południowej części Karpat pojawiły się na początku dziewiętnastego stulecia. Jest to wiek romantycznego zafascynowania przeszłością i prób budowania całościowych koncepcji historiograficznych. Tworzone w tym okresie syntezy dziejów będące mieszaniną faktów i pseudonaukowych mitów były „na służbie” narodów i miały za zadanie uzasadniać ich ówczesne aspiracje i dążenia. P. R. Magocsi, który analizował dorobek historyków dziewiętnastego i początku dwudziestego wieku, dotyczący historii tego regionu zauważa, że można mówić o kilku odmiennych próbach interpretacji historii Rusi Podkarpackiej, związanych z interesami politycznymi i opcją narodową autorów, którzy tej interpretacji dokonują: staroruskiej/rusińskiej, węgierskiej, rosyjskiej i ukraińskiej.¹³ Podstawowe kontrowersje interpretacyjne, pomiędzy dziewiętnastowiecznymi historykami, dotyczyły następujących kwestii: autochtoniczności ludności rusińskiej na terenie Karpat i jej obecności na tych ziemiach przed przybyciem Węgrów w 896 roku; zasięgu występowania kolonizacji wołoskiej; istnienia bądź nieistnienia niezależnego państwa rusińskiego (tzw. Marchia Ruthenorum czy Ruska Kra-

ina) rządzonego przez rusińskich władców; działalności na ziemiach rusińskich Cyryla i Metodego; znaczenia poszczególnych narodowości w rozwoju regionu; wspólnoty wszystkich narodów wschodniosłowiańskich i prawa do dziedzictwa Rusi Kijowskiej; związków Rusi Podkarpackiej i Galicji oraz odrębności narodowej Rusinów; znaczenia nazwy „Rusin” w różnych okresach historii.¹⁴

Pierwsze prace na temat północnej części Karpat i jej mieszkańców pojawiły się również w połowie dziewiętnastego wieku, także one różniły się w interpretacji najdawniejszych i współczesnych dziejów tych terenów a ich autorzy o odmiennych orientacjach narodowych spierali się zarówno o przebieg procesów osadniczych, jak i interpretacji późniejszych wydarzeń historycznych na tym terenie oraz ich przyczyn.

Współcześnie podobnie jak w dziewiętnastym i na początku dwudziestego stulecia, trwa dyskusja na temat historii grupy, uczestniczą w niej nie tylko historycy, ale również liderzy etniczni, którzy chętnie odwołują się do dorobku historiografii szukając argumentów na rzecz poparcia tezy i istnieniu odrębnego narodu rusińskiego. Przedstawiciele rusińskiej inteligencji, w procesie konstruowania własnej odrębności dokonują reinterpretacji historii. Zgodnie z fundamentalnym założeniem ideologii rusińskiej wszystkie wypowiedzi liderów dotyczące historii grupy są podporządkowane podstawowej dla ideologii rusińskiej tezie iż Rusini nie są Ukraińcami.

Zestawmy zatem podstawowe elementy karpatorusińskiej wizji dziejów mającej legitymizować współczesne aspiracje grupy do bycia czwartym narodem wschodniosłowiańskim

Etnogeneza

Wiara we wspólne pochodzenie jest istotnym elementem świadomości etnicznej i narodowej, nic więc dziwnego, że grupa, która uświadomi sobie swoją odrębność w stosunku do innych grup narodowych bądź etnicznych i zmierza do samookreślenia narodowego, staje przed koniecznością wyjaśnienia zagadki swego pochodzenia, a przekonanie o wspólnej etnogenezie staje się istotnym elementem ideologii narodowej. Przekonanie to, obecne w zmitologizowanej wizji dziejów, nie musi być jednak oparte na faktach. Jak zauważają przywołując popularną, potoczną definicję narodu U. Altermatt¹⁵ i G. Babiński¹⁶ wiara członków narodu we wspólne pochodzenie jest raczej

14 Ibidem.

15 Por.: ALTERMATT, U. *Sarajewo przestrzega. Etnonacjonalizm w Europie*. Kraków, 1998.

16 Patrz: BABIŃSKI, G. *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*. Kraków, 1997.

kwestią historycznego błędu niż faktów. Wiara we wspólne pochodzenie, w przypadku społeczności tradycyjnych, przybiera formę mitów etnicznych a współcześnie ma charakter naukowych i pseudonaukowych koncepcji. Często do mitycznych przodków odwołują się grupy pragnące w okresie ożywienia etnicznego na nowo zrekonstruować swoją tożsamość.

Liderzy karpatorusińscy swe korzenie wywodzą od legendarnego plemienia Białych Chorwatów, które żyło w Karpatach już w piątym wieku. Mit o pochodzeniu Rusinów od Białych Chorwatów ma ogromne znaczenie dla integracji grupy i legitymizacji jej współczesnych aspiracji. Mimo, że w nauce funkcjonuje kilka uważanych za bardziej prawdopodobne koncepcji dotyczących genezy osadnictwa w Karpatach¹⁷ rusińscy działacze są skłonni je pomijać i preferować białochorwacką, gdyż pozwala ona, według nich, na odróżnienie Rusinów od Ukraińców i wytłumaczenie postrzeganych przez badanych różnic kulturowych pomiędzy obiema grupami.

Dziedzictwo Rusi Kijowskiej

Inną istotną dla rusińskiej wizji dziejów kwestią jest dziedzictwo historyczne Rusi Kijowskiej. Na ziemiach tego powstałego w końcu IX wieku ruskiego księstwa rozwinęły się zaczątki kultury staroruskiej, do której nawiązywały rozwijające się na tych terytoriach narody rosyjski, ukraiński i białoruski. Każdy naród wschodniosłowiański w procesie konstruowania własnej odrębności musiał jakoś odnieść się do dziedzictwa Rusi Kijowskiej i kultury staroruskiej. Współcześnie na związki swej historii z Rusią Kijowską wskazują

17 Problematyka etnogenezy ludności ruskiej w Karpatach posiada bogatą bibliografię. Por. np.: KRASOWSKI, I. *Problem autochtonizmu Rusinów w Beskidzie Niskim i Sądeckim*, (w:) *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, CZAJKOWSKI, J. (red.), t. I, Rzeszów, 1992; OL-SZAŃSKI, A. *Geneza Łemków - teorie i wątpliwości*, (w:) „Magury” 88”. Warszawa, 1992; PARCZEWSKI, M. *Początki kształtowania się polsko-ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach*. Kraków, 1991; idem, *Geneza Łemkowszczyzny w świetle wyników badań archeologicznych* (w:) *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*. CZAJKOWSKI, J. (red.), t. I. Rzeszów, 1992; REPEŁA, J. *Przegląd badań nad etnogenezą Łemków* (w:) ”Wierchy”. Rocznik 57, 1991; STRUMIŃSKI, B. *O pochodzeniu Łemków z punktu widzenia językoznawstwa*, „Magury” 91”. Warszawa, 1992; SZANTER, Z. *Skąd przybyli przodkowie Łemków? O osadnictwie z południowych stoków Karpat w Beskidzie Niskim i Sądeckim*, (w:) „Magury” 93”. Warszawa, 1994; idem, *Jeszcze o osadnictwie zza południowej granicy w Beskidzie Niskim i Sądeckim*, (w:) *Łemkowie i lemkoznawstwo w Polsce*, A. ZIĘBA, A. (red.), Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej, t. V, Kraków, 1997. Stanowisko ukraińskich autorów i bibliografię problemu osadnictwa ruskiego w Karpatach omawiają: MALEC, O. *Wołochy i walaska kolonizacja na słowacko- polsko- ukraińskomu prikordonni*, (w:) *Materiali naukowo-practicnoi konferencii „Derżawne reguljuwannja miżetnicznych widnosin v Zakarpatti.”* Użhorod, 1997; obszerną bibliografię prac naukowców słowackich, węgierskich, rumuńskich, rosyjskich i ukraińskich na temat początków osadnictwa ruskiego po południowej stronie Karpat zawierają prace MAGOCSIEGO: *Carpatho-Rusyn Studies. An Annotated Bibliography*, vol. I, 1975 - 1984. New York, London, 1988; idem, *Carpatho-Rusyn Studies. An Annotated Bibliography*, vol. II, 1985-1994. New York, 1998 idem., *The Shaping...*

Rosjanie i Białorusini, ale za głównych spadkobierców tego państwa uważają się Ukraińcy. Zasadniczą dla ruchu rusińskiego kwestią jest więc odniesienie się do dziedzictwa tego starosłowiańskiego księstwa i takie zinterpretowanie najdawniejszej historii grupy, by udowodnić odrębność Rusinów Karpaccich i Ukraińców. Moi rusińscy rozmówcy w większości negują przynależność terytoriów rusińskich do Rusi Kijowskiej – podkreślając, że już od X wieku należeli do państwa węgierskiego. Wcześniej według nich od wpływów kijowskich władców chronił Rusinów potężny łuk Karpat, który oddzielał ich terytorium od pozostałych ziem Rusi Kijowskiej.

Misja Cyryla i Metodego

Konstruując pożądaný obraz grupy liderzy rusińscy odwołują się także, tak jak budziciele dziewiętnastego wieku, do misji Cyryla i Metodego, mimo iż ich obecność na terenach rusińskich jest przez naukę poddawana w wątpliwość. Według badanych to właśnie ci misjonarze przynieśli Rusinom chrześcijaństwo. Według tej koncepcji Rusini nie tylko nie zostali ochrzczeni przez świętego Włodzimierza – kijowskiego władcę ale przyjęli chrześcijaństwo o prawie sto lat wcześniej z rąk świętych misjonarzy słowiańszczyzny. Pozwala to na zerwanie z niewygodną, z punktu widzenia konieczności skonstruowania wyraźnych granic pomiędzy grupą rusińską i ukraińską, tradycją Rusi Kijowskiej.

Rusińska odrębność jako wynik przynależności ziem Rusińskich do państw zachodnich

Badani liderzy legitymizując współczesne dążenia i narodowe aspiracje starają się dostrzegać symptomy rusińskiej odrębności w jak najdalszej przeszłości. W ich interpretacji dziejów grupy jest ona rzutowana w wiek XVII i XVIII. Rusińska odrębność jest, według nich, naturalną konsekwencją specyficznych dziejów grupy, która nigdy w swej historii nie miała związków z Ukrainą i ludnością wschodniosłowiańską za Karpatami. Odrębność Rusinów i Ukraińców ma według badanych swe źródła w długotrwałej przynależności ziem rusińskich do państw zachodniosłowiańskich. Administracja nie-słowiańskich imperiów (Węgier, Austrii, Czechosłowacji) przyniosła bowiem na terytorium rusińskie elementy kultury zachodniej. To z tego przecięcia się wpływów wschodnich i zachodnich zrodziła się według badanych specyficzna, odrębna rusińska kultura.

Aspiracje narodowe Rusinów

Liderzy rusińscy twierdzą, że o aspiracjach narodowych Rusinów Karpackich można już mówić w połowie dziewiętnastego wieku. Działalność inteligencji - narodowych budzicieli (A. Duchnowycza i A. Pawłowycza)¹⁸ i miejscowych polityków świadczy według nich o tym iż już w tym czasie Rusini Karpaccy zabiegali o zachowanie własnej tożsamości, walczyli o niezależność i prawo do jakiejś formy autonomii. Liderzy rusińscy zdają sobie sprawę z rozbicia tożsamości grupy i istnienia różnych stronnictw polityczno-narodowych wśród dziewiętnastowiecznych narodowych budzicieli, którzy jeszcze nie do końca wiedzieli czy są członkami narodu rosyjskiego, ukraińskiego, czy też odrębnego narodu karpatoruskiego. Mówiąc o tych podziałach podkreślają, że taka sytuacja była wynikiem wpływów zewnętrznych, którym ulegała inteligencja. Warto dodać, że zasada jedności i integralności narodu oraz postrzegania wszelkich podziałów jako interwencji z zewnątrz i spisków jest charakterystyczna dla większości ideologii nacjonalistycznych.¹⁹

Rusiński proces narodotwórczy częścią podobnych procesów wśród innych narodów słowiańskich monarchii habsburskiej

Istotne dla współczesnych aspiracji części etnicznych liderów opowiadających się za odrębnością od Ukraińców jest udowodnienie, że procesy integracji narodowej wśród Rusinów Karpackich nie są czymś wyjątkowym. Przeciwnie, są typowe dla wszystkich narodów słowiańskich monarchii habsburskiej (wschodnich, zachodnich i południowych Słowian) i rozpoczęły się w tym samym czasie. Aspiracje tych narodów zrealizowały się – zostały one uznane za odrębne i uzyskały własne organizmy państwowe – to daje podstawę rusińskim liderom by ich własne, podobne dążenia uznawać za uzasadnione.

Ożywienie polityczne po pierwszej wojnie światowej

Legitymizując współczesne dążenia i aspiracje narodowe liderzy rusińscy odwołują się także do wydarzeń, które miały miejsce po pierwszej wojnie światowej. Kiedy na gruzach Austro-Węgier powstawały nowe organizacje państwowe na Łemkowszczyźnie i Rusi Węgierskiej powstawały organizacje samorządowe, które zmierzały do przejęcia władzy od Austriaków. Ich róż-

18 Patrz szerzej: MAGOCSI, P. R. *The People from Nowhere. An Illustrated History of Carpatho-Rusyns*. Uzhhorod, 2006.

19 BERLIN, I. *Nacjonalizm. Zlekceważona potęga*, (w:) BERLIN, I. (red.), *Dwie koncepcje wolności*. Warszawa, 1991.

ne programy polityczno-narodowe potwierdzają rozbitcie tożsamości grupy. We współczesnych interpretacjach tych wydarzeń rusińscy liderzy podkreślają, że już w tym okresie pojawiły się projekty połączenia Łemkowszczyzny z terenami po południowej stronie Karpat, które z powodu polskiej interwencji nie doszły do skutku, a które świadczą o pojawieniu się więzi ogólnorusińskiej, oraz dowodzą że już wtedy rusińscy politycy i działacze pragnęli wziąć losy rusińskiego narodu zamieszkującego po obu stronach Karpat we własne ręce, by zapewnić mu jakąś formę niezależności.

Autonomia

W wyniku działań działaczy i polityków zarówno krajowych jak i emigracyjnych sprawa rusińska pojawiła się na konferencjach pokojowych w Saint Germain i Trianon. Na mocy postanowień tych gremiów terytorium rusińskie po południowej stronie Karpat zostało przyłączone w 1919 roku do Czechosłowacji, a rząd w Pradze utworzył prowincję rusińską pod nazwą Ruś Podkarpacka i obdarzył ją częściową autonomią. Pamięć o posiadanej przez prawie dwadzieścia lat (do 1939 roku) autonomii z własnym rusińskim szkolnictwem, pewnymi atrybutami samorządu, takimi jak gubernator, hymn i narodowy teatr jest dla współczesnych rusińskich działaczy dowodem, że już wtedy Rusini Karpaccy zostali uznani przez społeczność międzynarodową za odrębny naród i uzyskali namiastkę własnego organizmu politycznego. Przez większość działaczy okres ten jest jednocześnie – co dla etnicznej wizji dziejów niezwykle istotne²⁰ – uznawany za rusiński *złoty wiek*.

Komunizm – tragedia rusińskiego narodu

Ale w karpatorusińskiej wizji dziejów odnajdziemy także okres *narodowego upadku*, który rozpoczyna się po II wojnie światowej, kiedy to Rusini w wyniku decyzji władz komunistycznych zostali odgórnie, urzędowo uznani za Ukraińców. Wszelkie organizacje życia narodowego zostały zlikwidowane, a niepokorni, którzy odważyli się demonstrować rusińską tożsamość byli prześladowani. Ten okres według badanych w znacznym stopniu zaważył na dzisiejszej kondycji grupy, zdecydował o częściowej asymilacji Rusinów, zamroził rozwój rusińskiej kultury. Jednocześnie wszyscy rozmówcy podkreślają, że Karpatorusini nie mieli żadnego wpływu na swe losy po II wojnie światowej a włączenie do Związku Radzieckiego Rusi Podkarpackiej było przymusowe.

20 SMITH, A. *The Golden Age and national renewal*, (w:) HOSKING, G. - SCHÖPFLIN, G. (red.), *Myths and Nationhood*, 1997.

Mamy taką piękną historię

Na koniec warto podkreślić, że wszyscy rozmówcy podkreślają, że Rusini karpaccy mają piękną historię. Większość wypowiedzi jest konstruowana w taki sposób aby udowodnić, że jest to historia dłuższa, piękniejsza niż historia narodu ukraińskiego.

Podsumowując, jak pokazuje analiza zebranych w trakcie badań wypowiedzi liderów karpackorusińskich i materiałów zastanych - jedną ze strategii legitymizacji współczesnych aspiracji narodowych i podkreślania odrębności narodowej Rusinów i Ukraińców jest skonstruowanie pożądanego obrazu historii grupy. Podobnie jak w dziewiętnastym i na początku dwudziestego wieku ideologiczne spory na temat przynależności narodowej społeczności wschodniosłowiańskiej w Karpatach odbywają się pod znakiem powrotu do historii. Walka o rząd rusińskich dusz to współcześnie, podobnie jak w przeszłości, walka o narzucenie członkom grupy własnej interpretacji dziejów społeczności wschodniosłowiańskiej w Karpatach. Podstawą budowania pożądanego obrazu grupy i legitymizowania aspiracji do bycia czwartym narodem wschodniosłowiańskim jest odkrywanie na nowo etnicznej przeszłości. Współcześni liderzy rusińscy powracają do kwestii, które były przedmiotem sporów pomiędzy zwolennikami różnych opcji narodowościowych dziewiętnastego i początku dwudziestego wieku. Jeszcze raz reinterpreterują wschodniosłowiańskie dziedzictwo, do którego odwołują się wszyscy wschodni Słowianie. Wizja dziejów karpackorusińskich liderów etnicznych opiera się na podstawowym założeniu, że na przestrzeni dziejów aż do roku 1945 Rusini nic wspólnego z Ukraińcami nie mieli. Mają własną, specyficzną, unikalną historię, która zdecydowała o ich odrębności, i która daje im prawo do uznania ich za odrębny od Ukraińców czwarty naród wschodniosłowiański.

„ГРАМАТИКА РУСЬКОГО ЯЗЫКА“ ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА ТА ГАЛИЦЬКА УКРАЇНСЬКА МОВА В ПІДКАРПАТТІ

Міхаель МОЗЕР

*Віденський університет – Український вільний університет,
Мюнхен*

1. Іван Панькевич, галицький кодифікатор мови на Підкарпатті

Іван Панькевич,¹ видатний український мовознавець і філолог, народився 6 жовтня 1887 р. в селі Цеперіві в теперішньому Кам'янсько-Бузькому районі Львівської області. Після шкільної освіти він навчався у Львівському, згодом у Віденському університетах, доки отримав свій докторат у Відні 1912 р. До 1919 р. молодий галицький інтелектуал викладав російську мову в Тересіянській віденській консульській академії. Після скасування цієї інституції восени 1919 р. він переїхав до Праги, щоб навчатися в Карловому університеті. Втім, доля несподівано перенесла його з Праги до Підкарпаття:

Властитель квартиры [в Празі, М. М.], в якій я жив, сходився з братом референта шкільного реферату в Ужгороді Йосифа Пешка. Цей писав своєму братові, що потребував би мати при рефераті філолога, що є ознайомлений з мовою закарпатських українців (Панькевич 2002, 98).

Оскільки саме Панькевич уже давно цікавився був мовою Підкарпаття, в грудні 1919 р. його „ангажовано як договірного урядника шк. реферату, який мав вести мовний реферат, регулювати мову навчання та і урядову“ (Панькевич 2002, 98). Окрім цього, Панькевич став редактором дитячого часопису „Віночок“ та вчительського „Учитель“, та він „перекладав українською мовою урядові обіжники і розпорядження шкільного реферату“ (Панькевич 2002, 99). З 1920 р. Панькевич став „провізорним учителем“ (Панькевич 2002, 100), а згодом професором Ужгородської гімназії.² В Ужгороді він діяв як надзвичайно активний культурний діяч.

1 На основі пражівської доповіді постала мала книжка, що вийде 2010 р. Ця стаття є значно скороченою версією книжки.

2 Пор. Мушинка 2002 та ще докладніше Мушинка 2002а.

Після окупації Підкарпаття гортіївською Угорщиною Панькевич повернувся до Праги, де він знову вчителював у гімназіях, 1939 р. став доцентом Українського Вільного Університету, що тоді ще знаходився в Празі,³ а 1947 р. професором україністики в Карловому університеті. 1958 р. Іван Панькевич помер у Празі (Мушинка 2002, 25).

Науковий доробок Івана Панькевича досить широкий, але в рамках цієї розвідки нас цікавитиме лише його „Грамматика русского языка для младших классов средних и горожанских“, що вийшла в трьох виданнях 1922, 1927 та 1936 років. Мовнополітичні засади цієї граматики найкраще описує сам Іван Панькевич у своїй автобіографії:

[1919 р.] чеська адміністрація хотіла знати якою слов'янською мовою є мова закарпатських жителів, бо генеральний статут цієї автономної країни говорив про мову населення, як руську мову, в якій має вестися навчання в школах і адміністрація в краї. Анкета Чеської академії наук виразно заявила, що мова закарпатського населення є діалект української мови, а не радить заводити четверту східнослов'янську мову. Радила з огляду на консерватизм тамошньої інтелігенції придержуватися поки що старого українського правопису, уживаного до 1890-х років в українських школах Галичини. Я цим і руководився (Панькевич 2002a, 99).⁴

У листі до львівського філолога Уляни Єдлінської з 12 січня 1957 року Іван Панькевич пише також про інші чинники, що впливали на мову граматики, а саме про дискусії й суперечки з Августином Волошином та Гіадором Стрипським (Панькевич 2002a, 162–163).

Хоча ситуація на півдні від Карпат мала без сумніву вирішальний вплив на мовну поведінку Івана Панькевича на Підкарпатті, треба мати на увазі не тільки її (про неї пор. також Панькевич 1923), але також історію української мови попередніх десятиріч в Галичині. Без сумніву, Панькевичева стратегія мала ґрунтуватися на факті, що в Закарпатті народовецький український напрям ще до міжвоєнного періоду був вельми слабким супроти старорусинства та й москвофільства, тоді як русинського руху в сьогоdnішньому розумінні фактично ще не було (Мозер 2008). Але цю стратегію не можна зрозуміти без врахування галицького мовного тла Івана Панькевича, що замолоду став був свідком останньої фази, коли галицькі „русини“ остаточно вирішили прийняти для себе назву „українець“. Сам Іван Панькевич відвідував галицьку сільську шко-

3 Тепер УВУ знаходиться, як відомо, в Мюнхені.

4 Що стосується становища підкарпатських діалектів як діалектів української мови, чеська Академія Наук лише повторила те, про що згоджувалися фактично всі вчені XIX ст. Навіть найзавзятіші противники українства виходили з того, що, мовляв, підкарпатські діалекти разом з іншими діалектами україномовного ареалу належать до „малоруської гільки“ руської мови.

лу, коли 1894 р. в галицькому шкільництві офіційно прийняли так званий „фонетичний“ правопис, і він сам засвідчував, наскільки галицькі русини-українці намагалися засвоювати й поширювати всеукраїнські мовні норми, перейняті від „малоросів“–українців з Російській Імперії. Іван Панькевич напевно розумів і без чеської Академії Наук, що не треба було впрост „зукраїнізувати“ її мешканців, а натомість варто було повторити в Підкарпатській Русі галицький досвід другої половини XIX століття: вторувати шлях до сучасної української літературної мови тільки після створення дедалі більшої відстані від слов'яноруських і москвофільських мовних традицій на основі тих прикмет, що були ближчі до регіональних.

Ось як Іван Панькевич сам описав мовну основу своєї граматики у вступі до першого й другого видань (третє видання не має вступу; жирним шрифтом визначені новації другого видання супроти першого):

1922: Я постановив опертися на живый народній язык и взяв під увагу тѣ говори, котри суть найчистѣйши од чужих впливѣв и котри служили за основу першим галицьким писателям Н. Устіяновичови и Могильницкому, т. є. говори верховинськи и марамороськи. При тѣм брав я також и на згляд окрем творѣв литературы малоруськоѣ и литературни творы Підкарпатских Русинѣв, а то: А. Духновича, Ю. Жатковича, Луки Демяна – писани народною мовою, а також пѣснѣ и оповѣданя из збѣрникѣв [...] Односно правописи переняв я систему етимологичну Д-ра О. Огоновского, якого „Грамматика руського языка“ довго служила в галицких середних школах, а котру у великоѣ части перебрав о. Августин Волошин до своѣ Граматики на мадярскоѣм языкѣ из р. 1907. Для лекшоѣ орієнтаціѣ до терминѣв грамматичных малоруських додав я також термини великоруськи, яки тут були уживани (Г 1, 3–4).	1927: Я постановив опертися на живый народній язык и взяв під увагу тѣ говори, котрѣ суть найчистѣйшѣ од чужих впливѣв и котрѣ служили за основу першим галицьким писателям Н. Устіяновичови и Могильницкому, т. є. говори верховинськѣ и марамороськѣ. При тѣм брав я також и на згляд окрѣм творѣв литературы малоруськоѣ и литературни творы Підкарпатских Русинѣв, а то: А. Духновича, Ю. Жатковича, Луки Демяна – писанѣ народною мовою, а також пѣснѣ и оповѣданя из збѣрникѣв [...] Односно правописи переняв я систему етимологичну Д-ра О. Огоновского, якого „Грамматика руського языка“ довго служила в галицких середних школах, а котру у великоѣ части перебрав о. Августин Волошин до своѣ Граматики на мадярскоѣм языкѣ из р. 1907. Для легшоѣ орієнтаціѣ до терминѣв грамматичных малоруських додав я також термини великоруськѣ, якѣ тут були уживанѣ (Г 2, 3–4).
--	--

З одного боку, Панькевич відверто писав, що спирався на галицькі взірці (пор. також Панькевич 1923, 150), з другого, читачі граматики мали виходити з того, що мова її ґрунтувалася перш за все саме на їхній власній підкарпатській мовній дійсності в регіональному розумінні, оскільки вчений писав, що орієнтувався на „говори верховинськи и

мармороськи“.

Проте, хоча в майже всіх сучасних дослідницьких роботах – і українських і русинських⁵ – повторюється Панькевичеве твердження, що мова його граматики спирається на верховинські й на мармороські діалекти, це не зовсім відповідає дійсності. Насправді, як зазначає Юрій Шевельов,

обставини того часу змусили Панькевича маскувати українську мову в своїй граматиці під верховинський і мармороський діалекти [так!], з яких він зберіг одначе лише кілька особливостей (те, що інколи вважають діалектними [так!] елементами в Панькевича [...] є тільки етимологічним правописом), і вдатися до етимологічного правопису, що справді був радше псевдоетимологічним“ (Шевельов 1998, 162).

Властиво тільки дві прикмети названих діалектів притаманні мові цієї граматики:

1) рефлекс *i* з *o* в новозакритому складі, що на півдні від Карпат типовий тільки для околиць Рахова та Веречок Нижніх (Панькевич 1938, к. 1),

2) закінчення *-мо* в 1 ос. мн. теп. ч. в дієсловах, що на півдні від Карпат типове тільки для східньої Марморощини (АУМ, к. 241).

Видно, що обидва позірні елементи „верховинських і мармороських“ діалектів – це фактично просто ті, що збігаються з прикметами сучасної української літературної мови. Очевидно на цій самій основі Панькевич також вибрав інші прикмети для своєї мови:

– закінчення *-ть* в 3 ос. одн. і мн. теп. ч. в дієсловах, що також типове для околиць Ужгорода й Мукачева (АУМ, к. 242), тоді як тверде закінчення *-т* більш поширене в східньому Підкарпатті й недавно ввійшло до сучасного підкарпатського стандарту сучасної русинської мови (Керча 2007, 141),⁶

– *дж* < **dj* у формах на кшталт *ходжу*, хоча в околицях Ужгорода існує рефлекс *ж*, що й переважає на сході від Мукачева (Панькевич 1938, м. 2; пор. АУМ, к. 235) та ввійшов до підкарпатського стандарту сучасної

5 Пор., напр., завваги пряхівського мовознавця української орієнтації Зузани Ганудель у коментарі до Панькевич 2002а: „Це була перша граMATика, написана на основі карпатських говорів, з деякими наближеннями до закарпатської літературної мови за етимологічним правописом Максимовича-Огоновського“ (Панькевич 2002, 167). Пор. також слова русинського активіста Івана Попа: „the first two editions of his *Hramatyka rus'kogo iazyka* (1922, 1927) were not grammars of literary Ukrainian but rather of a language based closely on the local Rusyn vernacular speech“ (Поп 2005, 370-371).

6 Закінчення *-ть*, натомість, типове для Пряхівщини (пор. АУМ, к. 242). Саме воно ввійшло до словацького стандарту сучасної русинської мови (пор. Ябур - Плішкова 2007, 176).

русинської мови (Керча 2007, 141; на відміну від пряшівського стандарту, пор. Ябур – Плішкова 2007, 159), – закінчення *-e* в ім./зн. відм. одн. с. р., що також не типове для околиць Ужгорода й Мукачева, де, на відміну від Пряшівщини й теренів на сході від Ріки (Панькевич, м. IV; АУМ, к. 217) однозначно переважає *-oe*, щовійшло до підкарпатського стандарту сучасної русинської мови (Керча 2007, 135).⁷

Втім, мабуть також не можна без застережень говорити про „українську мову“ граматики Івана Панькевича, бо хоч науковець і мав намір вторувати шлях до сучасної української літературної мови на Підкарпатті, він її не міг вживати. Насправді, він зробив свідомий крок назад не тільки в царині правопису, але І. Панькевич також повернувся до раніших галицьких мовних традицій на всіх інших мовних рівнях. Тому не дивно, що мова Панькевичевої граматики фактично стоїть найближче до мови галицьких шкільних підручників 1860-років, отже з тих часів, коли народовці щойно починали наближати свою мову до „великоукраїнської“.

Іван Панькевич знав, чому він чинив саме так. Його мовні іновачії не мали здаватися радикальними, бо ситуація була така, що „на Першому закарпатському з’їзді вчителів (16–17 квітня 1920 р.) ніхто навіть не порушував питання про українську літературну мову“ (Шевельов 1998, 162). На тлі таких настроїв 1923 року підкарпатський вчительський з’їзд висловився проти вживання Панькевичевої граматики 544 голосами проти 2 (там само; Магочій 1978, 140), зрештою не на користь будь-якої русинської народної мови, але на користь локального варіанту російської мови,⁸ чия відстань до народної мови була дуже велика.

Зрештою, Іван Панькевич насправді маскувався. У вступі до першого та до другого видань своєї граматики – третє видання не має передмови – він визнав, що „брав [...] також и на згляд окръ м твѣров [так!] литературы малорусскоѣ и литературни творы Подкарпатских Русинѣв“ (1927, 3). Але він не назвав у цьому місці ні одного „малоруського“ письменника. Прикладів з творів підкарпатських письменників у граматиці, є, зрештою, також доволі мало. Де-не-де трапляються вривки з Духновичевої п’єси „Добродѣтель превышаетъ богатство“ та з творів Юрія Жатковича тощо; переважають, однак, цитати з фольклору.⁹

7 У пряшівському стандарті русинської мови, натомість, кодифіковано закінчення *-e* (Ябур – Плішкова 2007, 173).

8 Найзавзятішим серед них був інший галицький діяч у Підкарпатті та Пряшівщині, москвофіл Георгій Геровський.

9 Олександр Духнович, зрештою, напевно ніколи не хотів бачити вривки цієї п’єси в будь-якій граматиці „руського языка“ (Мозер 2008).

„Граматика руського языка“ Івана Панькевича напевно не є граматикою русинської мови в сьгоднішньому розумінні, а натомість являє собою граматику української мови з великою кількістю суто галицьких прикмет, що відрізняють і об'єктну мову і метамову цієї граматики не лише від сьгоднішньої української літературної мови, а й частково також від усіх різновидів української літературної мови, що були в ужитку в міжвоєнний період. На відміну від досить поширених тверджень,¹⁰ це стосується всіх трьох видань цього твору.

2. Три видання „Граматики руського языка“

Уже попередні врівки показують, що перше й друге видання Панькевичевої граматики відрізняються не тільки щодо змісту, але й щодо певних мовних прикмет. Нові зміни також проведено в третьому виданні, що вже видно на прикладі титульних листів:

1922: Граматика руського языка для молодших клас шкѡл середних и горожанських. Написав Д-р Иван Панькевич. Одобрено рѣшенем министерства школьництва и народноѡ освѣты з дня 26. іюлія 1922, ч. 66.879. Цѣна 8 Кч. 1922. Накладомъ [!] державного видавництва Прага – Братислава. Мукачево 1922. Типографія „Карпатія“, Мукачево, Городская ул. н-р 5.	1927: Граматика руського языка для молодших клас шкѡл середних и горожанських. Написав Д-р Иван Панькевич. Друге перероблене и доповнене виданє. Накладом Державного Видавництва в Празѣ. Ч. м. 760. Цѣна Кѣ 10.– 1927¹¹	1936: Граматика руського языка для шкѡл середних и горожанських. Написав Д-р Иван Панькевич Третє перероблене и доповнене виданя. Одобрено розпорядком министерства школьництва и народноѡ освѣты з дня 22. октобрія 1935, ч. 156.507/34-П/1 як помѡчна книга для середних шкѡл з учебны [sic!] языком пѡдкарпаторуським. Цѣна Кѣ11. – Накладом Державного видавництва в Празѣ. 1936.
--	---	---

Титульні листи виявляють цікаві зміни в правописі як-от *горожанських* > *горожанських*, *клас* > *клас*, *виданє* > *виданя*, при чому всі старі написання – разом з відповідною вимовою форм – були типовими для більшості галицьких правописних систем ХІХ ст., а написання *класа* і *виданє* навіть збереглися до міжвоєнного періоду. Всі нові форми, нато-

10 Поп. Поп 2005, 371: „[...] by the 1930s texts using Pan'kevych's language were „cleaned up“, the “local dialectisms were removed, and the transition to a Ukrainian literary language was completed (compare the third edition of his grammar, 1936)“.

11 На титульному листі примірника другого видання з цього самого Відділу Україніки у Львівській бібліотеці ім. Стефаніка (Відділ Україніки) Панькевич підписався: „Бібліотеці наукового товариства ім [так, без крапки] Шевченка у Львові від автора“.

мість, означили наближення до норм сучасної української літературної мови в її міжвоєнному вигляді, хоча форму *выдання* таки ще не написано через *-ни-* (пор. нижче) й хоча варто нагадати, що форма *кляса* також ввійшла ще до харківського („скрипниківського“) правопису 1928 р., що її було змінено на п'ять років пізніше в ході сталіністських репресій проти українців та їхньої мови.

Вступ до граматики в першому виданні названо „Введенє“ (Г1, 3),¹² а в другому „Передмова до першого видання“ (Г2, 3).¹³ У цій передмові (нагадаємо, що в третьому виданні нема вступу) є такі зміни:

Заміна <i>o > ô</i>: Традиційно визначається рефлекс <i>< o</i> в новозакритих складах.	
поднести язык свого народа на степень языка образованого (3)	пѣднести язык свого народа на степень языка образованого (3)
стрѣнулись мы из недостатком всяких помочных средств для научованя нашего языка (3)	стрѣнулись мы из недостатком всяких помѣчных средств для научованя нашего языка (3) ¹⁴
Заміна <i>e > ѣ</i>: Проведення наближення до норм української літературної мови. Ч має гасла <i>окремъ</i> та <i>окрѣмъ</i> .	
При тѣм брав я також и на згляд окрем творѣв литературы малорусскоѣ и литературни творы Пѣдкарпатских Русинѣв (4)	При тѣм брав я також и на згляд окрѣм творѣв литературы малорусскоѣ и литературни творы Пѣдкарпатских Русинѣв (4)
М'яка й тверда основи прикметників: В українській літературній мові співіснують форми <i>народний</i> та <i>народній</i> ; м'які основи, однак, не типові для галицьких та підкарпатських діалектів. ¹⁵ У другому прикладі швидше йдеться про поправку друкарської помилки в першому виданні, бо слово <i>граматичний</i> не має м'якої основи:	
творы Пѣдкарпатских Русинѣв, а то: А. Духновича, Ю. Жатковича, Луки Демяна – писани народною мовою (4)	творы Пѣдкарпатских Русинѣв, а то: А. Духновича, Ю. Жатковича, Луки Демяна – писанѣ народною мовою (4)
до терминѣв граматичних малоруських додав я також термини великоруськи (4)	до терминѣв граматичных малоруських додав я також термини великоруськѣ (4) ¹⁶
Закінчення прикметникових та займенникових форм у наз. в. мн.: Написання через <i>ѣ</i> [i] означає яскраве наближення до норм української літературної мови; закінчення <i>-i</i> переважає й у східних діалектах Підкарпаття; АУМ, к. 221). Написання закінчення через <i>-и</i> , натомість, дає можливість інтерпретації як [i] та [y ^e]. До форми <i>наши</i> , однак, сам Панькевич додає пораду: „Читай як наші“ (Г1, 41).	

12 У першому виданні наприкінці трапляється також „Содержанє“ (Г1, 109).

13 Насправді йдеться про зредаговану версію передмови першого видання.

14 Інколи трапляються помилки, пор.: *окрем творѣв* (4) > *окрѣм творѣв* (4).

15 Пор.: *Деякѣ з прикметникѣв мягких мають тверде и мягке окѣнченя*: верхній и верхній, горѣшний и горѣшний (78).

16 Тут, однак, йдеться про поправку помилки, що можливо пояснюється впливом „фонетичного“ правопису.

Підкарпатски Русины (3)	Підкарпатскѣ Русины (3)
письменни люде радили собѣ в письмѣ всѣляко (3)	письменнѣ люде радили собѣ в письмѣ всѣляко (3)
тѣ говоры, котри суть найчистѣйши од чужих впливѣв и котри служили за основу першим галицьким писателям Н. Устіяновичови и Могильницкому, т. є. говоры верховинськи и мараморошськи (3–4).	тѣ говоры, котрѣ суть найчистѣйшѣ од чужих впливѣв и котрѣ служили за основу першим галицьким писателям Н. Устіяновичови и Могильницкому, т. є. говоры верховинскѣ и мараморошскѣ (3–4).
Творы Підкарпатских Русинѣв, а то: А. Духновича, Ю. Жатковича, Луки Демяна – писани народною мовою (4)	творы Підкарпатских Русинѣв, а то: А. Духновича, Ю. Жатковича, Луки Демяна – писанѣ народною мовою (4)
До терминѣв граматичних малоруських додав я також термини великоруськи, яки тут були уживани (4)	до терминѣв граматичных малоруських додав я також термини великоруськѣ, якѣ тут були уживанѣ (4)
Заміна форм слів: Заміняється менш поширена форма (пор. польську форму <i>lekki</i>). Ч має гасло <i>легкий (-ий)</i> та <i>полегшати</i> , Дз також має гасло <i>легко</i> . Ж має гасла <i>легчити</i> , <i>улегчити</i> та <i>легшати</i> [так!], КР вказує під гаслом <i>улежи-</i> на „→ <i>улежи-</i> = <i>влежи-</i> “.	
Для лекшоѣ орієнтаціѣ (4), пор. <i>легко</i> (6)	Для легшоѣ орієнтаціѣ (4), пор. <i>легко</i> (5).
Лексичні заміни: У наступних випадках заміняються лексеми зі слов'яноруської й москвофільської мовних традицій.	
Введене (3)	Передмова до першого видання (3)
[...] гористый край, потворив окреми языкови островы в дечѣм одлични од себе (3)	[...] гористый край, потворив окреми языковѣ островы в дечѣм одмѣнни од себе (3). ¹⁷

На відміну від передмови, основний текст граматики наявний у трьох варіантах. Порядок і зміст різних частин граматики відрізняються в усіх виданнях граматики. Наступна таблиця показує лише вибрані мовні заміни, що відбулися між трьома виданнями граматики Івана Панькевича:

Орфографічні зміни:		
Заміна о > ђ: див. вище. Наступні слова могли також уживатися в польському або словацькому звучанні з первісним о.		
подобный (7)	подѣбный (6)	подѣбный (4)
Вольный (8)	вѣльный (7)	вѣльный (6)
Заміна од > ѿд: Написання <i>ѿд</i> з означенням протетичного в- найбільше відповідає найширше вживаній формі в сучасній українській літературній мові <i>від</i> .		

17 У прашівському варіанті русинської мови вживано слово *одлишний*.

На однім и тѣм самѣм складѣ, а именнѣ на другѣм од кѣнця (7).	на однім и тѣм самѣм складѣ, а именнѣ на другѣм од кѣнця (7).	на однім и тѣм самѣм складѣ, а именнѣ на другѣм вѣд кѣнця (5).
Заміна <i>ѣн</i> > <i>вѣн</i>: Написання <i>вѣн</i> з означенням протетичного <i>в-</i> найближче до сучасного українського написання <i>він</i> . У підкарпатському варіанті русинської мови скодифіковано форми <i>ун</i> , <i>она</i> , <i>они</i> (Керча 2007, 134), у пряхівській, натомість, <i>він</i> , <i>она</i> , <i>они</i> (Ябур – Плішкова 2007, 173).		
Он (8)	вѣн (7)	вѣн (6)
Заміна <i>е-</i> > <i>є-</i>: Тут ідеться лише про поправку друкарської непослідовності, що, можливо, виникла в друкарні під впливом російської орфографії. Наприкінці першого видання додано список під назвою „Печатни ошибки“. Там написано: „Де куды мѣсто є написано е. Тѣ случаѣ проситѣь читачѣь справити самим“ (Г1, б. с.).		
Если [...] (8)	Єсли [...] (7)	Єсли [...] (6)
Заміна <i>єго</i> > <i>його</i>: Відбулася фонетизація правопису, що наближає мову до української літературної, але також ґрунтується на підкарпатських обставинах, пор. <i>ѣго</i> в підкарпатському варіанті русинської мови (Керча 2007, 134).		
Тото звукове явище дуже давнє в нашѣм языкѣ. Порозумѣти єго мож добре, коли возьмемо під увагу цѣлый малоруській язык за Карпатами поза Пѣдкарпатскою Русею (11).	Тото звукове явище дуже давнє в нашѣм языкѣ. Порозумѣти єго мож добре, коли возьмемо під увагу цѣлый малоруській (український) язык за Карпатами поза Пѣдкарпатскою Русею (11).	Тото звукове явище дуже давнє в нашѣм языкѣ. Порозумѣти його мож добре, коли возьмемо під увагу цѣлый руський (український) язык за Карпатами поза Пѣдкарпатскою Русею (19).
Заміна <i>-(нѣ)ск-</i> > <i>-(н)ськ-</i>: Пом’якшення в суфіксі <i>-ськ-</i> (< <i>-ьск-</i>) характерне для східних підкарпатських діалектів (Ванько 2007, 79), а також для сучасної української мови. Воно нетипове для більшості галицьких діалектів та галицьких різновидів писемної мови ХІХ ст., де явно переважало написання <i>-(нѣ)ск-</i>		
В западных частях пѣдкарпато-руського языка, а то в жупах – земпли нѣ ськѣй (западна часть), шар иш -скѣй и сп иш скѣй наголос єсть недвижимый (7)	В западных частях пѣдкарпато-руського языка, а то в жупах – земпли нѣ ськѣй (западна часть), шар иш -скѣй и сп иш скѣй наголос єсть недвижимый (7)	В западных частях пѣдкарпато-руського языка, а то в жупах – земпли нѣ ськѣй (западна часть), шар иш -скѣй и сп иш скѣй наголос є недвижимый (5)
Заміна <i>с</i> > <i>з</i>: Замінено орфоґраґічний консерватизм та ще одну частину етимолоґічних принципів Панькевичевої орфоґрафії.		
с их частями (8)	з их частями (7)	з их частями (6)
Тѣта перемѣна ы на и у нас дуже давна и она зачалася одночасно с перемѣною и (давнє і) на нинѣшне и (13)	Тѣта перемѣна ы на и у нас дуже давна и она зачалася одночасно з перемѣною и (давнє і) на нинѣшне тверде и (13)	Тѣта перемѣна ы на и у нас дуже давна и она зачалася одночасно з перемѣною и (давнє і) на нинѣшне тверде и 22–23)

Морфологічні зміни:		
Закінчення род. відм. оди. іменника чол. роду: Вагання в уживанні -у/-а трапляються в усіх слов'янських мовах, в яких уживаються обидва закінчення. У цьому випадку в новіших виданнях обрано ту форму, що не ввійшла до української літературної мови, але і в другому й третьому виданнях переважає форма <i>голосу</i> (ГЗ, 6), що трапляється на цій самій сторінці що <i>голоса</i> (ГЗ, 6). У підкарпатських діалектах також переважає закінчення -у.		
Голосу (8)	голоса (7)	голоса (6)
М'яка й тверда основи прикметників: Див. вище. У сучасній українській літературній мові в обидвод наступних випадках вживається тільки м'яка основа: <i>попередній, нинішній</i> .		
попереднім (7)	попередним (6)	попередним (5)
Тота перемѣна <i>ы</i> на <i>и</i> у нас дуже давна і она зачалася одночасно с перемѣною <i>и</i> (давне <i>і</i>) на нынѣшне <i>и</i> (13)	Тота перемѣна <i>ы</i> на <i>и</i> у нас дуже давна і она зачалася одночасно з перемѣною <i>и</i> (давне <i>і</i>) на нынѣшнє тверде <i>и</i> (13).	Тота перемѣна <i>ы</i> на <i>и</i> у нас дуже давна і она зачалася одночасно з перемѣною <i>и</i> (давне <i>і</i>) на нынѣшнє тверде <i>и</i> (22–23).
Закінчення прикметникових та займенникових форм у наз. в. мн.: Див. вище.		
наши писателѣ первоѣ половины XIX в. (6)	нашѣ писателѣ першоѣ половины XIX в. (6)	нашѣ писателѣ першоѣ половины XIX вѣка (4)
Заміна морфологічних форм слів: У всіх наступних випадках відбувається наближення до чинних норм сучасної української літературної мови. СУМ не подає форму <i>наголошати</i> , тільки <i>наголошувати</i> . Ч має гасло <i>наголошувати</i> , Ж також має тільки <i>наголошувати</i> . Ч має гасло <i>первый</i> поряд з <i>першый</i> , Ж також <i>первий</i> поряд з <i>першый</i> . Ж нотує <i>есть</i> (є) під гаслом <i>есть</i> , Ч подає гасло є й тільки в дужках додає „(есть)“. Ч подає <i>сесе</i> без жодних позначок, в Ж нема цієї діалектної форми, що також відома на північ від Карпат. Нарешті, форми неозначеного займенника без частки -сь досить поширені в україномовному ареалі – вони трапляються, наприклад, також у мові Тараса Шевченка (Мозер 2008, 226); але нейтральними є форми з додатком -сь.		
наголошаємо (7)	наголошуємо (6)	наголошуємо (4)
наши писателѣ первоѣ половины XIX в. (6)	нашѣ писателѣ першоѣ половины XIX в. (6)	нашѣ писателѣ першоѣ половины XIX вѣка (4)
[...] наголос есть недвижимый, т. зн. стоит все на одном и том самом складѣ [...]. Ø (7)	[...] наголос есть недвижимый, т. є. стоит все на одном и том самом складѣ [...]. Есть то вплив сусѣднього польського языка (7)	[...] наголос є недвижимый, то є стоит все на одном и том самом складѣ, [...]. Є то вплив сусѣднього польського языка (5)
Но суть у нас околицѣ у Марамороши, де сесе <i>ы</i> зовсѣм однаково звучить як <i>и</i> . (13)	Но суть у нас околицѣ, на прим.: Гуцульщина и коло Ужгорода, де сесе <i>ы</i> зовсѣм однаково звучить як <i>и</i> (13)	Но суть у нас околицѣ, на прим.: Гуцульщина и коло Ужгорода, де се <i>ы</i> зовсѣм однаково звучить як <i>и</i> (22–23) [пор. сучасне українське <i>це < оце < от це</i>]
якій запор (8)	якийсь запор (7)	якийсь запор (6)
Лексичні заміни:		
Заміна „діалектних“ слів:		

Съ хоснують ¹⁸ також наши писателѣ первоѣ половины XIX в. (6)	Съ уживають також нашѣ писателѣ першоѣ половины XIX в. (6)	Съ уживають також нашѣ писателѣ першоѣ половины XIX вѣка (4)
из ротовоѣ рурки [...] в устной руриѣ (8) ¹⁹	из ротовоѣ ямы [...] в устной ямѣ (7)	через ротовую яму [...] в устной ямѣ (6)
Заміна лексем зі слов'яноруської й москвофільської традицій:		
На́голос (удареніє) (7)	На́голос О (6)	Наголос О (4) ²⁰
послѣ губных чуємо всегда ѡ (9)	по губных чуємо все ѡ (8)	по губных чуємо все ѡ (7)
При выговорѣ склада чуємо нисколько [зам. <i>нѣсколько</i> , М. М.] звуків (6).	При выговорѣ слова чуємо больше звуків (5)	(В кождѣм словѣ чуємо ще О окремѣ його части, меншѣ вѣд складѣв, якѣ не даються вже дальше подѣлити. <i>Тѣ найпростѣйшѣ и неподѣльнѣ части слова або складу называемо звуками</i> (3).)
Інші заміни слів: У першому прикладі змінюється зміст. Про другий та третій приклади див. нижче.		
При выговорѣ склада чуємо нисколько звуків (6).	При выговорѣ слова чуємо больше звуків (5)	(В кождѣм словѣ чуємо ще окремѣ його части, меншѣ вѣд складѣв, [...] (3).)
Синтактичні заміни:		
Применники:		
Не всѣ складѣ выговоряемо О однаковою силою (7).	Не всѣ складѣ выговоряемо з однаковою силою (6).	Не всѣ складѣ выговоряемо з однаковою <i>силою</i> (4). ²¹
из ротовоѣ рурки (8)	из ротовоѣ ямы (7)	через ротовую яму (6)
Для практичных цѣлей привертаемо ту букву опять (6)	Из практичных цѣлей привертаемо ту букву опять (6).	Из практичных цѣлей привертаемо ту букву опять (4).
Послѣ ²² самозвука (9)	по самозвуцѣ (8)	по самозвуцѣ (7)
послѣ губных чуємо всегда ѡ (9)	по губных чуємо все ѡ (8)	по губных чуємо все ѡ (7)
Порядок слів: Обмежимося на один приклад (з кількох):		
Наголос може стояти в руськѣм языцѣ на першѣм, другѣм, третѣм, або и четвертѣм складѣ [...] (7)	В руськѣм языцѣ наголос може стояти на першѣм, другѣм, третѣм, або и четвертѣм складѣ [...] (6)	В руськѣм языцѣ наголос може стояти на першѣм, другѣм, третѣм, або и четвертѣм складѣ [...] (5)

18 Як відомо, цей мадяризм досить поширений у Галичині, пор. також гасла *хіснувати*, *хосен*, *хосенний* у Ж.

19 Ч та Дз не подають гасла *рурка*, слово є, однак, у КР. У СУМ слова *рура*, *рурка* визначаються як „розм.“ форми.

20 Так! Наголос визначається в Г1 та Г2, але не в Г3. Очевидно Панькевич спочатку виходив з того, що термін ще не відомий у Підкарпатті.

21 В оригіналі слово *силою* надруковано жирним шрифтом.

22 Ч має гасло *послѣ*.

Інші синтактичні заміни: Обмежимося на один приклад (з кількох):		
Пересунемо язык мало наперед [...] (8)	Коли пересунемо язык мало наперед [...] (7)	Коли пересунемо язык мало наперед до середнього по́днеб'я, а губы мало звуться, одержимо звук <i>ы</i> (7)
Поправки та додатки: Обидва нові видання є переробленими. Обмежимося на два приклади для поправок та додатків:		
В западных частях підкарпато-руського языка, а то в жупах – земплинськѡй (западна часть), шаришскѡй и спишскѡй наголос есть недвижимый, т. зн. стоит все на однѡм и тѡм самѡм складѣ, а именно на другѡм од кѡнца. На прим.: ко́лач, вино́, тра́ва и т. д. мѣсто правильного кола́ч [так!], вино́, трава́(7).	В западных частях підкарпато-руського языка, а то в жупах – земплинськѡй (западна часть), шаришскѡй и спишскѡй наголос есть недвижимый, т. є. стоит все на однѡм и тѡм самѡм складѣ, а именно на другѡм од кѡнца. На прим.: ко́лач, вино́, тра́ва и т. д. мѣсто правильного кола́ч, вино́, трава́. <i>Єсть то вплив сусѣдного польського языка.</i> (7)	В западных частях підкарпато-руського языка, а то в жупах – земплинськѡй (западна часть), шаришскѡй и спишскѡй наголос є недвижимый, то є стоит все на однѡм и тѡм самѡм складѣ, а именно на другѡм вѡд кѡнца. На прим.: ко́лач, вино́, тра́ва и т. д. мѣсто правильного кола́ч, вино́, трава́. <i>Є то вплив сусѣдного польського языка.</i> (5)
Звук <i>ы</i> на області Підкарпатськѡй Руси по большѡй части задержав свѡй давний выговѡр. Но суть у нас околици у Марамороши , де сесе <i>ы</i> зовсѣм однаково звучит як <i>и</i> . Тота перемѣна <i>ы</i> на <i>и</i> у нас дуже давна и она зачалася одночасно с перемѣною <i>и</i> (давнє <i>і</i>) на нинѣшнє <i>и</i> . На всѣй прочѡй малоруськѡй области поза Карпатами звук <i>ы</i> звучит так само як <i>и</i> (13)	Звук <i>ы</i> на області Підкарпатськѡй Руси по большѡй части задержав свѡй давний выговѡр. Но суть у нас околици, на прим.: Гуцульщина и коло Ужгорода , де сесе <i>ы</i> зовсѣм однаково звучит як <i>и</i> . Тота перемѣна <i>ы</i> на <i>и</i> у нас дуже давна и она зачалася одночасно з перемѣною <i>и</i> (давнє <i>і</i>) на нинѣшнє тверде <i>и</i> . На всѣй прочѡй малоруськѡй (українськѡй) области на долах поза Карпатами звук <i>ы</i> звучит так само як <i>и</i> (13)	Звук <i>ы</i> на області Підкарпатськѡй Руси по большѡй части задержав свѡй давний задній выговѡр. Но суть у нас околици, на прим.: Гуцульщина и коло Ужгорода , де се <i>ы</i> зовсѣм однаково звучит як <i>и</i> . Тота перемѣна <i>ы</i> на <i>и</i> у нас дуже давна и она зачалася одночасно з перемѣною <i>и</i> (давнє <i>і</i>) на нинѣшнє тверде <i>и</i> . На всѣй прочѡй руськѡй (українськѡй) области на долах поза Карпатами звук <i>ы</i> звучит так само як <i>и</i> (22–23)

Перегляд кількох вибраних уривків виявляє чимало змін, що поступово наблизили мову видань граматик Івана Панькевича до української літературної. Таких змін, однак, не було дуже багато. Одна з найцікавіших (ми навели два приклади) яскраво підтверджує, зрештою, що Панькевич мав намір поступово поширити саме українську мовну свідомість у Підкарпатті:

Тото звукове явище дуже давнє в нашом языкѣ. Порозумѣти его мож добре, коли возьмемо під увагу цѣлый малоруській язык за Карпатами поза Підкарпатскою Русею (11).	Тото звукове явище дуже давнє в нашом языкѣ. Порозумѣти его мож добре, коли возьмемо під увагу цѣлый малоруській (український) язык за Карпатами поза Підкарпатскою Русею (11).	Тото звукове явище дуже давнє в нашом языкѣ. Порозумѣти його мож добре, коли возьмемо під увагу цѣлый руський (український) язык за Карпатами поза Підкарпатскою Русею (19).
Тота перемѣна <i>ы</i> на <i>и</i> у нас дуже давна и она зачалася одночасно с перемѣною <i>и</i> (давнє <i>і</i>) на нинѣшнє <i>и</i> . На всѣй прочой малоруській области поза Карпатами звук <i>ы</i> звучить так само як <i>и</i> (13)	Тота перемѣна <i>ы</i> на <i>и</i> у нас дуже давна и она зачалася одночасно з перемѣною <i>и</i> (давнє <i>і</i>) на нинѣшнє тверде <i>и</i> . На всѣй прочой малоруській (український) области на долах поза Карпатами звук <i>ы</i> звучить так само як <i>и</i> (13)	Тота перемѣна <i>ы</i> на <i>и</i> у нас дуже давна и она зачалася одночасно з перемѣною <i>и</i> (давнє <i>і</i>) на нинѣшнє тверде <i>и</i> . На всѣй прочой руській (український) области на долах поза Карпатами звук <i>ы</i> звучить так само як <i>и</i> (22–23)

Отож, назва *український* крок за кроком ототожнюється з поняттям „руськості“, що в ньому вже не було жодного місця для російської мови. Тому в останньому розділі третього видання граматики Івана Панькевича можна читати про єдність карпатських говорів української мови, що „з нею разом належать до східнослов'янської групи великої славянської [так] сѣмѣ“, а деінде йдеться про цілий „руський (український) язык“, що до нього також належить „наш підкарпаторуський народній язык“. Про російську мову вже навіть не згадано окремо:

З огляду на старинні звуки и форми наших говорів называємо их говорами *старинними* або з грецька *архаичними*. Они творять з карпатськими говорами по повночній сторонѣ Карпат одну цѣлѣсть старинных карпатських говорів української мови а з нею разом належать до східнослов'янської групи великої славянської [так!] сѣмѣ (197).

Наш письменний язык опертый з одноѣ стороны на письменных традиціях, а з другоѣ стороны на тых особливостях, якѣ лучать цѣлый руський (український) язык в одну цѣлѣсть. А наш підкарпаторуський народній язык єсть частею малоруського языка, його найдальшим полуднево-западным кѣнцем (176).

3. Мова Панькевичевої граматики

3.1. Слов'яноруські й москвофільські традиції

Незважаючи на те, що чимало елементів зі слов'яноруської й москвофільської традиції було замінено з першого до третього видан-

ня, кілька з них ще залишилося. Ці залишки трапляються в граматичній термінології, де, однак, традиційні церковнослов'янські та російські вирази найчастіше подано лише поряд з українськими виразами в дужках, пор. *дѣслово (глагол)* (97), *недоконаным (несовершеным)* [так, одне *н*] (98), *придатки (опредѣленя)* (143, пор. суч. укр. *означення*), *злучники (союзы)* (128, пор. суч. укр. *сполучники*)²³ тощо. Інші терміни ще просто залишаються традиційними або уподібнюються лише частково, пор. *падеж* (24), *несклоняемъ [части]* (91–92, поряд з *неодмѣннѣ*, 123), *рѣд мужескій та женскій* (61), *частицю* (зн. відм., 92) тощо.

Церковнослов'янські й російські лексеми або такі, що могли вважатися такими й тому замінилися іншими словами в українському контексті, трапляються також поза суто термінологічною сферою, пор.: *в зависимости* (35), *зависима* (50), *перед слѣдующими словами* (127), *чувства* (55, 146 тощо), *прочѣ (части мовы)* (3), *(в декотрых) случаях* (23), *наоборот* (23), *много* (18, але подеколи трапляється також *богато*, що виключно написано через *о*: 35, 165), *но* (33, 22 тощо, поряд з *але*: 110, 187). Майже послідовно уживається форма *запад*, але подеколи трапляється форма *(посередництвом) заходу (Европы)* (184), *(посередництвом) захѣдноѣ Европы* (184). Назва *славянскій* виступає тільки з *а* в корені (4, [...]).²⁴ Поряд з названими формами подеколи виступають альтернативні, ближчі до сучасних українських літературних, як-от *жѣночѣ* (43), *[означеня [...]] жѣночоѣ [истоты]* (40) супроти *женскѣѣ*, *залежно* (181) супроти *зависимѣсть*, *зависимо*, *навпаки* (23) супроти *наоборот* тощо.

Іван Панькевич часто вживає конструкцію *по* з давальним відмінком, що слушно вважається синтактичним русизмом, пор. *по правилу* (132), *имена особъ по занятю* (44). Кілька разів трапляється русизм *ошибки* (149), *ошибочно* (85, 140). Форма *довѣжен* виступає серед модальних предикативів, пор. *я довѣжен заплатити* (141), а дієслово *являтися* функціонує кілька разів як зв'язка,²⁵ пор. *Поясняячѣ реченя [...] являються супроти речень головныхъ пѣдрядными, зависимыми або побѣчными* (152).

23 Фактично всі українські терміни, що вже не вживаються в сучасній українській літературній мові, траплялися в галицьких граматиках XIX та XX ст., пор. *злучка* (Бідер 2008, 128), *придаток* (130), *злучник* (137).

24 У Ж виступають тільки форми *славянин*, *славянскій*, *славяниця* ('славіст'), нема форми з коренем *слов* ('ян-'. Ч також має тільки форми з коренем *слав-*. КР, натомість, нотують „*слав'ян* → *слов'ян*“, а в СУМ нема форм на *слав'ян-*. Форма не походить з російської мови, виступає вона вже в київському *Синописі* 1672 р. (Мозер 2007, 174).

25 Ж та КР під гаслом *явити ся* та *являти ся* подають лише значення „*sich zeigen, erscheinen, aufkommen*“, так само поступає Ч, що під гаслом *явити ся* подає значення „*je-lenni, jelentkezni*“.

3.2. Помилки й непослідовні форми

У граматиці є десятки друкарських помилок, за них напевно не відповідає Іван Панькевич, пор. *дванядцать* (11, зам. *дванадцять*), *прикметноків* (24), *гогаритм* (183, зам. *логаритм*), *при писаня слів* (182, зам. *писаню*) тощо. Поряд з цими помилками виступають неправильні або непослідовні написання, що мабуть не можна просто вияснити як друкарські помилки, пор. *хтось* (163) поряд із *хто* (163), *групах* поряд з багатьма формами з *г* як-от *группах* (27), *етимологіѣ* (дав. відм., 181) поряд з *етимологіѣ* (176), *сложене* (186) зам. *зложене* (пор. *зложенѣ*, 186), *шарыськѣ* (196) поряд з *шаришськѣй* (5), *списькѣ* (196) поряд з *спишськѣй* (5) тощо.

Непослідовно написано не тільки *наоборот* (23) поряд з *на оборот* (199), але й *квѣты* (135) поряд з *цвѣты* (143), *змякчуючи* (45) поряд з *мягчення* (15),²⁶ *в народних говорах* (65) поряд з *в народных говорах* (87).²⁷ Співіснують займенники *даскільки* (29) та *декобрь* (43).²⁸

Подеколи Іван Панькевич радить уникати конструкцій, що такі досить часто трапляються в його власному тексті. Це стосується передусім акт. дієприкметників теп. ч., що їх „не треба уживати“ (пор. 175), але що їх часто вживає сам Панькевич, пор. *для виходячого голоса* (6), *залежне слово годиться з словом керуючим* (137) тощо.

3.3. Західня українська мова Івана Панькевича

3.3.1. Лексика

Чимало форм вказує на те, що граматика спирається не на всеукраїнську літературну мову (міжвоєнного періоду), а саме на галицьке, частково й підкарпатське тло, пор. *най* (129),²⁹ *ци* (128, 181),³⁰ *гейбы* (128), *нич*

26 У Ж співіснують гасла *мяжкий* та *мякий*. Є гасло *мягчати*, під яким трапляються синоніми *мякнути* й *мяжиати*, та гасло *мягчити*. Під гаслом *мякнути* трапляється синонімом *мяжиати*. КР під гаслом *м'який* вказують: „= *м'який*“. Трапляються тільки форми на кшталт *м'якчити* („= *м'яжишити*“), *м'яжишити*, *м'яжиати*. Ч має тільки форми на кшталт *мягше*, *мяжишити*.

27 Ж та Ч наводять лише тверду основу в формах *народний* та *народный*. КР наводять *народний* („= *народний*“) та *народній*. СУМ також подає лише тверду основу *народний*.

28 Ж під гаслами *дакий*, *даколи*, *дакто* вказує на *деякий*; *деколи*, *десь-колись*; *декто*, *дехто*, але слово *дакус* „ein Bischen“ [так!] наводить без позначок. Ч наводить форми *даг-де*, *даедный*, *дакотрый*, *датко*, *дашто* [так!], мабуть замість *дакто*], *дацо*, *даякий* тощо поряд з *деколи*, *декотрый*, *дескільки* тощо (форми на *да-* однозначно переважають). КР та СУМ не подають форм на *да-*. У розділі про „займенники неозначенѣ“ форми на *де-* и на *да-* наведено як рівноправні (91).

29 Ж фіксує *най* без позначок, КР під гаслом *най* вияснюють „= *нехай*“. Ч також має гасло *най*. Щодо поширення частки *най/няй*, пор. АУМ, к. 254.

(6, 195),³¹ *доста* (165),³² *докля* (54),³³ *прото* (10, 55)³⁴ [обидва сполучники наведено в списку сполучників на ст. 55], *кобы* (129),³⁵ [намѣровѣ] *обы* (129),³⁶ *причиновѣ* злучники“ *айбо* (128)³⁷ та *ачей* (153),³⁸ *долѡв* (142),³⁹ *домѡв* (162),⁴⁰ *днесь* (22),⁴¹ *девятыдесять* (94), *двѣста* поряд з *двѣстѣ* (94), *дотыкає* (8, 10),⁴² *глядати* (131),⁴³ *замчиско* (178),⁴⁴ угорсь-

30 Ж під гаслом *ци* вказує „= *чи*“. Ч подає форми *ци* та *чи*, але приклади подає лише під гаслом *ци*. КР під гаслом *ци* вказують на „→ *чи*“. У СУМ і частку й сполучник *ци* названо „діал.“ порівняльнѣ [злучники]: *чи, ци* (128): Ж під гаслом *ци* вказує „= *чи*“. Ч подає форми *ци* та *чи*, але приклади подає лише під гаслом *ци*. КР під гаслом *ци* вказують на „→ *чи*“. У СУМ і частку й сполучник *ци* названо „діал.“

31 Пор. гасло *нич* із вказівкою на *нічо* в Ж та *нич* „→ *ніщо*“ в КР. СУМ наводить форму *нич* як „діал.“, але Ч подає гасло *ничь* без жодних позначок.

32 Ж та Ч й КР наводять гасло *доста*, під ним вказують на „s. *досить*“ або „→ *досить*“. В СУМ форму *доста* названо „діал.“

33 Ж під гаслом *докля* вказує на *доки*. Ч подає гасло *докля* в значеннях „meddig?, mig“ без позначок. У КР та й у СУМ форми *докля* нема.

34 Ж нотує тільки *проте*, не *прото*. КР під гаслом *проте* (*прото* в них також нема) зазначають, що в причинному значенні це західноукраїнська („westukr.“) форма. Форму *длятого* наведено в Панькевичевій граматиці в розділі *злучники* (55). Ч подає форми *проте* й *прото* в причинному значенні. СУМ наводить лише протиставний сполучник *проте*.

35 Ж під гаслом *коби* вказує на *щоби*. Ч наводить форму *кобы* без позначок. КР подають гасло *коби* без позначок. СУМ під гаслом *коби* вказує на *коб*, що його названо „діал.“

36 Ж під гаслом *оби* вказує на *щоби, коби, би, аби*. Ч наводить форму *обы* без позначок. Ані в КР ані в Ж нема гасла *оби*.

37 Ж подає гасло *айбо*, що під ним вказує на *або* – причинного значення там не наведено. КР не подають такого злучника, трапляється лише вигук *ай!* Ч містить гасло *айбо* зі значенням протиставлення („de, igen, hanem; bizonny, ám“ СУМ не містить гасла *айбо*, а сполучник *ай* зі „значенням протиставлення“ названо „діал.“

38 У Ж нема цього слова. КР наводять лише гасло *ачей* у значенні „vielleicht [‘можливо’]“, це саме стосується Ч, що подає значення „talán, tán“. СУМ подає гасло *ачей* з позначками „розм.“ та „рідко“ в значеннях „може, можливо, а що як“.

39 Ж подає гасло *долі*, а там наводить також форму *долів*. Ч наводить форми *долѡв* [!], *долѣ, долѣвъ* та *долу* як рівноправні. КР зазначають під гаслом *долів*, що йдеться про „westukr. [зах.-укр.]“ форму. У СУМ форми *долів* не наведено.

40 Ж подає гасло *дома, домаки* та й *домів* (з побічною формою *дамій*) без позначок. Ч нотує форми *дома, домой* та *домѡв*. КР під гаслом *дома* вказують на „→ *вдома*“, а під гаслом *домів* на „→ *додому*“. У СУМ форму *дома* наведено без позначок [!], але з вказівкою „те саме, що *вдома*“. Форму *домів* названо „діал.“

Ч подає форми *проте* й *прото* в причинному значенні. СУМ наводить лише протиставний сполучник *проте*.

41 Ж та Ч подають *днесь* без позначок, КР наводить гасло *днесь* із позначкою „veralt. [заст.]“ і з вказівкою на „→ *сьогодні*“. В СУМ нема цього слова.

42 Ж наводить тільки *дотикати* без позначок, КР наводять обидві форми як *дотикати*[ся]. СУМ наводить форму *дотикати* з позначкою „діал.“ і з вказівкою, що це перехідне дієслово. У Ч, натомість, цього слова нема.

43 Ж не наводить форми *глядати*, тоді як у Ч є тільки дієслівна форма *глядати*. КР зазначають під гаслом *глядати*, що йдеться про „westukr. [зах.-укр.]“ форму. В СУМ, натомість, взагалі нема форми *глядати*.

44 Ж та КР подають гасло *замчиско* (КР: *зámчисько* [!]) з паралельною формою *замчище* без позначок. СУМ подає гасло *замчисько* [!] з позначкою „розм.“ з вказівкою „те саме, що *замчище*“, а форму *зámчище* наводить без позначок.

ке запозичення *хосенне* (165),⁴⁵ що поширене не тільки в Підкарпатті, але також у Галичині, тощо.

3.3.2. Правопис і фонологія

Правопис Івана Панькевича, хоч і етимологічний, таки віддзеркалює саме галицькі традиції, пор. форми з *спеціалізують* (48), *кляса* (111), *мотоциклъ* (56),⁴⁶ *діяграма* (183), *біологія* (185).

Варто вказати на форми зі збереженням *о* або *е*, наприклад *конець* (9),⁴⁷ *возьмемо* (137), *корень* (24).⁴⁸ Кілька форм залишається без протези: без *г*:- *острый* (59), без *ж*:- *Европа* (168). Виступають форми з первісним *е* після шиплячих як-от *шестый* (93), *шесте* (33),⁴⁹ *вечер* (170), *звечера* (124),⁵⁰ *вчера* (55, 144), *вчора* (75), *позавчера* (49).⁵¹ У слові *теперь* (23) та в суфіксі *-арь -ярь* нема ствердіння, пор. (*творимо слова* [...]) *дзвонарь* [...] (38).⁵²

3.3.3. Морфологія

Форми род. відм. одн. іменників ч. р. не завжди збігаються з тим, що скодифіковано в сучасній українській літературній мові, пор. сучасну літературну форму *предмета* (78, пор. польське *przedmiót, przedmiotu*)⁵³ супроти нелітературної сьогодні форми *склада* (186, пор. польське *skład, składu*).⁵⁴ Виступають форми ор. відм. одн. іменників *i*-основ на *-ею*,

45 Ж подає форму *хосен* („геп. *хісна*, и. *хісну*“) та й прикметник *хосенний* без позначок. КР під гаслом *хосен* (*хісну*), *хосенний* вказують на форми „→ *користь*“ та „→ *корисний*“. У СУМ форму *хосенний* названо „діал.“. Цікаво, що Ч не подає жодних подібних іменникових або прикметникових форм.

46 У Ж та в Ч цього слова ще нема. КР наводять тільки форму *мотоциклъ*. У СУМ, певна річ, трапляється лише написання *мотоцикл*.

47 КР має гасло „*конець* = *кінець*“, Ж та Ч мають виключно форму *конець*.

48 Ж під гаслом *корень* вказує на *корінь*. Ч подає гасла *корень* та *корѣнь* та й різні похідні слів з обидвох форм як рівноправні. СУМ та КР нотують тільки *корінь*.

49 КР зазначає: „*шестий* → *шостий*“, СУМ не наводить цієї форми. Ж подає *шестий*, тоді як під гаслом *шостий* вказує на *шестий* (!). Ч наводить форму *шестый*, тоді як *шостий* нема.

50 Ж подає форму *вечер*, що під нею вказує на неначе рівноправні форми *вечір*, *-ор* [так!]; нема в Ж форм *звечора* або *звечера*. Ч паралельно подає гасла *вечерь* та *вечоръ* [!], нема в нього форм на кшталт [и] *звечера*, [и] *звечора* або *свечера*, *свечора*. КР під гаслом *вечер* вказують на „→ *вечір*“ та наводять лише форму *звечора*. У СУМ, певна річ, наведено лише форми *вечір*, *звечора* (рідше *ізвечора*).

51 Ні КР ні СУМ не містять гасла *вчера*, натомість Ж наводить форму *вчера* без позначок, тоді як гасла *вчора* нема. Ч подає форми *вчера* та *вчора*.

52 Пор.: Ї знак *м'якості* пишемо в середині або на кінці слова, де сповзвук д'їсно м'який: [...] косарь (180).

53 Ж та Ч не подають форми род. в., КР та й СУМ наводять тільки род. в. на *-а*.

54 Ж та Ч не подають закінчень род. в., а КР та й СУМ подають лише род. в. на *-у*.

пор. *неважливістю* (43), за *выгôдністю* (186),⁵⁵ а деінде трапляються форми на кшталт *пôдрядністю* (137), без переходу *o > i* в суфіксі. Місц. відм. іменників сер. р. з м'якою основою закінчується на *-[u]*, пор. *в кожôм реченю* (3).

У род. відм. особового займенника *(в)она* виступає форма *єѣ* (132), у род. та дав. відм. займенника *вôн* в дужках наведено форми *єго* та *єму* поряд з *його*, *йому*, у род. та дав. відм. займенника *сей* виступають форми *сего* й *сьому*.⁵⁶ В парадигмах наведено всі енклітичні форми займенників: *ми*, *мя*, *ти*, *тя*, *му*, *го*; *ю* (87), при цьому ці форми трапляються не тільки в приказках, але й в інших прикладах, пор. *очи му почервонѣли* (166). Займенник *(в)весь* в ор. відм. мн. має закінчення *-ими*, не *-іма*, пор. *всѣми* в парадигмі та *[перед] всѣми [окôнченнями]* (110)⁵⁷ в тексті граматики.

Форми вищого ступня в прикметниках на кшталт *високий*, *низький* трапляються як правило лише в нерозподібненій формі, пор. *ниже* (5), *вищий* (45).⁵⁸ Інші форми вищого ступня створені на основі суфіксу *-ійший* (*-ѣйший*), не *-іший*, пор. *найчастѣйше* (34).⁵⁹

Послідовно трапляються рефлексивні дієслівні форми 3 ос. одн. теп. ч. на *-еся* (зам. *-етья* в українській літературній мові)⁶⁰ як-от *приближаеся* (7), *отвиреаеся* (10),⁶¹ *повтаряеся* (169)⁶² та форми інфінітиву на кшталт *печи*, *напечи* (98), *сѣчи* (102) (зам. *(на)пекти* тощо в українській літературній мові). 2 ос. дієслова *дати* наведено в формі *даш* (105), не *даси* (пор. СГ, 376).

Займенник *жаден/жадный* виступає лише в цій формі з корневим *а*, пор. (з) *жадным (падежем)* (126).⁶³ Займенник *кождий* експліцитно

55 Щодо закінчень *-еѣ*, *-ею* пор. АУМ, к. 171.

56 Тут є цікаві різниці між різними виданнями. У першому виданні, наприклад, у парадигмах тільки подано форми *сего*, *сему*, а згодом є завага: „В народных говорах уживаеся форма в родѣ мужескôм однины *сѣго*, *сѣму*“ (Г1, 40). У третьому виданні, натомість, після *сего*, *сему* форми *сѣго*, *сѣму* додані в дужках, а згодом є завага: „В литературѣ [! М. М.] уживаеся також форма в родѣ мужескôм однины *сѣго*, *сѣму* (Г3, 89).

57 СГ (302) подають форми *всіма* та *всіми* як рівноправні.

58 Ж наводить гасло *вищийий*, *виций* (а також *висийість*!), КР та й СУМ наводять лише розподібнену форму *виций*. Ч пише *высший* за етимологією. СГ (142) наводять форму *висийий*.

59 СГ (142, 290) подають форми на *-ійший* або *-їций*.

60 У першому виданні є поодинокі приклади вживання *-еться*, пор.: *Край за Тисою зветься Затисянцина. Край при Днѣпрѣ звеся Приднѣпрянцина* (Г1, 83)..

61 Слова *отвиратися* нема в сучасних словниках, воно, однак, ще кодифікується в Ж та КР (пор. польське *otwierać*), а також в Ч.

62 Під гаслом *повторювати* СУМ подає альтернативну форму *повторяти*, але не *повтаряти* (пор. польське *powtarzać*). КР також не має гасла *повтаряти*, тоді як Ж має тільки *повторити*, *повтаряти*. Ч подає лише доконаний вид *повторити*.

63 У галицьких текстах ХІХ ст. зазвичай виступає форма *жаден*. Ч має лише форму *жаден*, не *жоден*. Ж подає форми *жаден* (*жадный*) та *жоден*.

рекомендується замість форми *каждий*, пор. *каждого дня* (165).⁶⁴ Часто трапляються редульовані форми займенників як-от *тотъ* (3), *тота* (157).

Чимало прикметників має тверді основи, тоді як у сучасній українській мові вони мають лише м'які основи, пор. *зворотного* (166), *давне* (19), *безпосередно* (137) і т. д. Дуже часто виступають прикметники, сформовані на основі суфіксу *-ов-*, пор. [*деякъъ*] *двоскладовъ* [*слова*] (70), [*именники*] *большескладовъ* (75), *причиновъ* [*злучники*] (128) тощо.⁶⁵

Типово західноукраїнська, а зокрема й підкарпатська рухома частка *ся* трапляється в небагатьох прикладах, пор. *Потапающий и бритвы ся имае* (174), *Жило бы ся добре!* (134). Де-не-де воно також виступає в головному тексті граматики, пор. *Слово „каждый“ повинно ся писати „каждый“, бо слово „каждый“ есть чужою не русскою формою* (179). Тільки винятково трапляються також особові форми минулого часу та передусім умовного способу, пор. *Но в серединъ не звыклисьмо писати по р мягкого знака* (181), *Хочу, чтобысь встав! Став бысь* (172). Особові форми минулого способу навіть кодифікуються в граматиці, пор. *я бым, ты бысь [...]* *мы бысьмо, вы бысьте* (117) та *Уживанъ в народных говорах формы. бых, бым то формы минулого часу, званого аорист* (117). Проте, Панькевич радить не вживати особових форм минулого часу (118).

Віддано перевагу західній парадигмі дієслова *жити*, але також вказано на загальноукраїнську парадигму: *жити, живу, живеш* (113).⁶⁶ Виступають паралельні форми 3 ос. мн. теп. ч. *могутъ* (91) та *можуть* (104), а в парадигмі трапляється лише форма 1 ос. одн. теп. ч. *можу* та вказано на форми на кшталт *печуть* (108). Натомість, у самих парадигмах вказано на паралельність форм *хочуть* (и *хотять*) (110). Фактично єдиною часткою для формування наказового способу виступає західноукраїнська форма *най*, пор. *най читае, най читають* (103) тощо.

3.3.4. Синтакса

З синтактичного погляду варто вказати на галицьку прийменникову конструкцію з *о* зі знах. відм. (*Родичъ стараються о своих дѣтей* (141)).

64 СУМ називає форму *каждый* „діал.“; КР її не наводять. Форми *каждый* нема в жодному з названих словників, тоді як Ж під гаслом *кажний*, *каждый* вказує на *кожний*, *кожедий*. Ч подає тільки гасло *каждый*.

65 Ж та КР подають гасло *причинный* (КР: *причинный*, Ж без наголосу). У Ч трапляється гасло *причинный*, та в СУМ також нема словоформи *причинный*, тільки *причинный*.

66 Ж подає гасло *жити* [*жизю* (*жизу* [так!]), *живеш* (*живеш*)], а КР під гаслом *жити* зазначають: *жити* <*живу, живеш* од. *ию, живеш*>. Ч не вказує форм, а в СУМ лише подано парадигму *жити, живу, живеш* [...].

Назви жінок виступають у формі первісного зн. відм. мн., пор. *Наростком* -иха означаємо жѣнки по занятю чоловіків або по их именах власных (40). Це саме стосується іменників *особа* й *истота* та назв тварин, пор. *Наростком* -ук, -юк, -чук означаємо малѣ мужескѣх истоты (43), *наростком* -уля означаємо особи жѣночѣ для выраження згрубѣлости або пестливости (43), *жену волю* (66), *заведеи конѣ до стайнѣ* (153).

У граматиці Іван Панькевич пише так:

Як злучка стоить в часѣ теперѣшнѣм, то єѣ мож часто опустити. На прим.: *Сестра* пильна мѣсто *Сестра є пильна* (132).

Натомість, зв'язка в теперішньому часі реалізується (як *є, єсть, суть*) майже завжди, пор. *Спѣвзвукѣ суть* твердѣ, коли *стоять перед твердыми самозвуками* (11), *Дѣеименники суть* ту так тѣсно звязанѣ особовою формою дѣслова, що мы их уважаємо як одну цѣлѣсть, як один присуток (133). Цікавим синтактичним українським карпатизмом можна вважати заперечне *не є* (з формою *нема* лише в дужках), пор. *Матери не є (нема) в загородѣ* (147).

3.4. Панькевичева граматика про діалекти Підкарпаття

До найважливіших місць граматики належать ті, в яких Іван Панькевич пише про „діалектні“ або „говіркові“ прикмети на Підкарпатті. У них він досить часто вказує на те, що це „неправильні форми“, що їх треба вникати „в письменном языкѣ“. Ось малий вибір цих місць:

В западных частях підкарпато-руського языка, а то в жупах — земплинськѣй (западна часть), шаришськѣй и спишськѣй наголос є не-движимый, то є стоить все на однѣм и тѣм самѣм складѣ, а именно на другѣм вѣд кѣнця. На прим.: *кѣлач, вѣно, трѣва* и т. д. мѣсто правильно-го *колѣч, винѣ, травѣ*. Є то вплив сусѣднього польського (5).

Примѣтка: Слова „май“ из степенем першим: *май добрый* не треба уживати, бо то єсть волоський (румунський) вплив (80).

В 6. падежи в нродних говорах у іменникѣв, окѣнченых на мягкий спѣвзвук и на й, а також у іменникѣв, окѣнченых на шопячѣ, чуємо окѣнчене — *ом; корольом, коньом, крайом, ножом, товаришом*. В письменнѣм языкѣ тых форм не треба уживати, а писати всегда: *коро-лем, конем, ножем*, и т. д. (65; пор. також 72).

В 7. падежи в підкарпатсько-руських говорах чуємо старе окѣнчене — *ох, ѣх: в лѣсох, крайох, в сусѣдѣх, в постолѣх*. Их в литературнѣм языкѣ не уживаєся (66, пор. також 73).

В підкарпатсько-руських говорах маємо також мѣсто – *ею* окончення – *ов: кѡстьов, сѡльов*, но в письменнѡм языкѣ их не уживаєся (70).

В 6. падежі уживаються в народних говорах форми: 6. пад. роду жен. одн.: *мнов, тобов, нев, собов*, но в письменнѡм языкѣ их не треба уживати (88).

Примѣтка: В говорах прикарпатських, особливо в западних, в способѣ приказовѡм окончення *-и* з причини пересунення наголосу в один склад в зад ослабляєся до *-ь*. Мѣсто *ходи, ходѣм, ходѣть*, говориться: *хѡдь, хѡдьме, хѡдьте*; мѣсто *купі, купѣм, купѣть*, чуємо: *кѣп, кѣпме, кѣпте*; мѣсто *лиші, лишѣм, лишѣть*, чуємо: *ліш, лішме, ліште*. Є то вплив языка словацького (119).

Не можна писати: *кунь, пун, вул*, але *кѡнь, вѡл, вѡн* и т. д. Також не можна його писати мѣсто приименника *вы*, як то у наших говорах часто чути, на пр.: *уйти, уйняти, убрати* мѣсто правильного: *выйти, выняти, vybrати* (179).

Ошибкою єсть писати у або *ву* мѣсто *ю* в оконченнях дѣслѡв, як то часто у **наших говорах** чути: *маву, мау, мавуть, мауть* (179).

Іноді вказано на те, що певні форми, що їх „належить оминати“, також поширені в Галичині:

Увага! В підкарпатських говорах, а также и в галицьких уживаєся форма часу минулого, зложена з дѣсприкметника часу мн. II. *читал* (= читал) и слова помѡчного *ѣ єсьм* [так!] у формѣ *єм: читав-єм, читав-єсь, читав*; з того нинѣшня коротша форма: *я читав, она читала*; але сих форм в письменнѡм языкѣ належить оминати (118).

Прикінцевий текст третього видання Панькевичої граматики під назвою *Говори підкарпатських русинѡв* до сьогоднішнього дня міг би служити за стисле впровадження до мовних особливостей Підкарпаття:

В говорах русинѡв Підкарпатськоѣ Руси и Словачини задержалося много старовини так у звуках, як и у формах, про якѣ були згадки в одповѣдних частях граматики. Найважнѣйшѣ з них були: 1. задержання гортанного выговору *ы*, 2. перехѡднѣ звуки: *у, ї, ы* на мѣсци замкненого старого *о* (*стул, стїл, стыл*), 3. задержання давного выговору *и* = *і* в говорах западних, 4. задержання мягкого выговору шипячих: *ч, щ* (*хочю, щюка, богачь, чьорный*) в бѡльшости говорѡв, 5. задержання мягкого *р*: *верьба, верьх, косарь*, 6. *кы, гы, хы* мѣсто *ки, ги, хи*, 7. в одмѣнѣ старѣ форми: *-ом* (*-ум, -їм, -ым, -ім*), в 3. мн. муж. р., 8. *-ы* в 6. мн. м. и с. роду,

9. -ох, ѣх [так, без rischi], в 7. п. мн. муж. и сер. р., 10. довге окінчення прикметників в 1. пад. одн. р. сер. -оє.

Наші говори мають и багато новостей а також запозичень з сусідних говорів словацьких та польських.

З тої то причини а також задля гірського положення нашого краю, котре не дозволяє скоро розширюватися новостям и вирівнюватися з другими говорами, у нас є много менших говорів.

Найважливіші однак є три: 1. *лемківський*, котрий обнімає говори шариськї, спискї та часть земплинських, 2. *бойківський* вді Лаборця аж по Тересву, 3. *гуцульський* вді Тересви по горішню Тису. Межи ними нема різкої границі, бо перехід до них творять говори мїшанї.

Лемківськї говори мають много словацького и польського а найголовніше сталий наголос на другім складі вді кінця: [197:] *крыло, вода* та вимовляють м'якше *с, з*, як *шв, жь*: *шыно, жыля* мїсто: *сїно, зїля*. Твердо вимовляють кінцеві м'яккі зубні співзвуки: *пят, ден*. В 1. пад. множ. прикметники мають -и: *добры*, в 6. пад. ж. Р. мають -ом; *добром рыбом*.

Говори гуцульськї не знають грубого *ы* а мїсто нього мають *и*: *милу*, мїсто *о* в замкеном складі всюди *і* (*кінь*), м'якше *а* – *я* перейшло на *є*: *чес, неньо* мїсто *час, няньо, жс, ш* вимовляють м'якко: *жєба, шєпка*, в 3. множ. дієслів часу тепер. опускають: *т* в окінченню *ятъ* – *ходє* мїсто *ходят*.

Говори бойківськї мають ті прикмети, що суть характеристичними для наших говорів як старинних взагалі, а як ми вычислили горі під 1–10.

З огляду на старинні звуки и форми наших говорів называємо их говорами *старинними* або з грецька *архаичними*. Они творять з карпатськими говорами по повночній стороні Карпат одну цілість старинних карпатських говорів української мови а з нею разом належать до східнославянської групи великої славянської [так] сїмї (196–197).

4. Ідеологічні моменти в прикладах граматики

Шкільні підручники, навіть граматики найчастіше містили й досі містять елементи, що мали впливати на формування різних групових ідентичностей та лояльностей школярів. Це саме стосується й до граматики Івана Панькевича, що в ній, наприклад, читаємо про президента міжвоєнного Чехословаччини та про Прагу (до 1918 р. йшлося про Цісаря й Відень тощо):

Вѣстка, що Тому Масарика виврали президентом нашоѣ републики, дуже нас урадовала (144).

Тому Маарика выбрали президентом (144).

Прага есть тым для Славян, чим Рим для свѣта (154).

Певна річ, у граматиці містяться також речення про географію та про історію підкарпатських русинів:

Ужгород есть столицею Подкарпатскоѣ Руси (147).

Чернеча гора находится коло города Мукачева (143).

Найдовша рѣка, котра плыве через Подкарпатську Русь, есть Тиса (136).

Князь Ляборець крѣпко бився з Мадярами, та все таки погиб у битвѣ (159).

Теодор Коріятович, князь подѣльскій, переселився з великим числом народу за Карпаты (144, так само 148).

Князь Теодор Коріятович заложив город Мукачево (143) [...].

Але Іван Панькевич не обмежувався в цих реченнях світом підкарпатських русинів. Серед них знаходимо й інформацію про князя Святослава, про Володимира Великого й про Данила Галицького, що відкривають перспективу на ширшу українську ідентичність:

Князь Святослав не хотѣв вертати до Киѣва, бо добре йому було жити в Преславѣ на Дунаю (157).

Володимир Святий охрестив Русь (148).

Володимир Великий охрестив Русь, протю його и святым назвали (153).

Король Данило Галицкий хоброbro боровся з Татарами (143).

У розділі *Що може бути присудком* згадано ім'я Тараса Шевченка в короткому реченні *Шевченко був поет* (132), деінде є ще питальне речення: *Хто написав книжку „Кобзарь“?* (186). Цитат з творів інших письменників з підросійської (чи згодом радянської) України, натомість, зовсім не трапляється.

5. Підсумки

Коли Іван Панькевич вживав у своїй граматиці звороти *наш язык, у нас*, він їх найчастіше застосовував до Підкарпаття, а не до інших регіонів. Деінде, однак, виявляється, що Панькевич однозначно вважав цю мову частиною іншої, а саме української мови, пор.:

Наш письменный язык опертый з одноѣ стороны на письменных

традиціях, а з другої сторони на тих особливостях, якб лучать цблый руський (український) язык в одну цблбсть. А наш пбдкарпаторуський народній [!] язык бсть частою малоруського языка, його найдальшим полуднево-западным кбнцем (176).

Іван Панькевич усвідомлявав, що він міг досягнути своєї головної мети – поширення української мовної та народної свідомості на Підкарпатті – лише на основі розуміння регіональних особливостей цих країв. Тому він не тільки описував підкарпатський діалектний краєвид у своїх монументальних наукових працях докладніше та краще ніж будь-який інший дослідник до нього, він також писав про цей ареал у своїй граматиці для учнів гімназій та „горожанських шкіл“ Підкарпаття так, що молоді люди могли набути з цієї книжки досить поважне знання про мовні особливості свого регіону. Іван Панькевич не впроваджував впрост нову українську літературну мову на Підкарпатті, але – згідно з рекомендаціями чеського уряду – намагався повторювати на Підкарпатті галицький досвід другої половини ХІХ ст. Проте, кінцевою метою цього шляху було ані створення русинської літературної мови ані всталення будь-яких галицьких норм, але поширення всеукраїнської літературної мови.

Література

1. Словники, граматики тощо:

АУМ: *Атлас української мови. Том другий: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі*, гол. ред.: І. Г. Матвіяс, Київ 1988.

Г1: Граматика руського языка для молодших клас шкіл середних и горожанських. Написав Д-р Иван Панькевич. Прага – Братислава. Мукачево 1922.

Г2: Граматика руського языка для молодших клас шкіл середних и горожанських. Написав Д-р Иван Панькевич. Друге перероблене и доповнене видане. В Празь 1927.

Г3: Граматика руського языка для шкіл середних и горожанських. Написав Д-р Иван Панькевич. Третє перероблене и доповнене виданя. В Празь 1936.

Дз: Дзендзелівський, Й. О., *Практичний словник семантичних діалектизмів Закарпаття*. На допомогу вчителям Закарпатської області, Ужгород 1958.

Ж: *Малоруско-німецкий словарь*, т. 1: уложив Є. Желеховский, т. 2: уложи-

ли Є. Желеховский і Софрон Недільський, Львів 1886.

KP: Kuzelja – Rudnyc'kyj 1943/1987: *Ukrainisch-deutsches Wörterbuch*, bearbeitet von Zeno Kuzela und Jaroslav B. Rudnyčkyj, unter Mitwirkung von S. Iwanyčkyj und K. H. Meyer, 3. Aufl., Wiesbaden (перше видання 1943)
 CF: S. Smal-Stockyj [sic!] – Th. Gartner, *Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache*, Wien 1913.

СП: *Słownik języka polskiego*, t. 1 – 11, red.: W. Doroszewski, przedruk elektroniczny, Polskie wydawnictwo naukowe, Warszawa 1997.

СУМ: *Словник української мови*. Гол. ред.: І. Білодід. 11 тт., Київ 1970 – 1980.

Ф: М. Фасмер (= Vasmer), *Этимологический словарь русского языка*, в 4-х томах, перевод и доп. О. Н. Трубачева, Москва 1987 (перше видання німецькомовного оригіналу: Heidelberg 1950 – 1958)

Ч: *Русько мадярський словарь*, нап. Л. Чопей, У Будапештѣ 1883.

2. Інші джерела:

Ванько, Ю. 2007. Класифкація [так!] і головны знакы Карпатських Русинських діалектів. // *Русинський язык*. Redaktor naukowy: Paul Robert Magocsi. Opole 2004 (Najnowsze dzieje języków słowiańskich) [фактично йдеться про друге видання 2007 р.], 67 – 84.

Керча, І. 2007. Пудкарпатська Русь. // *Русинський язык*. Redaktor naukowy: Paul Robert Magocsi. Opole 2004 (Najnowsze dzieje języków słowiańskich) [фактично йдеться про друге видання 2007 р.], 115 – 146.

Марочій, П. Р. (Magocsi; P. R). 1978. *The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus', 1848 – 1948*. Cambridge. Massachusetts – London

Мозер (Moser), М. 2007. „*Ruthenische*“ (*ukrainische*) *Sprach- und Vorstellungswelten in den galizischen Volksschullesebüchern der Jahre 1871 und 1872*, Wien 2007.

– 2008. Чи намагався Олександр Духнович створити русинську літературну мову? // *Україна модерна* 13/2, 222 – 235, пор. також: *Причинки до історії української мови*, Харків, 627 – 640.

Мушинка, М. 2002. *Hlasy predkov – Голоси предків*, Prešov.

– 2002a, Іван Панькевич та сучасний стан дослідження його спадщини. // *Ivan Paňkevyč a otázky spisovného jazyka. Štúdie a materiály*. Prešov, 10 – 26.

Панькевич [„Paňkevič“], І. 1923: // *Jazyková otázka v Podkarpatské Rusi. // Podkarpatská Rus. Obraz poměru přírodních, hospodářských, politických, církevních, jazykových a osvětových. S 53 ilustracemi a 2 mapami*. Redigovali: J. Chmelař – S. Klíma – J. Nečas, Praha 1923,

- 1938. *Українські говори підкарпатської Русі і сумежних областей*. З приложенням 5 діалектологічних мап, ч. 1: Звучня і морфологія. Прага.
- 2002. Мій життєпис. // *Ivan Paňkevyč a otázky spisovného jazyka. Štúdie a materiály*. Vyd.: Katedra ukrajinského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty, Prešov, 81 – 105.
- 2002a. Додаток [Лист І. Панькевича до У. Єдлінської]. // *Ivan Paňkevyč a otázky spisovného jazyka. Štúdie a materiály*. Vyd.: Katedra ukrajinského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty, Prešov, 159 – 165.
- Поп [Pop], I. 2005. Pan'kevych, Ivan Artemovych. // *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Revised and expanded edition. Ed.: P. R. Magocsi – I. Pop, 370 – 371.
- Шевельов, Ю. 1998. *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941). Стан і статус*, Чернівці.
- 2002. *Історична фонологія української мови*, переклад з англійської, Харків 2002.
- Штець, М. 2002. Іван Панькевич і питання літературної мови Закарпаття та східної Словаччини. // *Ivan Paňkevyč a otázky spisovného jazyka. Štúdie a materiály*. Vyd.: Katedra ukrajinského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty, Prešov, 36 – 44.
- Ябур, В. – Плішкова, А. 2007. Пряшівська Русь. // *Русинський язык*. Redaktor naukowy: Paul Robert Magocsi. Opole 2004 (Najnowsze dzieje języków słowiańskich) [фактично йдеться про друге видання 2007 р.], 147 – 209.

СТАТУС РУСИНСЬКОЇ НАРОДНОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ДВИГАННЯ НА ПОДКАРПАТІЮ

Валерій ПАДЯК

Выскумный центр карпатистики, Ужгород

Нараз мусай уповісти: за ушытко, што ся колотит днесь довкола русинства, то значит за нарабляня ідеї сепаратизма, радикальні выклики іти гет од України, імітація из творіня окремішньої державы «Республіка Подкарпатська Русь», як и закликы (ид Росії) загнати на Подкарпатя своє войско (то значит стабілізаційный контінгент) – за ушытко тото несе отвiт перед будучностев держава Україна, в ушыткому тому виновні Верховна Рада, Президент, Премер-міністер и Кабінет міністрів, Генерална прокуратура України, Міністерство юстиції ведно из Націоналнов академіев наук України и другыма інституціями у державі. Кібы добра воля України вернути русинам їх русинську народність за тых вецце ги 20 років, што спливли, одколы ся зачало русинське двигання и одколы русины и другі народности Подкарпатя почас референдума 1 децембра 1991 рока проголосовали за автономный статус свого регіона у складі незалежной України («за» – 78 %), не стояли бы мы днесь там, де стоїме! А стоїме мы, як и 20 років тому, усе на самому зачатку політичного діалога, што доста пригадує научно-популярну діскусію у роки першого космонавта Юрія Гагаріна – «Чи є жытя на Марсі?», авадь иншак: «Чи суть русины в Україні?» и так ся видит, же космічні вандровники скорше найдут жытя на планеті Марс, чим Україна из доброї волі, без того, обы і посиловати, вызнає русинський народ.

На зачатку сучасного двигання русины визначили пріорітеты політичної боротьбы, указувучи на мирный характер своїх вимог, што є задекларованое и в главных маніфестах русинства, як то, приміром, робота В. Фединишинця «Мирна наша русинська путь».¹ Айбо хто знав, же мирный процес возроджіня упре ся в муры української політики, ціль котрої у 1996 році задекларовав секретный документ, у котрому майже два десятки міністерств, відомств, державна обласна адміністрація, преса, телевізія, Ужгородський університет и Служба державной безпеки діс-

¹ ФЕДИНИШИНЕЦЬ, Володимир. *Мирна наша русинська путь: Есеї*. Пряшів: Русинська оброда, 1992, с. 110.

тали інструкцію, як ся бороти из русинством і як чимскорі асимілювати цілий народ, и то за сталінськов тоталітарнов методов, коли «Ние народа – ние проблемы!». Говориме за державный документ – так называний «План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів»,² котрый ниhto в Україні до днесь не одминив.

Тым документом многое ся потовмачує, кить знати, же за послідні 20 років русины на ушыткі вымогы визнаати свою народність не дістали из Києва ані єден позитивный отвіт. Ищи треба поряховати, кілко раз русины Подкарпатя од шилияких обществ написали письма до президентів України (Л. Кравчук, Л. Кучма, В. Ющенко), до Верховної Ради (котра ся мінят кажді 5 років), до премьер-міністрів а т. д. Ігнорованя русинських вимог іде за даяким шаблоном, коли ниhto из державных інституцій в Україні не бере ся рішати проблему и усе спровадит русинів до даякой далшой інституції. Президент спровадить русинів до Верховної Ради, бо лем вона має право приймати потребні закони, Верховна Рада спровадить до Кабінета міністрів, бо він має выголосити список народности України и там (помежи мадяры, полякы, болгары, білорусы, румуны, грекы, росіяны, кримські татары, євреї, німці, ромы-циганы, армяны и др.) мали би ся найти и русины Подкарпатя. Кабінет міністрів спровадить до Державного комітета, котрый ся справує народностями. Айбо там уповідят, же не знати, хто мав би ушорити тот список. Кабінет міністрів спровадить назад до Президента авадь Премьер-міністра, а тоти – до Національної академії наук, котра дасть научне заключения за русинську народність. Академія наук, як то уже было дакілко раз, у письмі «розяснит», же такого народа ние, а русины – то лем «субетнос» українського народа. То значит, же ся ігнорує Українов право народа на сомооприділення и судьба народа зависит од рішення даякой академії наук.

Русинська народність в Україні не визната до днесь. Айбо сеся проблема уже выйшла за границі України и чим дале, тим май ясно мож видіти, як Європа и світ зачинавут вести из своєв восточнов сосідков діалог у сьому напрямі. ООН уже подала Україні першый важный предупредительный сигнал. То – Межинародна конвенція ООН «За ліквідацію ушытких форм расової дискримінації» (од 8 августа 2006 рока), 20-й параграф котрої гласит: «Комітет из ліквідації расової дискримінації не спокійный, бо ние офіційного узнання русинської меншины, не позеравучи на її явні етнічні особености. Комітет ООН через «Конвенцію по ліквідації расової дискримінації» рекомендує державі-учасниці (Україна) урішити вопрос узнання русинів у якости національної меншины».

Далшым таким сигналом може стати считаня людности в Украї-

2 План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів. In *Руснацький світ: науково-популярний збірник*, Т. 1, ч. 1. Ужгород, 1999, с. 168-171.

ні в 2011 році. Русинські общества через Світову раду русинів (СРР) и другі авторитетні структури мавут домогти ся приїзда на Подкарпатя межинародных позерателів, котрі би гарантовали чесне считаня и результаты донесли до європських інституцій.

Кіть говорити за тему нашого виступа на семінарі, то термін «сучасный період» односит ся ид русинському двиганню из часу падіння тоталітаризма (1989 р.), демократичных революцій у державах Центрально-восточної Європы и утвореня незалежной України на руїнах Радянського Союзу. Айбо мы туй ся береме аналізувати лем послідні пять років – из часу помаранчової революції, одколи до влады в Україні прийшли партії и національні лідери, котрі (ходем на папірєві) декларувут демократичні цінноты, сповідувут ідеалы євроінтеграції и заявлявут за стратегічні цілі капчати Україну в перспективі до Євросоюзу и НАТО. Се бы значило и то, же кіть Європський Союз визнає русинів, само собов и Україна мала бы визнати русинську народність, и то окремо од української.

У януару 2010 рока в Україні пройдут нові выборы президента. То значит, же мы спробуєме увидіти еволюцію русинства на Подкарпатю од выборов-2004 до выборов-2010. Пережый період (1991-2004 рр.) и проблемы інтегрованя русинів в український соціум аналізували сьме в отдільному изглядованю.³

Почас помаранчової революції у децембру 2004 рока русины Подкарпатя, хоть и не нараз, поддержали кандидата у президенты од демократичных сил п. В. Ющенко, хоть, приміром, културно-національні общества на Подкарпатю – мадярські, єврейські, словацькі, румунські, польське, білоруське, німецьке і армянське – голосовали за В. Януковича, котрый открыто декларовав проросійський и антинатовський вектор геополітичної стратегії державы.⁴ (До того и ушыток державный апарат чиновників, котрый за дві каденції свого президентства (1994–2004) сформовав Л. Кучма, активно ся силовав робити на перемогу В. Януковича як продовжовача політики президента Л. Кучмы.) Русинські організації заклали координаційну раду (т. н. «круглый стіл»), на котрів рішало ся, як іти на выборы. Кіть голосовати за В. Януковича, то значит поддержовати стару владу, котра за 10 років президентства Л. Кучмы нич не зробила доброго діла узнаня русинської народности.⁵ Кіть поддержати опозицію на чєлі из В. Ющенком, и кіть він програє выборы,

3 РУЩАК, М. - ПАДЯК, В. Система хозяйствования в Закарпатской области в 1991 - 2004 годах: экономический упадок, развал аграрного сектора, губительное использование природных ресурсов, крах социальной защиты населения, политика ассимиляции русин, нарушение прав коренного населения. Ужгород: Изд-во В. Падяка, 2004, 56 с.

4 Заява лідерів національно-культурних товариств області. In *Новини Закарпаття*, Ужгород, 2004, 3. серпня, с. 2.

5 ПАДЯК, В. Русины Кучме письмо не писали! In *Кореспондент*, 2004, 17. июля, с. 4.

то би значило, же русини и надале у державі будут дискриміновані, діалог русинів из владов буде ся блокувати. Были и такі, хто радив голосувати за третю силу, приміром, соціалістів, комуністів, Л. Черновецького а т. д. што позволит русинам не афішувати своє одношіня ид владі Української державы.⁶ Русинам требало рішити ділему: бо, так ся виділо, выборы гонні розколоти Україну на дві державы, може ся зачати гражданданська война а тот, ко выиграє выборы, не почкодує ані того, ко програв, ані його політичну силу и електорат.

Координація почас голосованя на выборах президента и снагы «не зачкодити русинству» позволили не росколоти русинське двиганя, не поростігати го по партійных блоках и окремых партіях. Ініціатива координації ішла здоли, а «Сойм» як асоціація дакілко обществ, котрі ся тримали Світовой рады русинів (голова п. И. Кривський), чим ся наближали выборы, тым ся отсторонёвав от того процеса. Русини, як ся говорило выше, у голосованю на пост президента України подпоровали В. Ющенка.⁷ То такі общества: од Крайовового общества Подкарпатських русинів были його районні організації – Ужгородська, Свалявська, Великоберезнянська, Перечинська и Мараморош-Верховинська (Міжгірське). Далє: Ужгородське общество А. Духновича и неформална організації «Зборы русинської інтелігенції». Заяву под конець выборов поддержало и мукачівське Общество подкарпатських русинов (голова Л. Лецович), а друге мукачівське – Общество карпатських русинов (голова Є. Жупан) – у особі його головы нияк не выказовало свою позицію и воздержало ся од поддержки консолидованых заяв русинських обществ.⁸ Ушиткі русинські організації, окрем общества п. Лецовича, тримали ся Світовой рады русинів. Окремо од русинів стояв лем Д. Си-

6 ТЕПЛИЦЯ, М. Русини вирішили триматися нейтрального берега. In *Трембіта*, Свалява, 2004, 2. жовтня, с. 4.

7 Русини обирають Ющенка: Звернення до русинів щодо выборов Президента України. In *Трибуна*, Ужгород, 2004, 9. жовтня, с. 3; Звернення до русинів щодо выборов Президента України. In *Трембіта*, Свалява, 2004, 9. жовтня, с. 2; Звернення до русинів щодо выборов Президента України. In *Трибуна*, Ужгород, 2004, 13. листопада, с. 10; Президент В. Ющенко поверне нам національність. In *Трембіта*, Свалява, 2004, 13. листопада, с. 4; Заява русинських громадських організацій та Зібрання русинської інтелігенції з приводу фальсифікації владою результатів выборов Президента України та загострення політичної ситуації в державі In *Трибуна*, Ужгород, 2004, 27. листопада, с. 4; Звернення до русинів щодо переголосовування другого туру выборов Президента України: Ющенко! Демократія! Європейський вибір! In *Трибуна*, Ужгород, 2004, 18. грудня, с. 4; Звернення до русинів щодо переголосовування другого туру выборов Президента України: Ющенко! Демократія! Європейський вибір! In *Трембіта*, Свалява, 2004, 18. грудня, с. 2; Русинський похід на Київ: фоторепортаж. In *Трембіта*, Свалява, 2004, 18. грудня, с. 5.

8 Сам Є. Жупан нияк не вызнає факт його ничнероблення почас помаранчової реіолоції. Позерай туй: ЖУПАН, Є. «Україна знаходиться в центрі Європи, тому соромно, щоб тут люди жили бідно»: [Інтерв'ю] / взяв О. ПУШКАШ. In *Старий Замок Паланок*, Мукачєво, 2006, 16. - 22. березня, с. 5.

дор, котрый отверто агітовав за В. Януковича, и то доста вулгарно, бо робило ся то по церквах и у Христо-Воздвиженському православному храмі в Ужгороді.⁹ Фактично, інтереси о. Дмитрія Сидора як проросійського лоббі на Подкарпатю избігли ся из інтересами влады президента Л. Кучмы. (У тоти дні даколи события выпозіровали як театралный фарс: 24 новембра 30-тисячна демонстрація демократичной опозиції обключила Христо-Воздвиженський храм; учасники в унісон скандовали в адрес настоятеля храма десятки раз гасло «Сатана!», а уже 4 децембра провладні газети дали офіційну інформацію: Указом Президента України Л. Кучмы... настоятель храма о. Дмитрій Сидор награждає ся орденом «За заслуги III ступіня».)¹⁰ Д. Сидор нияк не контактовав из русинськими організаціями, ані из Світовов радов русинів.

Выборы ся драматично зачали, пак переросли у мирну помаранчову революцію и скончили ся переголосованям другого тура; выграв В. Ющенко. Айбо выгнали и русины, котрі задекларовали почас выборов свою тужбу жыти в демократичній державі. Українські масмедіа (а то интернет, радіо, телевізія) повторёвали слоган: «Ющенко так? – Айно!», хоча-чи тым уповісти, же русины подпоровали українську опозицію, голосовали за Ющенка, за нову демократичну Україну.¹¹ По выборах русинський общества ізыйшли ся ведно, обы написати Президенту В. Ющенку «Меморандум русинів Закарпатя» – так ся виділо, же в історії русинів Незалежної України наступає новий етап.

У єднів из листовок, котру члены русинських організацій поширёвали помежи люди почас выборов, так ся пише (по українськы) за ціль русинського двиганя: «Русинські організації на всіх етапах державотворення готові підтримувати тільки того кандидата у президенти, який послідовно й на ділі утврджує в Україні цінності європейської демократії, сприяє формуванню громадянського суспільства. Європа визнає права корінних народів та національних меншин. Усі держави Центральної Європи та багато інших після розпаду СРСР визнали русинську національність. Що заважає так само визначитись Україні? Тільки неспроможність сучасної влади до демократичних перетворень!»

Фактично, результати выборов 2004 рока были и тріумфом політики Світової рады русинів, америцьких и канадських карпаторусинських об-

9 М. В. Як храм Божий став агітпунктом за «кримінального» кандидата. In *Трибуна*, Ужгород, 2004, 16. листопада, с. 3; АНДРІЙВ, Є. До Бога далеко, а Янукович – ось він? In *PIO*, Ужгород, 2004, 19. листопада, с. 17; КОВАЛЬЧУК, А. Закарпатські каракатиці: Частина 3. In *Трибуна*, Ужгород, 2005, 2. квітня, с. 13.

10 Державна нагорода. In *Світогляд*, Ужгород, 2004, 4. грудня, с. 1; ФЕДЧЕНКО, Я. О tempoга, о mores! [О часи, о звичай!]: Ордени для героїв... сатири. In *Трибуна*, Ужгород, 2004, 18. грудня, с. 1, 5.

11 ЛОСИК, К. Подкарпатские русины сказали Ющенко «Айно!» In <http://obkom.net.ua/news/2004-12-20/0854.shtml>

ществ, котрі націлювали русинські організації на Подкарпатю підпорувати лідерів тих українських політичних партій, котрі будут мочи подвигнути Україну на путь демократичних реформ.¹² У контексті результатів виборів президента України Світова рада русинів укріпила свій авторитет на Подкарпатю, хоть и не мала добрых контактів из «Соймом», котрый на тот час представляв Подкарпатя у Світовій раді русинів и вычековав, як то буде дале из выборами, ані из головов Крайового общества подкарпатських русинів, котрый агітовав голосовати за В. Януковича ци й соціаліста А. Мороза, ані із членом Світової ради русинів, котрый усе ся кивав у фарватері політики Д. Сидора. «Соймом» керовав И. Кривський, головов КОПР був М. Бобинець, членом СРР – М. Алмашій.¹³

Под конець виборів, коли іщи не мож было набізувно уповісти, же опозиція переможе у помаранчовій революції, стала ся подія, котра могла принести много негатива русинському дивганю. Восток України був (так то опстає и теперь) даяков цітаделєв В. Януковича. Там, у Сіверодонецьку, задумали сїзд за одділення од України даякой «Південно-східної української автономної республіки». (Журналісты насміхавучися охрестили «автономну республіку» ПІСУАРОм). Сїзд пройшов 28 новембра, на нього ся ладила, як писала преса, 40-членна делегація од закарпатської облрады, у т. ч. Д. Сидор як депутат облрады. Айбо многі депутаты у послідный момент повтікали, и так делегація у Сіверодонецьк не пішла. Синхронні из сіверодонецьким сценарієм руху у Закарпатськіх области, на думку експертів, говорят за вто, же влада и обласна рада туй мали пряме одношіня до сценарія сепаратизма, котрый мав паралізовати державу и на сході, и на западі України і котрый ся нарабляв у київських кабінетах на Банковій улиці.¹⁴

За день до сіверодонецького сїзда, 27 новембра, лем пару чоловік, ідейно близьких Д. Сидору, уєдно из ним провели даяке «розширене засідання президії Сойма», на котрому прийняли заяву – вимагали од Закарпатської облрады нараз огласити автономію на Подкарпатю.¹⁵ И то – од

12 ЧЕПА, Стівен. До всіх русинів, які проживають в Україні. In *Трембіта*, Свалява, 2004, 13. листопада, с. 7; ЧЕПА, Штефан. Наші канадійці за Ющенка! In *Трибуна*, Ужгород, 2004, 24. грудня, с. 3; Assembly of Rusyn Intelligentsia. In *The Ukrainian Weekly*, Canada, 2004, 5. december, с. 16, 32.

13 Заява лідерів національно-культурних товариств області. In *Новини Закарпаття*, Ужгород, 2004, 3 серпня, с. 2; ФЕГЕР, М. Не підтримка - провокація. In *Новини Закарпаття*, 2004, 16. листопада, с. 3; БОБИНЕЦЬ, М. Русинський рух роз'єднують «вожді»: [Інтерв'ю] - взяв М. РІШКО. In *Чиста політика*, Ужгород, 2006, 18. березня, с. 7.

14 ГАЄВИЧ, І. Воля народу - запорука домовленностей. In *Трибуна*, Ужгород, 2004, 7 грудня, с. 2; КУЗЬМІНСЬКА, О. Закарпатського Литвина з Андруся не вийшло. In *Трибуна*, Ужгород, 2005, 11. січня, с. 3.

15 Закарпатський обласній раді депутатів: Заява-звернення розширеного засідання президії Сойму подкарпатських русинів щодо сучасної політичної ситуації в Україні і в Закарпатті. In *Карпатський Євроміст*, Ужгород, 2004, 4. грудня, с. 3.

облади, котра у тоті дні выказовала гіпертрофованый інтерес до проблем федералізації України, айбо до того роками мало што робила у плані реалізації результатів референдума за автономію Подкарпаття у складі України. Фактично, в Україні тоту вимогу учули атсяк: Закарпаття уєдно із ПІСУАРОм одділяє ся од України! Не знаєме (можеме лем ся догадовати!), хто писав у державі сесь сценарій розпада України, айбо дали ся втягти у ту авантюру даякі «вожді» и їх русинські організації. То были: «Общество Кирила і Мефодія» (Д. Сидор), «Сойм подкарпатських русинів» (И. Кривський, М. Шарга), ГО «Подкарпатська Русь України» (М. Бурак), «Закарпатське научно-культурологічне общество им. О. Духновича» (М. Алмашій). Што было то иппен так, свідітельствує народный депутат України Михайло Мигович, котрый доста делікатно описав сесь «сепаратистський» фарс у новинці «Старий Замок паланок»: «До мене звернулися русини за порадою, бо, мовляв, окремі посадовці обласного рівня запропонували їм домагатися автономії краю» (!).¹⁶

Фактично, то была екстремістська ідея – прикапчати русинське двигання за визнання результатів референдума 1991 рока, и то двигання, котре має історичну мотивацію и котре исперат ся на результати народного голосованя, до провокативной, одверто сепаратистської ідеї даяких українських політиків одділити од України часть території, на котру бы ся не поширєвала власть новообраного президента В. Ющенка. Русинські общества нараз зробили консолідовану заяву, од 8 децембра, у котрів осудили рішення «розширеного засідання президії Сойма».¹⁷

Сесь факт екстремізму у русинському двиганню треба знати, обы розуміти далшу логіку діяльства даяких «вождів» русинського двигання и реакцію нової української влади на «русинський сепаратизм». Што до Д. Сидора, то він и дале буде хосновати екстремістські методи роботи. То дає ся видіти в еволюції.

- 2 апріля 2005 рока Д. Сидор учинив «тихий переворот» – кулуарно позберав пару «своїх» активістів (т. н. установча сесія асоціації

16 МИГОВИЧ, М. 17 гарячих днів холодної осені: [Інтерв'ю] - взяла Г. РОМАНЕНЧУК. In *Старий Замок Паланок*, Мукачево, 2004, 24. - 30. грудня, с. 13. Позерай іщи: СИДОР, Д. Сьогодення і погляди на нього. In *Карпатська Україна. Красне поле*, Ужгород, 2005, 15. січня, с. 4; БЕДЗІР, В. Автономізація відкладається: закарпатці вважають, що питання про статус краю необхідно відокремити від президентських виборів. In *Україна і світ сьогодні*, Київ, 2004, 18. - 24. грудня, с. 5; БЕДЗІР, В. Автономія і вибори: гра на випередження? In *Старий Замок Паланок*, Мукачево, 2004, 17. - 23. грудня, с. 1, 3.

17 Заява русинських громадських організацій та Зібрання русинської інтелігенції з приводу «Заяви-звернення розширеного засідання президії Сойму подкарпатських русинів» від 27.11.2004 р. In *Трибуна*, Ужгород, 2004, 11 грудня, с. 6. Позерай іщи: БЕДЗІР, В. Автономізація відкладається: закарпатці вважають, що питання про статус краю необхідно відокремити від президентських виборів. In *Україна і світ сьогодні*, Київ, 2004, 18.-24. грудня, с. 5; БЕДЗІР, В. Автономія і вибори: гра на випередження? In *Старий Замок Паланок*, Мукачево, 2004, 17. - 23. грудня, с. 1, 3.

«Сойм»), обы перебрати на себе «Сойм» и помінати статут (нова назва: Асоціація русинських обласных організацій Закарпатської області «Сойм підкарпатських русинів», з позначков «представницька громадська організація (громадський парламент)»; иншак в лексиконі Д. Сидора: «народное собрание», «народный парламент», «парламент нашего народа», просто «парламент»). Ціль – зробити «Сойм» єдинов цілорусинськов організацієв, котра (и лем котра!) буде мочи представляти інтереси русинів Подкарпаття перед владов и межинародныма організаціями. Из єдного бока, Сойм зачав ся дистанцієвати од Світової рады русинів, хоть видко то стане лем по 8-ім Світовім конгресі русинів (юній 2005 р.). Из другого бока, снагы гегемонії русинських обществ, які ся капчали в Сойм, были реакцієв на аналогічний інтерес місной влады, котра, нияк не контактувучи из Соймом, силовала ся скапчати из мукачівських обществ єдну обласну організацію. І, як то мож буде дале видіти, кить Сойм на розширеному засіданні 7 мая 2005 рока постановив «провести Всекарпатські збори русинів в Ужгороді у вересні-жовтні 2005 рока», то нова організація под назвов Закарпатське обласне об'єднання «Народна рада русинів Закарпаття» была майшіковнов – своє установче собрание-сїзд (22 октовбра 2005 р.), на котре демонстративно не покликали «Сойм», и котре провели из прицілом на гегемонію в русинському двиганю, «охрестила» Всекарпатськими зборами русинів.¹⁸ Из тым ся не согласив «Сойм», котрый дав у 2006 році різку негативну оцінку роботі НРРЗ.¹⁹

18 Право на самовизначення: Розширене засідання «Сойму підкарпатських русинів». In *Карпатська Україна, Красне поле*, Ужгород, 2005, 14. травня, с. 4; Шановні русини Закарпаття! [заява оргкомітету зі створення РРРЗ]. In *РІО*, Ужгород, 2005, 27. серпня, с. 5; Шарга М. Чи буде з'їзд русинів об'єднанчым? (Непричесані думки проти течії). In *Старий Замок Паланок*, Мукачево, 2005, 13. - 19. жовтня, с. 15; Шарга М. Чи буде з'їзд русинів об'єднанчым? (Непричесані думки проти течії). In *Руснацький світ: Науково-популярний збірник*, Випуск 4. Ужгород, 2008, с. 78-82. Позерай статі у розділі: Всекарпатський з'їзд русинів. In *Руснацький світ: Науково-популярний збірник*, Випуск 4. Ужгород, 2008, с. 73-90. Позерай іщи: Дмитрий СИДОР. «Украинские власти планируют провести съезд псевдорусинской организации в Закарпатье» [опубликовано 17.10.2005]/ Документ: <http://www.regnum.ru/news/529921.html>

19 Виконком Крайового общества подкарпатських русинів у аналітичнів записці «Стан русинського двигу на середину 2006 року» так охарактеризовав роботу Народної рады: «НРРЗ претендує на єдине представництво русинів в Україні і за кордоном, протиставляючись іншим русинським організаціям... На амбіційних началах керівництва скликався т.зв. Всекарпатський з'їзд русинів... Відкололи від участі в з'їзді значну частину активістів русинського руху... Навіть назвали прізвиська русинських активістів, котрих не можна допустити до участі в підготовці і проведенні з'їзду... Пункт про єдине представництво русинів Народною радою русинів Закарпаття в Україні, зрозуміло, Є.Жупаном і за границьов – І. Туряницьов... не що інше як узурпація русинського двигу... З'їзд не став Всекарпатським...».

- Далі: 25 листопада 2006 року на розширеному засіданні асоціації «Сойм ПР» Д. Сидор спробовав «затягти» в Сойм громадські організації «Занятість» і «Союз русинів-заробітчан» (голова обох – П. Гецько), котрий ведно из Д. Сидором, М. Бураком и не-членом «Сойма», редактором газети «Правозахист» М. Темновым мав би быти у делегації «Сойма» до Російської Федерації и... Страсбурга. Тоти самі особи, ігнорувучи честованих членів русинських обществ, Д. Сидор ладив по квоті «Сойма» (відповідно до Указу Президента України) в общественні ради по боротьбі из корупціїв – на митницю (М. Темнов, не-член «Сойма» В. Гецько), при управлінні екології (П. Гецько, М. Темнов), при Закарпатському водгоспі (М. Темнов), при управлінні міграції (М. Темнов), при управлінні ЄС и євроатлантичної інтеграції (М. Темнов), при управлінні економіки и фінансів (М. Темнов). Почас дискусії члени Сойма (критичний виступ В. Падяка) одвергли тоти кандидатури. Такої тогды, ци й мало скорше (8.06.2006), Д. Сидор зачинає явно дистанціювати «Сойм» од русинських обществ США и Канады своїма виступами (под псевдонімом Іван Лецович) на сайті подкарпатського общества им. Кирилла и Мефодия (www.karpatorusyns.org), проповідувучи антиамериканизм («Буш предаєт принципы демократии...») та закликуючи до «діалога» Росію («Козырь в помощи русинам Закарпаття получила снова Россия!»), а далі й виступавучи на антинатовські теми, дезорієнтувучи читателя, як то было из американськими системами ПРО... на полонині Рівна.
- Далі: Д. Сидор 15 грудня 2007 року готує «Декларацію... Сойма», котру презентує у Сваляві (из голоса) членам русинських організацій. У Декларації подає вимоги: «1) требуем создать «самоуправляемую административно-национальную территорию под международным контролем... 7) «Приглашаем руководство ЕС и РФ стать гарантами по обеспечению решения «русинского вопроса» в духе международного права...». Текст Декларації указав ся на в Інтернеті 16.12.2007 року за підписами Д. Сидора, М. Алмашія як

Из другого бока, редактор газети «Правозахист» М. Темнов (апелювучи до Є. Жупана) прямо говорит за маніпуляції Народнов радов русинів Закарпаття владов Києва: «Что, ситуация изменилась? Или усилилось влияние 5-й колонны... Киева в русинском движении, которая превратила его в «бруновское» движение»?! (Позерай: *Правозахист*, 2006, 26 декабря, с. 4).

За фінансові жерела НРРЗ доста одверто сказав у своєму публічному письмі на ім'я голови Закарпатської облради М. Кічківського Д. СИДОР: «Антирусинська позиція облдержадміністрації нам вже відома, бо підтримали вони організаційно і фінансово мукачівських русинів (НРРЗ – В. П.), але грубо відмовляються в головнішому: зареєструвати русинську національність». In *Карпатська Україна. Красне поле*, Ужгород, 2007, 27. січня, с. 3).

члена Світової ради русинів и Д. Попа як секретаря сесії Сойма. Айбо М. Алмашій и Д. Поп, як ся из того зачав скандал, офіційно заявили (27.02.2008 р. на сайті rusynacademy.sk), што не подписовали сесь документ. Выходит, Д. Сидор подробив документ. Як ся розгорів скандал довкола подписантів декларації, изявив ся другый варіант – 7 подписів, третій – 5 подписів пак и четвертый – 6 подписів. Текст декларації як екстремістський засудила Світова рада русинів почас свого засідання у Бухаресті (05.02.2008 р.).²⁰

- Далє: 22 фебруара 2008 рока Д. Сидор, идучи у фарватері політики Росії, котра позерає на Косово як прецедент далших новых независимых держав – Абхазії и Южной Осетії – у московськїх агенції новин «Regnum», спєравучи ся на Деклєрацію от 15 децємбра, робит публічні заявы провозглашавучи Закарпатську область самоуправляємєв адміністративно-націоналнов територієв под межинародным контролєм (патронатом) Росії и ЄС.²¹
- Далє: 21 марта 2008 рока Д. Сидор у провокативнім інтервєу українському журналу «Фокус» (№12), не мавучи нияких повноважєнь од обласної рады, бо не є депутатом, заявив, же Закарпатська облєрада може визнає независимость Подкарпатя од України. Він уповів: «перехід Закарпаття на самоуправління – питання часу. А якщо Київ по-доброму не захоче спілкуватися, облєрада проголосить незалежність». Закарпатська облєрада и Закарпатська облєдміністрація на тоту тему изробили отповідну заяву, у котрів засудили провокацію из бока Д. Сидора.
- Далє: 25 октовбра 2008 рока у Мукачеві пройшов ІІ Європейський конгрєс подкарпатських русинов. Конгрєс прийняв заяву до Закарпатської облєрады, котра мусит до 1 децємбра 2008 рока обявити Закарпатську область націоналнов автономієв русинів у складі України. Кіть то ся не стане, русинські організації выголосят независимость. Интересна деталь: на конгрєс Д. Сидор закликав охрану из Крыма – коло 200 молодых людей из крымської партії «Родина». Як то може быти, же русинські зборы мусят сокотити хлопы из палицями, котрі ані не чули за русинів, а лєм повторювут, же туй прийшли боронити даяких «русичів од хохлів». До того, обы привезти из Крыма через цілу Україну на автобусах (Сімферополь, Севасто-

20 Декларация Ассоциации русинских организаций Закарпатя. In *Подкарпатська Русь*, 2008, 15. - 31. януара, с. 2; Декларация Ассоциации русинских организаций Закарпатя «Сойм подкарпатских русинов» (народное собрание). In *Руснацкий світ: Науково-популярний збірник. Випуск 4*. Ужгород, 2008, с. 138-139; ГОДЬМАШ, П. Абсурдная декларация «парламента» русинов. In *Трибуна*, Ужгород, 2008, 15. січня, с. 4.

21 Сидор у Москві звинуватив Україну у геноциді проти русинів, А СБУ Сидора – у сепаратизмі. In *РІО*, Ужгород, 2008, 1. березня, с. 5.

- поль, Одеса) тільки людей, треба жебы дако поплатив тоту акцію.
- Далє: 25 октобра 2008 рока было обявлено за створєня Закарпатської обласної організації партії «Родина». Головов партії выбраний П. Гецко. Там же П. Гецко подписав договор из «Соймом» (Д. Сидор) про створєня партійного блока «Русинська Родина». Партія «Родина» одверто декларує одділення Крыма од України (днесь знята из реєстрації).
 - Далє: 31 октобра 2008 рока московський фонд «Русский мир» потвержує, же виділив Д. Сидору транш у сумі \$ 36 540. Тоти гроші дадут ся на поддержку и функціонуваня, як там ся пише, «русинских и русских воскресных школ». Д. Сидор не має ниякого одношіня до російських шкіл. Обы мати шанс узяти тоти гроші, Д. Сидору мусай было оттягти русинські школы од Світової рады русинів, бо своїх шкіл він не мав. Д. Сидор раз назначив амбіційного 78-річного М. Алмашія міністром освіти (предсідатель Відомства Русинской гуманитарной школы), далє уєдно заявили через російську телевізію (20 апріля 2008 р., канал РТР, «Вести недели»: Репортаж о русинах), же «американці» (!) даючи гроші не позволявут «про Росію говорити добре», и зато фінансованя шкіл буде іти из Росії. Учителькам обіщали 200 %-ну платню. Уже за два місяці Д. Сидор порадив учителькам самим глядати гроші. 15 шкіл, котрі ся из помочёв Світової рады русинів и Стівєна Чєпы удержовали коло 5 років, «из благословіннём» Д. Сидора ко нараз, а ко под кєнець школного рока (як то было у Сваляві и районі) фінансово скраховали. Світова рада и Стівєн Чєпа днесь удержувут 23 школы, котрі ся не поддали агітаціям Д. Сидора. Иншакых школ ци школных структур нисє. То не заваджає Д. Сидору поширєвати дезінформацію односно шкіл по цілому світу. 26 децембра 2008 рока він у заангажованому інтервю російському політтехнологу Едуарду Попову уперто твердив, же «... у нас 40 русинских классов – финансируем мы их сами, никакой помощи от Москвы... мы не получаем». То самое потвердив и «премьер-министер» П. Гецко в інтервю Мирославу Сіладі (сайт rusnak.info): «На Подкарпатской Руси цале образованє русинох устроєне на самоинициятиви и зоз помоцу спонсорох. Роби 40 класи» (19.04.2009).
 - Далше: 23 децембра 2008 рока заступник головы комітєта по вєпросах СНГ Державної Думы Росії Константин Затулін у інтервю газеті «Взгляд» потвердив, же закарпатські русины ся убєртали у Думу Російської Федерациі из заявов вызнати независимость Подкарпатської Руси од України и што Дума планує обсудити сєсь во-

прос на «парламентских слушаниях по русинскому вопросу». (Заява була зроблена у момент піка газової кризи). То саме потвердив «премер-міністер» П. Гецько, уповівши 25 децембра, же «... все за-явления правительства Республики Подкарпатская Русь находятся в чётком соответствии с решениями 2-ух Европейских конгрессов подкарпатских русинов». Далє він уповів и такє: «Правительство демократически избрано и уполномочено решением Конгресса (2-го конгресса – В. П.). Любые другие общественные русинские организации в плане реализации решений Конгрессов полномочиями не располагают». Дума мала обсудити вопрос визнаня независимости Подкарпатської Руси од України 12 фебруара 2009 рока; так ся інформовало же у комітет на засідання прийде коло 100 депутатів. У пресі не было інформації, ци пройшли тоти слухання, видав, Кремль тихо зняв сесь вопрос из обговорєня, бо и газова криза минула ся. Як видимє, дякувучи московському «правительству П. Гецька», котрым из Ужгорода керує «духовный вождь русинского народа» (непрезидент Республики Подкарпатская Русь), русинський вопрос став розміннов монетов у війні межи Росіїв и України. Як ся потовмачує Д. Сидором и П. Гецьком, «правительство Республики Подкарпатська Русь» є чинноє, бо ся сперат на рішення 2-го Європського конгрєса. Тото рішення, обы вно мало силу закона, подля Устава організації, мали подписати убі організації, котрі скликали конгрєс – Сойм и Народна рада русинів Закарпатя (Є. Жупан). Айбо нараз по конгрєсі тоти організації зачали ся вадити межи собов. НРРЗ твердит, же такого рішення (призначити правительство и визнаити незалежність од України) не было, и то Д. Сидор сфальсифіковав тоти документи, бо нїє и подписі Є. Жупана под тым документом. Выходит, же, як то твердят члєны президії НРРЗ, рішення Конгрєса, «правительство» и сам «премер-міністер» суть нєлєгітимні.

- Далє: то не заваджає П. Гецькові писати закони, як то «Декрет о внутренней и внешней политике Республики Подкарпатская Русь», котрый опубліковала 22 фебруара 2009 рока інформаційна московська агенція «Regnum». Текст документа написаний под російського президента. Преамбула до текста «Декрета» кончає ся словами: «Учитывая это, считать нелегитимное 18-летнее украинское правление попыткой аннексии «территории страны русинов на юг от Карпат» и геноцида коренного народа региона! Воссоздание Республики Подкарпатская Русь будет идти согласованно с интересами России и Европы по обеспечению региональной стабильности

в Карпатской котловине». У пункті № 7 указує ся, же «Статус Республики ПР – демилитаризованная зона с преобладанием ... в том числе миротворческих сил России и ЕС». У пункті 11 указує ся, же «Республика Подкарпатская Русь вступает в Евразийское экономическое сообщество и рублёвую зону. Республика ПР входит в Коллективные силы оперативного реагирования ОДКБ» а т. д.

Як мож видіти, у борбі за визнання русинської народности Д. Сидор хоснує екстремістські методи, робит провокативні заявы ци й чинит провокативні дії, як то фальшованя документів, неповноважні заявы за отділення од України, за уведеня на Подкарпатя російського війська, творіня нелегітимного «правительства» ци й даякого «русинського народного трибунала», котрый ниhto не видів и членами котрого суть аноніми, айбо котрый уже обявив Президента України В. Ющенка, як и многы другі поважні персони в Україні, політичныма злодіями и, кить ступить Президент на територію «Республіки ПР», так го мають дати до тюрмы (!?)

Екстремістські деструктивні методи Д. Сидора, фактично, исперли діалог у правовому полі межи русинськыма обществами и Українськов державов, и то из часу, коли до влады в Україні прийшли партії демократичной орієнтації, из котрыма даєся робити май легко, як до того, бо вни ся орієнтуют на Європейський Союз, видят Україну частёв Нової Європы, сповідуют європейські стандарты, а то значит, же мали би, хоть и не нараз, пристати на то, же кить європейські державы визнавут українську и окремо русинську народність, так тоти стандарты мали би ся поширёвати и на українське законодавство. Для України тоти напрямы роботы суть доста тяжков місієв, бо геополітично Україна (так ся то подає стратегічныма українськыма інституціями уже майже сто років!!!) видит даяке різіко втратити через визнання русинів часть території и то може стати детонатором других негативных геополітичных процесів. (Європа туй мала би майактивно выступати гарантом стабільности геополітики у Централно-восточнів Європі.)

Як образчики того, же демократизація в Україні позитивно ся одобе на русинськів проблемі, мож говорити за: 1) українські масмедіа, на котрі днесь не тисне політична влада, уже не ігноруют русинську проблематику, многі ся силувут обективно освіщати тоту тему, глядати консенсус, запрошувучи на свої майрейтингові релакції русинських активістів; 2) из апріля 2008 рока дваkrát на тыждень робит русинська телевізія (програма «Русинська родина») як редакція Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії; 3) проблемы визнання русинської народнос-

ти под контролём омбудсмена України (уповноваженой Верховної ради) п. Ніни Карпачової, котра у юнію 2007 рока офіційно стрічала делегацію Світової Ради русинів и котра ся сістемно убертає до Президента, Прем'єр-міністра, Кабінета міністрів, міністерств визнати механізм рішення русинської проблеми в Україні; 4) Закарпатська облрада и Закарпатська облдержадміністрація 20-21 фебруаря 2007 рока прийняли офіційну делегацію Світової ради русинів на чолі із головов проф. П. Р. Магочієм. У рамках того офіційного візита пройшло спільне засідання Закарпатської облради и уштытых русинських обществ. 5) 7 марта 2007 рока Закарпатська облрада рішенням № 241 визнала на території Закарпатської области національність «русин» и убернула ся ид Верховнів ради у Києві законодательно потвердити того рішення, айбо до днесь от Верховної ради отвіта нис. Мож заключити, же и дале треба глядати форми и механізми мирного діалога русинів из українськов владов, и то сперавучи ся на авторітетні європські и межинародні інституції, гарантувучи Україні територіальну цілісність и членство в Європській Унії. Нарубы, деструктивна (розрушительна) робота окремых русинських обществ, котрі выношувут ідею окремішньої державы и бізувут ся на Росію як гаранта суверенітета, лем чководит тому процесу. Бо позеравучи на політичні демарші и екстремістські заявы отділных русинських обществ и лідерів, опоненты русинства в Україні (а таких є доста!) закликувут владу нияк не визнавати русинів, засудити ціле русинське двиганя як антидержавне и сепаратистське, як двиганя, котре посігає на територіальну цілісність державы Україна. До того треба іщи додати: хоть «правительство» Сидора-Гецка убертає ся у своїх заявах и деклараціях не лем до Росії, айбо (для політичного антуража) и до ЄС, до днесь ані єдна європська інституція не проявила інтерес контактовати з ним. То іщи раз потверждає самоізоляціоністський курс, який убрали для русинського двиганя представителі «Сойма».

Наконець, різке засуджіння методів работы Сойма из бока Світової ради русинів и русинських організацій європських держав, США и Канады, а, фактично, розуміння того, же світові русинські організації не будут подпоровати екстремістське двиганя, побудило Д. Сидора розязати войну проти Світового конгреса русинів. До конфронтації він побудив и НРРЗ во главі из Є. Жупаном. Кульмінацієв провокацій, котрі мали би стати побідов Д. Сидора и його «правительства» над світовим русинським двиганям, суть ажіотаж (и суєта у російських масмедіа) довкола т. н. «Першого світового конгреса подкарпатських русинів» (25.04.2009), котрый пройшов у чеських Пардубицях и котрый не знати ко представляв и од котрых організацій делегаты мали повноважіння.

(Тоту акцію провели за місяць до 10. Світового конгреса русинів, котрый проходив (4-7.06.2009) у Сербії и Хорватії и котрый из 1991 рока є поважнов представницьков трибунов русинів цілого світа.) У тів ситуації НРРЗ отказалася іти на «конгрес» Д. Сидора. І кить для антуража у президію поклали гейбы «русина» Александра Гегальчія, то другого члена президії – Ладіслава Лецовича, заступника головы правління НРРЗ, уже за пару днів по «конгресі» президія НРРЗ за дискредитацію організації понизила до рядового члена общества. Тота провокація іщи єдноє фіаско Д. Сидора; енергетика пардубіцького «конгреса» не обєдiniла русинів, а нарубы, вони почали ся вадити іщи білше. Чкода довго пояснєвати, як тоти свады идут. Обы начкодити своїм опонентам, и єдні, и другі обявили за створєня новых організаций, а, фактично, копій (клонів) уже екзистувучих. Так, соймовці из Л. Лецовичем утворили «Народну раду Подкарпатської Руси». А «Народна рада русинов Закарпаття» навзаєм утворила клон Сойма – Сойм русинов Закарпатя. Из ініціативи Д. Сидора Богдан Лакатош објавив себе головов нового Крайового общества карпатських русинов, хоть уже є общество из майже однотипнов назвов – Крайове общество подкарпатських русинов (голова М. Бобинець). Ци подали документи на реєстрацію в органи юстиції – інформації ниякої у пресі ние.

* * *

Кить поставити вопрос: «А чом так ся стало, же днесь у русинських обществах ние єдинства?», требало би попозерати у 2004-й рік, коли в Україні президентські выборы выграв В. Ющенко. По результатах выборов президента нараз ся мінят ушытка адміністративно-політична піраміда у державі. Ясноє діло, зміны прийшли и на Подкарпатя – головов Закарпатської обладміністрації назначає ся єден из подкарпатських однопартійців В. Ющенка по партії «Наша Україна» – бізнесмен из Подкарпатя, місный представитель кланово-олігархічного капітала в Україні Віктор Балога.

Не будеме туй характеризовати, што такое кланово-олігархічний капітал, доста буде уповісти, же він подчиняє собі не лем економіку и бізнес, айбо через тот механізм силує ся подчинити собі власть, котра пропорційно ся розприділяє межі олігархічні кланы, што ся розростають за рахунок май слабых конкурентів. Так ся повторяє много раз – усе на май вишому уровни – вароша, района, области, регіона. Клан (фінансово-олігархічна родина) формує ся по принципу родства и вірнопопданости основателю клана. Клан не терпит у своїв вотчині того, што ся не согласує из прийнятыма удну клана правилами. Основатель мукачівського клана В. Балога, як лем у януарю 2005 рока став головов

держадміністрації Закарпатської області, переніс тоти правила на русинство.

В. Балога добрі зятавив, же має навести порядок у русинстві, и то так, як він розуміє «порядок». Майскорі то ся односило до Д. Сидора, котрый активно агітовав почас виборів за В. Януковича, и тот кандидат ледве не став президентом державы, што би значило «смерть» діла многих проющенкоовських кланово-олігархічных груп в Україні. Наведеня «порядку» односило и до Світової рады русинів, котра хоть активно агітовала за В. Ющенка, айбо котра тримле ся на Подкарпатю независимо, має межинародный авторитет и фінансові жерела, то значит же маніпулєвати нєв из кабінета головы обладміністрації не дасть ся.

Зато В. Балога у середині юнія 2005 рока ініцієвав стрічу русинсько-го актива у Мукачеві. Было коло два десяткы учасників. В. Балога дав своє видження, як має ся організовати русинське общество: замісто дакілко роздроблєных обществ треба закласти єдну велику обласну організацію. Сам В. Балога указав, кого хоче видіти помежи руководителі: головов – Є. Жупана, заступником – Л. Лецовича. Іщи єдноє условіє: в організації не буде Д. Сидора и його соратників. Обы подойняти рейтинг лідера організації, Є. Жупан по списку партії «Наша Україна» іде депутатом обласної рады. (У довгому списку обласної організації партії «Наша Україна» Є. Жупана, котрый не був ані членом тої партії, а почас помаранчової революції нияк себе не проявив, поклали на доста престижну позицію – № 9). Л. Лецович став депутатом Мукачівської варошської рады.

Організація, котра ся зареєстровала як Народна рада русинов Закарпатя, дістала організаційно-фінансову поміч і зачала ся ладити до установчого зібранія, котре пройшло 22 октовбра 2005 рока. Так, заклавши основы цілоподкарпатської русинської організації, голова котрої буде ся бізовати на мукачівський клан, В. Балога убив нараз два зайці. Першое, показав, же не потерпит в области неподконтролні йому русинські організації, такі як Сойм, котрый дав себе втягти у сіверодонецьку сепаратистську авантюру, ані Світову раду русинів, на котру не може ся исперти, бо ся му не подчиняє. Він позберав під єдну стріху Народної рады малі мукачівські організації, котрі, межи іншим, из 2001 рока конфліктовали як из організаціями «Сойма», так и из Світовов радов русинів, бойкотовали 6-й Сітовий конгрес русинів у Празі и мали амбіції монополно (без обществ «Сойма») представляти русинів Подкарпатя у Світовів раді русинів. Другое, єдина обласна русинська організація буде ся у будучности ангажовати на выборах у парламент, ци й назад на президентських, на боці... фінансово-олігархічного клана. (Раз то была партія «Наша Укра-

їна», далі – «Єдиний центр»; у 2010 році на нових президентських виборах, як на то вказуват експерти, буде то В. Янукович!?).

Не позераючи на великі амбіції, НРРЗ так і не стала єдиною подкарпатським русинським організацією. А із часу, коли В. Балага пішов до Києва – на посаду голови Секретаріату Президента України, изійшла на маргінес. Окремішні общества Сойма, нарубы, консолидовали ся, підключивши і російський ресурс і декларує курс на відділення од України. Так ті дві структури до днесь протистоят єдна другів, декларує амбітні гегемоністські намірення представляти інтереси цілого русинського народу. Так, Д. Сидор провів уже 4-й Європейський конгрес подкарпатських русинів (Свалява, 17 жовтня 2009), а НРРЗ – свої треті збори, котрі, між тим, «за традицією» названі 3-ім Всеукраїнським з'їздом русинів (Мукачеве, 24 жовтня 2009). Перші в «Декреті правительства государства Подкарпатская Русь» ультимативно вимагають од Києва створити... «самоуправляемую административно-национальную территорию с конституционным названием «Подкарпатская Русь». Другі – у резолюції з'їзда вимагають від органів державної влади визнати народність «русин» і статус «спеціальної самоврядної території у складі України».

Час од часу обі організації, декларує полярні політичні ідеї, силують ся об'єднати; діла того створюють координаційну раду. Майліпше їм то ся вдає на платформі конфронтації із Світовим радом русинів. Главні претензії туй такі: політика СРР не підходить подкарпатським русинам, СРР не хоче представляти подкарпатські общества перед європейськими інституціями, як то ПАРЄ, ЄС, перед правительствами європейських держав. При тому Д. Сидор систематично дозволяє собі грубі і вульгарні, подаколи – агресивні выпади не лем на адрес СРР, а і її членів, що ніяк не пасує священикові і кидає тінь на інститут вихову православного священицтва Московського патріархата.

Кіть порівняти час президенства В. Ющенка із пережитим періодом (Л. Кравчук і Л. Кучма), мож говорити за важні демократичні зрушення в Україні. Українське общество поступно стає май відкритим діла політичного діалога і рішення проблем у контексті європейських стандартів і розуміння гармонізації міжнародного життя. Демократизація общества у цілому побудила русинські общественні організації майактивно рішення проблему знання русинської народности. І місна влада в Ужгороді поступно перебирає на себе ініціативу рішення русинський вопрос. При тому важно почеркнути, же українська правова система доста виважено позерає на снаги русинів; не опускаючи ся до уровня фізичного переслідування, тюремного уязнення а т. д. Таке демократич-

не полівляня, из єдного бока, є гаранцієв поступного рішеня у будучности многих проблем у правовому полі, айбо, из другого, як видиме, русинський вопрос притігає нові політичні сили, цілі котрых не усе ся оприділявут успішным узнаням русинської народности в Україні.

Наконець, видження перспективи русинства (каждому своє) дриляє шилякі русинські общества, котрі ся обєдинявут у асоціації и союзы, по свому оприділяти тактику и стратегію боротьбы, глядати союзників удну державы ци й помежы авторитетні європські інституції, а подаколи тота сила, из котров ся волівут союзити, до котрої апелювут, символізує собов державу, котра позерає на Україну як на стратегічного противника.

То значит, же кить у 2004 році на Подкарпатю было дакілко русинських обществ, котрі робили под егідов Світової рады русинів, то у 2009 році суть три асоціації русинських обществ, котрі не признавут єдні других, декларувут полярні цілі, што послаблює русинство. Є то: СРР, «Сойм» и НРРЗ.

Світова рада русинів днесь на Подкарпатю представлена Крайовым обществом подкарпатських русинів и Закарпатським обласным благочинным фондом «Русинська школа» (замісто «Сойма»). Організації декларувут парламентський стиль роботи за визнаня народности «русин», націлюючи своїх членів проявляти ініціативу в культурно-освітній роботі из населеням Закарпатської области. Традиційно СРР и Світова академія русинської культури організувут в области народні школы (40 класів), молодежні акції, стрічі русинів з цілого світа, літні таборы в Карпатах, подпорувут русинських писателів, русинську телевізію, выдавут книги, учебну літературу, новинки, організувут конгресы русинського языка, Світові конгресы русинів а т. д. Много увагы уділяє ся роботі из межинародныма інституціями.

Роскол у русинстві, обы русинство подчинити своїм цілям, інспірований у 2005 році місним фінансово-олігархічним кланом, привів до утвореня ЗОО «Народна рада русинов Закарпаття». Од того часу влада отказує ся видіти ушыток спектр русинських організацій в области, отдаючи перевагу контактам из НРРЗ. Такий союз русинства из владов доста опасный, бо робит русинські організації придатком політико-бізнесової системи и механізмом діла досягнення їх політичних цілей. Ідейное направлення діяльства НРРЗ є доста близькое до цілей і методів работы Світової рады русинів. Обі організації готові досігати ціль лем у правовому полі. Але НРРЗ претендує на монополію у русинстві на Подкарпатю, и то из помочєв місной влады.

Активізація проросійського вектора в діяльстві «Сойма» и екстремістська тактика його вождів привели до того, што общества «Сойма»

самоізолювалися од світового русинського двигання. Європейські інституції, як і місна влада Закарпаття теж ігноруват контакти із ним. «Сойм» став політичною забавкою окремих партій у Росії (і не лем у Росії), які на темі антиукраїнства підвищують свій рейтинг в очах свого електората. А кить пристати на думку окремих експертів, яка доста часто тиражується через пресу і Інтернет, мож говорити за прямі контакти активістів «Сойма» із представниками російських спецслужб. Цілі і методи роботи «Сойма» полягають до того, щоб їх сповідували СРР і НРРЗ. Ситуативні союзи НРРЗ із «Соймом», із одного боку, лем чкочуть реноме НРРЗ. Із другого, такі союзи, рішення котрих стават легітимні лем коли вони завізовані керівниками обох асоціацій, дозволяють НРРЗ (Є. Жупану) контролювати і здержувати діяльність «Сойма».

Так випливає ситуація із русинством на Подкарпаття днес. Непризнані у себе дома (в Україні), пофалатовані на частини української влади і церквами, поростігані по партійних блоках політиками, без права знати писати і читати по русинськи, без роботи дома і без поваги у гляданню роботи по світах, без перспективи дати дітям ліпше життя, без природного права бути русинами наші люде вступають у 21-е століття. Із німов молитов на губах і тужов в очах – не вмерти, дочекати ся Воскресіння!

ОСНОВНЫ ИНФОРМАЦІЇ О РЕФЕРУЮЧІХ

Професор Др. Павел Роберт Магочій, ПгД.

Датум і місце народження

Павел Роберт Магочій ся народив в родині Американа мадярського походження і матери Русинки з Підкарпатської Руси 26. януара 1945 в місті Енглвуд, в штаті Нью-Джерсі (США).

Штудії

Штудовав модерну європейську історію і історію уменя на Рюджерській (В. А. 1966, М. А. 1967), Принстонській (Ph. D.) і Гарвардській університеті (Society of Fellows, 1976). В р. 1969 абсолвовав Школу славянських студій на Карловій університеті в Празі а в роках 1973 – 1974 Школу мадярського языка на Університеті Лайоша Кошута в Дебрецені. Окрем англійського языка активно знає французький, німецький, український, чеський і русинський, пасивно – російський, словенський, польський і мадярський язык.

Професіонална кар'єра

Павел Р. Магочій є професором історії і політичних наук на Торонтський університеті, ведучим катедры україністичних студій на тій університеті. Є узнаваним спеціалістом на історію выходной і центральной Европы, історію націоналізма, конкретно етнічних груп жыючих в приграничах, історію України, історію славянської і выходоевропейской імїграції в США і є автором многих бадань і публікацій з уведжених сфер науки. Окрем того, тым же в контексті научных семінарів карпаторусиністики треба увести, же професор Магочій є поважований за єдного з найвызначніших спеціалістів на історію карпаторусинського народа і є єдним з найвызначніших репрезентантів єго культурного возродження по р. 1989. Стоїть на чолі Карпаторусинського научного центра в США, штири роки стояв на чолі Світової рады Русинів, є членом Научной і одборной рады Словенського народного музея – Музея русинської культуры в Пряшіві.

Публікації

Научну кар'єру проф. Магочія, яку репрезентує до 700 публікацій зо

сферы історії, політології, соціолінгвістики, картографії, бібліографії штудій імігрантських груп, мож розділити до трёх етап.

Перша спадать згруба до 70-х років 20. ст., до часів штудій на престижных америцьких універзітах. В тых роках робив над своєв докторьсков дізертаціов на Принстонській універзіті (тема: Формованя народной ідентичности на Підкарпатській Руси, докторат здобыв в р. 1972), пізніше перешов на Гарвардову універзіту, де був членом Ученой рады, став ся самостатным научным робітником Україньского дослідного інштитуту, главным едітором Гарвардської едіції українських штудій і членом едічної рады Гарвардської енциклопедії америцьких етнічных груп. В тім періоді проф. Магочій робив на виштыках домінантных темах, яки пізніше характеризовали ёго научну творчость.

Друга етапа ёго научной карьеры ся зачінають в р. 1980 у звязи з установлїнєм за ведучого Катедры україністичных штудій на Торонтській універзіті. А події в Европі, окреме по *ніжній* революції 1989 року, ся стали оснований про третю етапу, яка ся визначовала тыж роботов у функції директора Общества мултікултурной історії Онтарія (1990 – 1997). Кажда з тых етап была визначна наростом ёго научной продукції, напр. в першій етапі приготовив мапы про *Гарвардську енциклопедію америцьких етнічных груп*, в другій видав комплексный історічний атлас України, в третій історічний атлас цілої, несмірно комплікованой центральной і выходной Европы, був главным редактором *Енциклопедії народів Канады* (1999), написав *Історію України* (1996), *Ілюстровану історію України* (2007) і цінны публікації з карпаторусиньской проблематікы. Спомянеме: *Енциклопедію русиньской історії і культуры* (яка вышла в сполуавторстві в двох едіціях, Toronto – Buffallo – London, 2002, 2005), *Наш народ* (*Our People*, в штирѣх едіціях, Toronto, 1984, 1985, 1994, 2004), *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948)*, Ужгород, 1994), *Русины на Словенську* (Пряшов, 1994), найбівший русиньський мегапроект, книга *Народ нивыдык: ілюстрована історія карпаторусинів* (Ужгород, 2007), яка вышла в дакількох языках (англіцькім, русиньскім, словенськім, румуньскім, українськім, польскім, чеськім, хорватськім, войводиньскім русиньскім, і ін.).

Самособов, то є лем часть з богатой продукції зо сферы карпаторусиньских штудій, вдяка якій проф. Магочій ся поважує за основателя карпаторусиністики як научной дісціпліны. Своєв роботов у даній области науки одкрывають світу історію і сучасность єдної з автохтонных народностей в середній і выходній Европі – Русинів. Тій проблематіці присвятив понад 30 років свого жывота, почас котрых на Торонтській універзіті в Канаді выбудовав унікатну бібліотеку карпаторусиністики, найбівшу у світі, в якій є понад 15 000 титулів книг і періодік. В ній мо-

жуть штудувати учени як з Америки, так з Європи, котры ся занимають конкретныма аспектами живота Русинів. Доднесь стаж на Торонтській універзиті зо замірянём на карпаторусиністіку абсолвовало дакілько учених і докторантів з розлічных країн Европы, враховано Словенської републики, і конкретно з Пряшівской універзиты. З цілём выкликати бівший інтерес о карпаторусиністіку, в р. 2001 проф. Магочій ініціював в Канаді зрод Фонду Штефана Чепы про карпаторусиністічны штудії при Торонтській універзиті, який каждорічно выголошує конкурз і фінанчно дотує тримісячну стаж на тій універзиті заміряну на карпаторусиністіку, де мож дану проблематіку штудувати на высокій професіоналній уровни. В р. 1998, по взнику Інштитуту народностных штудій і чужіх языків на Пряшівській універзиті, проф. Магочій вирішив часть своёй цінной збірки – книги, періодкы, мікрофільмы з русиньскыма періодікамы з роков 1848 – 1939 – подарувати Пряшівській універзиті. Суть к діспозіції в бібліотеці Інштитуту русиньского языка і культуры і служать домашнім і заграничным штудентам, яких інтересує проблематіка карпатських Русинів.

Оцініня

За свою научну роботу проф. П. Р. Магочій дістав много научных оцінінь і титулів од розлічных універзит і научных обществ: спомянеме ціну Америцькой асоціації мадярьской історії за найліпшу статью опубліковану в роках 1971 – 1975 (1975); в р. 1973 – 1976 був оцінений титулом рядного молодшого члена Ученой рады Гарвардовой універзиты; цінов Єшівской універзиты в Нью Йорку (1982) за розвой неангліцьких языків Америки; цінов Бернарда М. Фрея за найліпшу обявну штудію в *Government Publications Review* (1988); титулом Гостюючого професора в рамках академічной выміны з Гебрейсков універзитов в Єрусалимі (1989); титулом рядного члена, академіка, Канадської кралёвской академії наук; рядного члена, академіка, Міджінародной славянської академії наук в Києві (1998); гостюючого науковця Інштитуту Макса Планка в Галле (2001, 2002) і многыма іншыма оцінінями.

Роботы проф. П. Р. Магочія, окрема англійського языка, были выданы в многых інших языках: чеськім, словенськім, мадярьськім, польськім, російськім, русиньськім, українськім, сербськім, хорватськім, словінськім, румуньськім, таліаньськім, даньськім, французькім, німецькім, чіньськім, турецькім.

ПгДр. Станіслав Конечні, к. н.

Датум і місце народження

Станіслав Конечні ся народив 6. децембра 1949 в Левочі, де скінчив і середнєшкільскы штудії на Середній общоосвітній школі (*Stredná všeobecnovzdelávacia škola*).

Штудії

Абсолвовав Філософічну факулту в Пряшові Універзیتی П. Й. Шафаріка в Кошіцях. Высокошкольскы штудії скінчив в р. 1973 і здобыв кваліфікацію учителя про школы 2. цікла. В році 1985 здав рігоровзний екзамен на ФФ УПЙШ у Пряшові і здобыв титул „доктор філізофії“. В році 1991 на Філософічній факулті Універзیتی Коменського Братіславі обгаїв дізертачну роботу і здобыв титул „кандідат історічных наук“.

Професіонална кар'єра

По скінчінню високошкольскых штудій (1973) наступив на робоче місце середнєшкільского професора історії і обчаньской науки на Гімназії в Левочі, де робив 10 років. Од 1. августа 1984 на основі конкурзу ся став одборным робітником оддіління новшой і найновшой історії Выходословеньского музея (*Východoslovenské múzeum*) в Кошіцях. Од 1. марта 1985 тыж по конкурзі наступив до Сполоченьсконаучного інштїтуту САН (*Spoločenskovedný ústav SAV*) в Кошіцях наперед як одборный, а од року 1991 як научный робітник оддіління історії, де працює донднесь. В рамках реалізації задач тогды повинного *Štátneho plánu základného výskumu* ся занимав у першім ряді выскумом історії української меншыны на Словеньску і брав участь на рішіню уставной задачі в области розвоя і ставу трансгранічных одношінь міджі тогдышнім Выходословеньским краєм і Закарпатьсков областєв Української советьской соціалістичной републикы.

С. Конечні є в сучасности поважований за єдного з найвызначнішых шпеціалістів на історію Русинів на Словеньску. В штудії з року 1989 під назвов *K vývoju ukrajinskej otázky v období výstavby socializmu* як єден з першых історіків отворено конштатовав, же проблем народной ідентічности людей северовыходного Словеньска не є вирішений. В

рамках педагогічної роботи, окрем десятирічної учительської практики, уж четвертий рік учить *методологію історичної науки* про третій ступінь високошкольського студія, конкретно докторандів Факулты гуманітних наук Універзیتی Матея Бела в Баньській Бістріці. На Філозофічній факулті УПІІШ Пряшові єден семестер вів виберовый семінар *Історія етнічных меншын*, на Пряшівській універзіті в Пряшові два роки учить *Історію карпатських Русинів і Курз словенської історії* на Філологічній факулті Славянської універзیتی в Києві і на Ужгородській штатній універзіті в Ужгороді.

Окрем педагогічної роботи, С. Конечні ся занимають архівним выскумом за граніцями СР, штудовав у архівах в Празі, Києві, Ужгороді і Пржемышлі.

С. Конечні є членом Словенської історичної сполочности, Асоціації українців Словенска, Світової академії русиньской културы. В сучасности є председом Ученой рады Сполоченськонаучного інштітуту САН в Кошіцах, членом Сейму САН в Братіславі і членом Научно-одборной рады Словенського народного музея – Музея русиньской културы в Пряшові.

Публікації

Од року 1990 Станіслав Конечні ся наповно занимав штудіом історії Русинів і Українців на Словенську і в середній Европі 20. стороча. Тема ёго дізертачной работы была: *Postavenie a vývoj ukrajinskej národnosti na Slovensku v rokoch 1948–1960*. Став ся сполуавтором восьми монографій, монографії в русиньскім языку *Капітолы з історії Русинів на Словенську* (2009) і веце як 100 штудій і одборных статей, двох каталогів, сценаря выставкы і реалізатором многих лекцій і научных презентацій на Словенську і за ёго граніцями з области історії Русинів, історії інших етнічных меншын і подобных тем. Вів рішіння трёх научных і одборных проєктів, був організатором або єдным з організаторів дакількох научных акцій міжнародного характеру.

ПгДр. Кірілл Шевченко, др. н.

Датум і місце народження

Кірілл Шевченко ся народив 19. октября 1966 в Новочеркаську, в Росії.

Штудії

Переріз його штудій і професіональної формації є слідуячий: В роках 1984 – 1989 штудовав на Факульті історії Московской штатной універзیتی славянську і общу історію на Катедрі южных і западных Славян.

В роках 1988 – 1989 був стажістом Філософічної факульты Карловой універзیتی в Празі.

В роках 1989 – 1992 був ашпірантом Факульты історії Московской універзیتی, де в септембрі 1993 обгаїв кандідатську дізертацію на тему контактів між Лужіцькыма Сербамы і Чеськословенськом в міджівойновім періоді.

В роках 1992 – 1993 абсолвовав курс соціології на Середньєвропскій універзиті в Празі.

В році 2007 абсолвовав двомісячну стаж (марец – апріль) на Торонтський універзиті в Канаді в рамках Штіпендії Стівена Чепы про карпаторусиньскы штудії.

У фебруарі 2009 обгаїв на Московській універзиті докторську дізертацію під назвов *Lužická otázka a Československo v letech 1918 – 1948*.

Професіонална кар'єра

В рамках професіональної кар'єры Кірілл Шевченко в роках 1993 – 1994 був научным робітником Середньєвропской універзیتی в Празі. В роках 1995 – 1997 був научным робітником *Open Media Research Institute* в Празі. Од р. 1997 робить в одділіню выскуму і оцінёваня програму Радія Слободна Европа а сучасно є лектором Центра російских штудій в Празі, де веде лекції з теорії комунікації і соціології масовой комунікації.

К научным інтересам Кірілла Шевченка належить: народностный рух славянських народів в 19. – 20. ст., міджіславянськы культурны контакты, проблематика етнічної ідентиты славянських народів, проблематика

впливу масмедій на формування народної ідентити, сучасна історія *малых* славянських народів.

Публікації

Кірілл Шевченко є автором двох монографій: *Lužická otázka a Československo v letech 1945–1948* (Moskva : Modest Kolerov, 2004) і *Rusíni a meziválečné Československo. K dějinám etnokulturního inženýrství* (Moskva : Modest Kolerov, 2006) і понад 30 статей в наукових, науково-популярних і одборних часописах присвячених етнічним проблемам і етнічним рухам *малых* славянських народів у 20. ст., причім переважна часть ёго штудій аналізує етнічны процеси і рухы у Лужіцьких Сербів, Русинів і Поліщуків у сучасній Білорусії.

Мгр. Ева Міхна, ПгД.

Датум і місце народження

Ева Міхна ся народила 23. декабря 1964 в Рабці, в Польску.

Штудії

В роках 1988 – 1993 штудувала на Ягелонській універзиті одбор соціологія.

В р. 1993 здобыла академічний титул магістер.

В р. 2001 обгаїла докторську дізератцію на тему *Русинський рух на Словакії, Україні і в*

Польщі і здобыла научный титул „філософії доктор“ (ПгД.)

Професіонална кар'єра

Од р. 1993 аж донесь робить на Ягелонській універзиті, в роках 1993 – 2004 на позиції асистента, од року 2004 дотеперь на позиції ад'юнкта (в нашій термінології – одборного асистента).

Публікації

К найважнішым опублікованым роботам Евы Міхны належать:

Łemkowie. Grupa etniczna czy naród? (Kraków : NOMOS, 1995, с. 142),
Kwestie etniczno-narodowościowe na pograniczu Słowiańszczyzny wschodniej i zachodniej.

Ruch rusiński na Słowacji, Ukrainie i w Polsce (Kraków : Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej, t. VIII, 2004, с. 364).

Окрем того, опубліковала коло тридцять статей в научных зборниках і часописах.

Професор Др. Міхаель Мозер, ПгД.

Датум і місце народження

Славіста, в сучасності знамий у світі окреме україністичних штудій, Міхаель Мозер ся народив 26. януара 1969 року в Лінцу над Дунаєм в Австрії. Як сам о собі повів у вступнім слові до книжки *Причинки до історії української мови* (Вакуленко, С., ред., Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2008), у ёго жылах ніт української кровли. Народив ся в родині Австрійця, предкы якого од непамяти жыли у Верхній Австрії, і Німкы з польского

Елбінга, яка кінцём другой світової войны пришла до Австрії, і якої німецькый род має коріня в Поморанії і в Райнланді.

Штудії і професіонална кар'єра

К славістичі привела М. Мосера класічна російська література, яку од мала любив читати у німецькых перекладах. Попри тім, наступивши на Віденьську універзіту на славістіку і германістіку, спершу завзятіше штудовав німецьке літературознавство, аж покы ся не дістав к порівняльно-історічному языкознанню і к історії славянських языків, на основі чого ся веде зачав інтересовати славянськыма языками. Спершу русістіков, з якої часом перешов на україністіку, затоже, повіджено ёго словами, го найвеце інтересовали западны языковы граніці выходославянського світа, конкретно область Галічі, як і судьбы славянських языків, проблематичность тых языків, а український язык сам належить міджі такы проблематичны языки, подобно як білоруськый, а в сучасности і русинський. Україністіка го так захопила, же ся навчів говорити літературным українськым языком, яким днесь вольно комунікує. А штудуючі проблеми україністікы, бесспорно, не міг не прийти до контакту з тзв. русинськым вопросом і евентуално спробовати дати на нёго властну одповідь.

Публікації

Є автором чотырёх монографій з даной проблематікы з акцентом на

історію славянських языків, редаговав ряд книжок, написав много статей. К вызначным публікаціям належать і книжки в серії, яку сам заложыв перед штирёма роками під назвов *Історія славянських языків*: першы том має назву *Український язык у церквах*, другый том – то ёго монографія під назвов „*Русиньскы*“ (українськы) *языковы і світоназоровы погляды в галицькых учебниках про народны школы в роках 1871 і 1872*, третій том є робота Юлії Верхоланцев з Америки, аналізуюча першы переклады з чеського языка до тогдышнёго руського языка на западі выходного славянства, четвертый том – то сполочна робота з Андрашом Золтаном з Будапешту під назвов *Українці (Рутены, Русины) в Австро-Угорьску і їх языковый і културный живот із погляду Відня і Будапешту*, а далшы томы суть у плані. К заты посліднім ёго великым роботам належить монографія *Тарас Шевченко і модерный український літературный язык* (Мюнхен, 2008).

Мгр. Валерій Падыяк, к. н.

Датум і місце народження

Валерій Падыяк ся народив 13. юна 1959 в Ужгороді, на Україні.

Штудії

В роках 1966 – 1976 ся учів в Ужгородській середній школі № 11, а пак в роках 1977 – 1982 на російськім одділіню Філологічної факульту Ужгородської штатной універзیتی.

Професіонална кар'єра

По скінчінню універзیتی, в роках 1982 – 1986, був учітелём російського языка і літературы в Ужгородській середній школі № 7.

В роках 1986 – 1992 ся став редактором школьських учебників у Закарпатській філії Киевского видавательства „Радянська школа“. В тім часі скінчив роботу над своєв дізертаций на тему *Русская классика в литературном процессе Закарпатской Украины (вторая пол. XIX – нач. XX веков)* а в р. 1990 обгаїв научный титул „кандідат філологічних наук“ на Інштуті літературы Т. Г. Шевченка Академії наук Української ССР в Києві.

В новій ситуації – по роспаді СССР і взнику незалежної України (1991) – в р. 2000 в Ужгороді заложив свою властну фірму – „Видавництво Валерія Падыяка“. За вісем років ёго екзистенції видав коло 200 книжок, які ся в сучасности росшырюють нелем на Україні, але і в сусідніх країнах. Попритім не перестає робити у сфері науки, причім ёго роботи суть заміряны на історію літературы і друкарства на Карпатській Руси.

Як скусений видаватель, ученый, педагог і культурный діятель В. Падыяк збогатив русинський культурный рух на Україні і за ей границями. Є активным членом Світової академії русинської культуры (з центром в Канаді) і частым участником міжнародных русиністичных научных конференцій. Є тыж председом Ужгородського общества А. Духновича, котре організує много культурных акцій.

Од р. 2002 В. Падыяк зась выужывать і свої педагогічны скусености, а то при реалізації Програму русинських недільных школ, котрый за пять років своєї екзистенції досяг 40 клас по цілій теріторії Закарпатя.

ДОДАТКОВЫ ШТУДІЇ

RUSINISTIKA NA PREŠOVSKÉJ UNIVERZITE

Anna PLÍŠKOVÁ

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove

Revitalizácia národnej identity Rusínov karpatského priestoru, ktorú umožnila „nezná“ revolúcia roku 1989, oživila aj v podmienkach Slovenskej republiky celý komplex národnostných problémov spojených so životom tejto národnostnej menšiny, ktorá je štvrtou najpočetnejšou v rámci SR po maďarskej, rómskej a českej.¹ Tieto sú však príznačné pre existenciu ktorejkoľvek národnostnej menšiny, preto pre zachovanie základných atribútov každej z nich je nevyhnutný racionálny a tolerantný prístup k ich riešeniu tak zo strany samotnej menšiny, najmä však zo strany štátu. Za najdôležitejšie z nich Rusíni od samého začiatku považovali legalizáciu svojej národnej identity, ktorá bola v období vlády totalitnej ideológie (50. – 90. roky 20. st.) zakázaná, kodifikáciu rusínskeho spisovného jazyka, zavedenie spisovného jazyka do rôznych sfér spoločenského života Rusínov a rozvoj rusínskeho školstva. S podporou štátu od školského roku 1997/98 na Slovensku vznikajú základné školy s vyučovaním rusínskeho jazyka a neskôr aj s vyučovacím jazykom rusínskym.² Táto skutočnosť si vyžiadala neodkladnú potrebu vysokoškolskej prípravy učiteľských kádrov pre takéto školy. Ich prípravou bol poverený vtedajší Ústav národnostných štúdií a cudzích jazykov Prešovskej univerzity v Prešove, ktorý za týmto účelom vznikol v septembri 1998 z iniciatívy predstaviteľov rusínskej národnostnej menšiny a vďaka podpore štátu. V rámci tohto ústavu ako prvé začalo fungovať Oddelenie rusínskeho jazyka a kultúry s tromi pracovníkmi: dvomi vedecko-pedagogickými (doc. PhDr. Vasil Jabur, CSc., PhDr. Anna Plíšková, PhD.) a jednou administratívnou pracovníčkou (Alica Turok-Meceňová), mzdy ktorých pokrylo Ministerstvo školstva SR z kapitoly špecifických výdavkov.³

V roku 2006 dochádza k zmene názvu ústavu, jeho štatútu a zamerania, podľa ktorého oddelenie rusínskeho jazyka a kultúry bolo transformované iba na „skupinu pre rusínsky jazyk a kultúru“ v rámci oddelenia pre výskum

1 Pri sčítaní obyvateľstva v roku 2001 sa k rusínskej národnosti prihlásilo 24 201 občanov a materinský jazyk rusínsky si uviedlo 54 907 občanov SR.

2 Pozri PLÍŠKOVÁ, Anna (Ed.): *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov : ÚRJK PU, 2008.

3 Pozri PLÍŠKOVÁ, Anna: Náčrt histórie, súčasnosti a novej perspektívy Oddelenia rusínskeho jazyka a kultúry Ústavu regionálnych a národnostných štúdií Prešovskej univerzity. In PLÍŠKOVÁ, Anna (Ed.): *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku. /Языковая культура і языкова норма в русиньскім языку*. Prešov : ÚRNŠ PU, 2007, s. 5-22.

národnostnej problematiky nového Ústavu regionálnych a národnostných štúdií PU. Jeho náplň práce však ostala zachovaná.

Činnosť pracovníkov oddelenia rusínskeho jazyka a kultúry (ORJK) od začiatku bola rozvrhnutá do niekoľkých hlavných oblastí: vedecko-výskumnej a vývojovej pre oblasť rusínskeho spisovného jazyka, pedagogicko-výchovnej, publikačnej a dokumentačnej. Jednou zo súčastí činnosti oddelenia bola aj oblasť prípravy a odborného posudzovania pedagogických dokumentov a učebníc nevyhnutných pre zavedenie predmetu rusínsky jazyk a kultúra na obidva stupne základnej školy a na niektoré stredné školy v SR, propagačná práca vo vzťahu k aktivitám ústavu, oddelenia, najmä však k možnosti vysokoškolského štúdia rusínskeho jazyka a literatúry na Prešovskej univerzite, ktoré sa začalo realizovať v akademickom roku 1999/2000, príprava vlastných vedecko-výskumných projektov, participácia na projektoch zameraných na národnostné menšiny iných subjektov a pod.

Na poli vedeckého výskumu a vývoja rusínskeho jazyka pracovníci oddelenia rusínskeho jazyka a kultúry počas jeho doterajšej existencie boli na pôde PU organizátormi troch medzinárodných vedeckých konferencií so zamieraním najmä na otázky aktuálneho stavu rusínskeho spisovného jazyka (1999, 2003, 2007). Ďalej boli spoluriešiteľmi trojročného štátneho programu výskumu a vývoja pod názvom *Národ, národnosti a etnické skupiny v transformujúcej sa spoločnosti* (hlavný riešiteľ Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, 2003 – 2005). Každoročne boli zapojení do domáceho grantového projektu Ministerstva školstva SR – *Tvorba učebníc rusínskeho jazyka a literatúry*, v rámci ktorého s ich participáciou a v ich autorstve na Slovensku vyšli všetky doteraz vydané učebnice rusínskeho jazyka a literatúry pre základné a stredné školy s vyučovaním rusínskeho jazyka. Boli spoluriešiteľmi aj niekoľkých zahraničných vzdelávacích a vedecko-výskumných projektov, napr. *Słowniczek tematyczny I – II* (koordinátor Nadácia na podporu lemkovskej menšiny Rutenika vo Varšave, 2004, 2006), *Encyclopedia of Rusyn History and Culture* (koordinátor University of Toronto, 2002, 2005). Najdôležitejším projektom z hľadiska perspektívy a vývoja rusínskeho jazyka, na ktorom sa pracovníci oddelenia aktívne podieľali, bola príprava monografie *Русинський язык* zo série *Najnowsze dzieje języków słowiańskich* v rámci medzinárodného vedecko-výskumného projektu *Współczesne przemiany języków słowiańskich* (koordinátor Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 1999 – 2002). Jej vydaním⁴ bol rusínsky jazyk fakticky prijatý do rodiny slovanských spisovných jazykov. V súčasnosti realizujú v spolupráci

4 MAGOCSI, Paul Robert (redaktor naukowy): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Opole Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej, 2004, доповнене видання з даякыма змінами 2007.

so zahraničnými partnermi trojročný (2008 – 2010) vedecko-výskumný projekt v rámci Vedeckej grantovej agentúry MŠ a SAV pod názvom *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku: výskum a vývoj*.

S platnosťou od 1. marca 2008 na základe návrhu rektora PU, prof. RNDr. Reného Matloviča, PhD., a po schválení Akademickým senátom PU v rámci Prešovskej univerzity bol zriadený samostatný Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU ako pracovisko s celouniverzitnou pôsobnosťou. Tak ako doterajšia činnosť oddelenia rusínskeho jazyka a kultúry v rámci Ústavu národnostných štúdií a cudzích jazykov (1998 – 2006) a neskôr Ústavu regionálnych a národnostných štúdií PU (2006 – február 2008), aj perspektívna činnosť Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry by mala byť v prvom rade v súlade s jeho názvom. Ústav ako jediné svojho druhu vedecko-výskumné pracovisko na Slovensku so zameraním na rusinistiku je zároveň vnímané ako najvyššia vedecká inštitúcia pre oblasť rusínskeho spisovného jazyka. Z tohto hľadiska v jeho náplni by mal aj naďalej ostať výskum a vývoj rusínskeho spisovného jazyka. Za účelom vývoja jazyka pri ústave (tak ako doteraz pri ORJK) začala pracovať jazyková komisia ako poradný orgán v otázkach vývoja rusínskeho jazyka. Jej členmi boli a sú predovšetkým osobnosti rusínskej jazykovedy (zo Slovenska aj zo zahraničia), rusínskej kultúry, literatúry, konfesie, divadla, školstva, médií – teda aktívni používatelia rusínskeho spisovného jazyka.

Vzhľadom na aktuálnu situáciu a spoločenskú potrebu sa predpokladá, že táto inštitúcia sa bude zaoberať výskumom aj iných sfér života rusínskej menšiny. Okrem jazyka máme na mysli predovšetkým literatúru a kultúru, hlavne oblasť umenia a divadla, ďalej histórie, konfesie, spoločenských aktivít rusínskej národnostnej menšiny, problémov národnej identity, asimilačných tendencií atď. Je potrebné podotknúť, že žiadna iná inštitúcia na Slovensku takto komplexne orientovanú výskumnú činnosť vo vzťahu k rusínskej národnostnej menšine nevykonáva. Iba na ilustráciu môžeme uviesť sféru umenia, či už výtvarného alebo dramatického, alebo ktorýkoľvek iný druh umenia Rusínov, o ktorom sa objavujú iba sporadické články prevažne v rusínskej tlači, no systematický výskum tu neexistuje. V Slovenskej republike, konkrétne na východe Slovenska, existuje len zopár odborníkov, ktorí sa touto problematikou zaoberajú a boli by schopní a ochotní túto prácu vykonávať na profesionálnej úrovni, ak by sa pre ňu vytvorili adekvátne inštitucionálne podmienky. Sme si istí, že by to bol prínos pre ústav, vďaka ktorému by sa postupne formovala jeho tvár, ale tak isto aj pre Prešovskú univerzitu, ktorá ako jediná na Slovensku by ponúkla vhodné prostredie pre štúdium a širokospektrálny výskum tohto etnika. Napokon, podľa nás, základy takejto činnosti na tejto univerzite sú už položené (od r. 1998), čoho svedectvom je aj publikačná činnosť

pracovníkov tohto oddelenia, a v súčasnosti už ústavu, citácie ich prác doma a v zahraničí, ich účasť na domácich a medzinárodných vedeckých podujatiach, projektoch, atď.⁵

Za veľmi dôležitú, pravda, ak nie najdôležitejšiu, sféru nášho záujmu a aktivít považujeme pedagogickú činnosť. Veď napokon, oddelenie rusínskeho jazyka a kultúry v rámci ÚNŠaCJ koncom roka 1998 vlastne vzniklo za týmto účelom – vychovávať kvalifikovaných učiteľov pre základné školy s vyučovaním rusínskeho jazyka. Z tohto dôvodu bol vypracovaný, predložený na akreditáciu a Akreditačnou komisiou SR bol aj schválený (2005, 2007) bakalársky študijný program rusínsky jazyk a literatúra v kombinácii predmetov v rámci študijného odboru 1.1.1 Učiteľstvo akademických predmetov pre dennú aj externú formu štúdia, ktorý sa realizuje od akad. roku 2006/2007, a v r. 2008 v rámci procesu komplexnej akreditácie PU predložila na schválenie Akreditačnej komisii SR aj magisterský učiteľský študijný program rusínsky jazyk a literatúra v kombinácii predmetov, ktorý bol schválený v roku 2009.⁶

Tak z pohľadu príslušníkov rusínskej národnostnej menšiny na Slovensku, ako aj z nášho pohľadu, podstatu existencie Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry vidíme v zachovaní jeho pedagogickej činnosti. Nakoniec, realita je taká, že žiadna iná univerzita na Slovensku neponúka možnosť štúdia tohto minoritného jazyka a kultúry. Keďže v Prešove ako prirodzenom historickom centre rusínskej kultúry sa už konkrétne možnosti vytvorili – inštitucionálne aj personálne – myslíme si, že je dôležité ich aj v budúcnosti rozvíjať. Vzhľadom na nedostatok kvalifikovaných učiteľov rusínskeho jazyka na Slovensku si myslíme, že by bolo prínosné, ak by Prešovská univerzita vyšla v ústrety aj záujmom o externú formu štúdia učiteľstva rusínskeho jazyka v kombinácii predmetov, pre ktoré PU akreditáciu získala aj v bakalárskom, aj v magisterskom stupni štúdia, pretože každoročne evidujeme o ňu záujem zo strany učiteľov základných a stredných škôl, ktorí z rôznych dôvodov sa rozhodli, resp. sú nútení, zvyšovať si kvalifikáciu či rozšíriť si aprobáciu.

Z hľadiska budúcnosti tohto študijného programu a teda aj výchovy kvalitných rusinistov považujeme za dôležité rozvíjanie kontaktov medzi pracoviskami, inštitúciami a univerzitami, ktoré realizujú podobné študijné programy, akými sú Pedagogická akadémia v Poľsku, Novosadská univerzita v Srbsku, Nyíregyháza vyššia škola v Maďarsku, a podporovanie vzájomnej výmeny študentov a učiteľov rusínskeho jazyka, resp. vedecko-výskumných pracovníkov zameraných na rusinistiku. Prínosom pre všetkých zúčastnených

5 Publikačnú činnosť pracovníkov Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry PU pozri na www.unipo.sk – Univerzitná knižnica.

6 Позрі ПЛІШКОВА, Анна: Успішна акредитація і новы комбінації. In *Народны новинкы*, XIX, 41-42/2009, s. 1-2.

by mohla byť príprava a realizácia spoločného študijného programu z oblasti karpatorusinistiky.

Vychádzajúc z možností domácich, myslíme si, že k pestovaniu ducha tolerancie by prispelo, ak by na základe vzájomných dohôd medzi jednotlivými pracoviskami PU pracovníci Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry v budúcnosti mali možnosť participovať na pedagogickej a výskumnej činnosti niektorých odborných katedier, resp. aj fakúlt PU, podieľajúcich sa na príprave odborníkov pre prácu v národnostne zmiešanom prostredí. Na základe poznania skutočnosti vieme, že zvlášť žiaduce je získavanie jazykových kompetencií v rusínskom jazyku, ako aj komplexných vedomostí o Rusínoch, pre študentov teológie obidvoch teologických fakúlt PU (gréckokatolíckej a pravoslávnej), ktorí po ukončení štúdií prichádzajú do praxe do regiónov s národnostne zmiešaným obyvateľstvom severovýchodného Slovenska bez základných vedomostí o rusínskom etniku, jeho kultúre, tradíciách, identifikačných znakov a pod.

Načrtnutý súbor problémov si však vyžaduje riešenia jednak cestou postupného personálneho dobudovanie ústavu, a to minimálne v takej miere, ako je to u iných ústavov (pociťujeme absenciu odborníkov najmä na rusínsku literatúru, kultúru, umenie...), jednak cestou akreditácie bakalárskeho a magisterského študijného programu v neučiteľských študijných programoch (ŠP), pričom mimo našej pozornosti by nemala ostať problematika medziodborového a medzifakultného štúdia rusínskeho jazyka v kombinácii s niektorými ŠP na Pedagogickej fakulte PU. Ako je známe, najviac doterajších absolventov rusínskeho jazyka je práve z tejto fakulty, ktorá v rokoch 1999 – 2006 realizovala prehĺbenú formu štúdia rusínskeho jazyka, preto predpokladáme, že aj v budúcnosti by mohol byť záujem napr. o medziodborové štúdium rusínskeho jazyka s predškolskou a elementárnou pedagogikou. Usudzujeme tak preto, lebo rusínska menšina na Slovensku dodnes nemá doriešené inštitucionálne podmienky pre výchovu pedagogických kádrov pre materské školy a iné inštitúcie, ktoré v podmienkach Prešovského kraja vyvíjajú činnosť v lokalitách s národnostne zmiešaným obyvateľstvom, resp. aj s prevahou rusínskeho obyvateľstva.

Jednou z významných priorít od začiatku fungovania ústavu je budovanie špecializovanej knižnice karpatorusinistiky, jedinečnej svojho druhu v karpatskom regióne, ktorá by poskytovala žiadanú literatúru k tejto problematike nielen študentom, ale aj doktorandom z PU, ako aj z iných univerzít na Slovensku a zo zahraničia, venujúcich sa rusinistike. V roku 1999 Medzinárodná rada pre výskum a výmenu (IREX) vo Washingtone si Prešovskú univerzitu vybrala za vzdelávacie centrum pre akademických pracovníkov zaoberajúcich sa karpatorusinistikou a následne každoročnými hosťami nášho

ústavu, najmä však jeho knižnice, sa stali zahraniční vedeckí pracovníci z Nemecka, Ruska, Ukrajiny, Maďarska, Poľska, Srbska, Talianska, Veľkej Británie, USA. Z tohto dôvodu aj v budúcnosti chceme venovať väčšiu pozornosť rozvoju tejto špecializovanej knižnice, najmä však získaniu finančných prostriedkov na nákup zariadenia na čítanie mikrofilmov, ktorých cennú a jedinečnú kolekciu s obsahom rusínskych periodík z obdobia rokov 1848 – 1939 náš ústav vlastní vďaka sponzorskému daru Karpatsko-rusínskeho výskumného centra v USA.

Najťažšou prácou, ktorej venujeme a budeme musieť aj v budúcnosti venovať zvýšenú pozornosť, je však získavanie záujmu zo strany absolventov stredných škôl o vysokoškolské štúdium rusínskeho jazyka a literatúry. Uvedomujeme si, že aktuálna situácia, ktorú charakterizuje nižší záujem o toto štúdium na PU, je negatívnym dôsledkom uplynulého politického vývoja, počas ktorého rusínska národnostná a jazyková otázka bola takmer eliminovaná zo života spoločnosti. Z tohto dôvodu zamestnanci ústavu v spolupráci s štátnymi a národnostnými subjektmi musia vynakladať o to väčšie úsilie, zapájajú sa do propagačných a osvetových aktivít medzi stredoškólákmi, ale aj ich rodičmi. Za týmto účelom ústav začal v roku 2008 organizovať vďaka podpore grantového systému Ministerstva kultúry SR projekt *Deň otvorených dverí na PU*, od 12. februára 2009 *Vedecký seminár karpatorusinistiky* a od akademického roka 2009/2010 plánujeme začať organizovať prvý ročník *Štúdium Carpato-Ruthenorum – medzinárodnej letnej školy rusínskeho jazyka a kultúry*. Všetky tieto aktivity by mali prispieť k širšej informovanosti našej verejnosti o rozvoji karpatorusinistiky na Slovensku a vo svete, ako aj o možnostiach jej štúdia konkrétne na Prešovskej univerzite.

Na záver by sme chceli podotknúť, že bez ústretového prístupu súčasného vedenia Prešovskej univerzity, Ministerstva školstva SR ako aj iných štátnych a národnostných subjektov rozvoj rusinistiky na tejto univerzite ako aj vôbec na Slovensku by bol omnoho zložitejší.

SPOLOK RUSÍNSKEJ MLÁDEŽE SLOVENSKA

(Založený v roku 2001 v Prešove)

Peter KRAJŇÁK, ml.

Rusínska obroda na Slovensku, Prešov

Spolok rusínskej mládeže Slovenska so sídlom v Prešove vznikol v roku 2001 ako vôbec prvý mládežnícky spolok Rusínov v rámci *Tretieho rusínskeho národného obrodenia*¹ na území Slovenska. Jeho vznik v Prešove nebol vôbec náhodný, nakoľko v meste žije niekoľko stoviek Rusínov² a na fakultách Prešovskej univerzity v Prešove vždy študovalo i dodnes študuje mnoho mladých ľudí rusínskeho pôvodu.³ Otázka vzniku spolku združujúceho rusínsku mládež bola už niekoľko rokov predmetom diskusií, ale reálnu podobu začala nadobúdať až počas 6. Svetového kongresu Rusínov v Prahe v roku 2001.⁴

1. Svetový kongres Rusínov v Prahe o mládeži

Prvým impulzom pre vznik rusínskych mládežníckych organizácií v jednotlivých krajinách a samotné založenie medzinárodnej mládežníckej organizácie, bolo konanie 6. Svetového kongresu Rusínov v Prahe,⁵ v dňoch 26. – 28. októbra 2001. Na kongrese spomedzi siedmich krajín, ktoré vtedy boli členmi Svetového kongresu (Ukrajina, Slovensko, Poľsko, Česko, Maďarsko, Juhoaštória a USA), mali mladí Rusíni oficiálne zastúpenie iba v radoch Sloven-

1 Tento termín zaviedol profesor Paul Robert Magocsi na označenie obdobia po páde komunizmu v roku 1989.

2 Podľa sčítania ľudu v roku 2001 malo mesto Prešov 92 786 obyvateľov. Z toho počtu sa k rusínskej národnosti prihlásilo 1 111 obyvateľov a k ukrajinskej 1 039. Vierovyznanie gréckokatolík si v sčítaniach hárkoch uviedlo 8 279 obyvateľov, pravoslávnu vieru 1 563. Odhaduje sa, že v skutočnosti žije v Prešove vyše 10 000 Rusínov.

3 Prešovská univerzita so sídlom v Prešove má osem fakúlt (r. 2009). Najviac sa rusínska mládež koncentruje na Gréckokatolíckej teologickej fakulte PU a Pravoslávnej bohosloveckej fakulte PU. Rusínsky jazyk je však v komunikácii stále viac nahrádzaný slovenčinou. Treba však oceniť „ducha“ Pravoslávneho kňazského seminára na Plzenskej ulici v Prešove, kde cítiť lásku k staroslovenčine a snáď viac rusínskej „bisidy“ oproti Gréckokatolíckemu kňazskému semináru P. P. Gojdiča na Sládkovičovej ulici v Prešove.

4 Iniciatívu v Prahe prebrala slovenská delegácia, ktorá mala zvlášť srdečný vzťah k svojmu niekdajšiemu hlavnému mestu. Z iniciatívy mladých mali obzvlášť radosť hlavní organizátori: Jaromír Hořec a Agáta Pilátová zo Spoločnosti priateľ Podkarpatské Rusi.

5 Porov. MAGOCSI, Paul Robert. *Národ znikadiaľ* : ilustrovaná história karpatských Rusínov. Prešov : Rusín a Ľudové noviny, 2007, s. 108.

skej a Srbskej delegácie. Pri rokovaní kongresu sa zvlášť čakalo na príhovor akademika Paula Róberta Magocsiho, za delegáciu Spojených štátov amerických a Kanady. Svoj príhovor venoval zhodnoteniu 10-tich rokov existencie Svetového kongresu Rusínov a dosiahnutým výsledkom na „poli“ rusínstva. V polovici svojho príhovoru sa zamerl na tri oblasti, ktoré by mali byť prioritné pre *Svetový kongres Rusínov* v nastupujúcej desaťročnej perióde jeho existencie. Popri administratívnej práci a občianskych aktivitách, špecifikoval ako tretiu najdôležitejšiu úlohu Svetového kongresu, otázku mládeže. Doslovne povedal: „Čo sa týka druhej otázky, mládeže, navrhujem, aby Svetový kongres prevzal iniciatívu pri organizovaní Svetového fóra rusínskej mládeže, ktorý by sa uskutočnil o dva roky spolu so Svetovým kongresom. O samotnej podobe navrhovaného mládežníckeho fóra by mali rozhodnúť mladí ľudia sami (mimochodom „mladí“, by malo znamenať takí, ktorých vek nepresahuje 30 rokov). Svetová rada by mala sformovať iniciatívny koordinačný výbor mládeže zo všetkých, alebo prevažnej väčšiny krajín, v ktorých žijú Rusíni a v ďalších dvoch rokoch nájsť financie na zaplatenie réžie (doprava i ubytovanie) účastníkov spomínaného I. svetového fóra rusínskej mládeže, ktorý by sa uskutočnil spolu so 7. Svetovým kongresom Rusínov.“⁶

Po príhovore profesora Magocsiho, ktorý bol prijatý potleskom a súhlasným stanoviskom väčšiny prítomných, sa veľmi intenzívne začalo diskutovať o potrebe vzniku mládežníckeho hnutia. Túto novú víziu podčiarkla i skutočnosť, že v oficiálnej časti kongresu vystúpili i dvaja mladí rečníci, Marek Gaj zo Slovenska a Vladimír Bodjanec zo Srbska. Obidvaja boli plnoprávnymi delegátmi kongresu za svoju krajinu, čo bolo prítomnými hodnotené ako prezieravé a do budúcnosti odporúčané ako cesta vťiahnutia mladých do procesu otázok rusínstva s cieľom generačnej výmeny v radoch starnúcej rusínskej inteligencie. Počas kongresu sa stretli mladí Rusíni prítomní na kongrese /okrem delegátov Vladimíra Bodjanca a Mareka Gaja aj Ľudmila Šprochová a Peter Krajňák zo Slovenska/ s profesorom P. R. Magocsim, ktorý tlmočil návrh Svetovej rady Rusínov, aby vznikla iniciatívna skupina mládežníkov, majúca za cieľ pripraviť pôdu pre vznik svetovej mládežníckej organizácie Rusínov.⁷ Títo mladí účastníci boli ochotní podujat' sa na túto úlohu.

Kongres vyvrcholil slávnostným vyhlásením voľby predsedu, ktorým sa namiesto odstupujúceho predsedu, Prešovčana Vasiľa Turoka-Heteša, stal Alexander Zozulák tiež z Prešova. Za podpredsedu bol zvolený Andrej Kop-

6 Три главные приориты в наступном десятилетии (Выступ члена Світової ради Русинів Павла Роберта Магочія на 6. Світовім конгресі Русинів у Празі. In *Народны новинки*, 14. новембра 2001, XI, 44-46, s. 3.

7 Profesor Magocsi si zavolał štyroch mladých ľudí na druhé poschodie Národného domu na Vinohradoch (miesto konania kongresu) a v súkromnom rozhovore apeloval, aby sa tento proces začal realizovať. Bol to krátky rozhovor medzi rokovaním kongresu, avšak odštartoval organizovaný život rusínskej mládeže trvajúci dodnes.

ča z Poľska. V slávnostnom uznesení z kongresu, ktorý uložil Svetovej rade úlohy na ďalšie funkčné obdobie, sa v bode 5 konštatovala úloha: „*Iniciiovať vytvorenie iniciatívnej skupiny mladých Rusínov do 30. rokov, ktorí by zvolali Svetové fórum rusínskej mládeže súčasne so 7. Svetovým kongresom Rusínov.*“⁸ Novozvolený predseda pán Alexander Zozulák zároveň konštatoval, že takáto skupina bola vytvorená, verejne predstavil členov iniciatívnej skupiny a oboznámil prítomných, že jej hlavným koordinátorom sa stal študent Prešovskej univerzity Marek Gaj z Medzilaboriec. V Prahe sa teda urobil prvý krok k vytvoreniu samostatných mládežníckych organizácií v jednotlivých krajinách obývaných Rusínmi vrátane Slovenska a vytvoreniu Svetového fóra rusínskej mládeže.⁹

2. V Prešove vzniká Spolok rusínskej mládeže Slovenska

Ustanovujúca schôdza prvého novodobého mládežníckeho spolku Rusínov na Slovensku, sa konala vo štvrtok 20. decembra 2001 v priestoroch bicyklovej skupiny Kostitras na Baštovej ulici v Prešove,¹⁰ na základe dobrých kontaktov s jej vedením, ktoré sprostredkovala herečka rusínskeho Divadla Alexandra Duchnoviča v Prešove Jaroslava Sabolová-Sisáková. Spolok napriek tomu, že mal svoje oficiálne sídlo na adrese: Baštová 31, 08001 Prešov,¹¹ kde sa konala aj ustanovujúca schôdza, svoju činnosť vyvíjal v priestoroch redakcie Narodnych novinok na Duchnovičovom námestí č. 1 v Prešove. Pri vzniku spolku veľmi intenzívne napomáhala práve redakcia periodika Narodny novinky pod vedením ich šéfredaktora Mgr. Alexandra Zozuláka a zástupkyne šéfredaktora PhDr. Anny Plíškovéj. Pri myšlienke založiť spolok rovnako veľmi intenzívne napomáhala sila mládežníckych aktivít, ktorá mala svoj základ v Medzilaborciach, kde aktívne v tom čase pôsobil gréckokatolícky kňaz otec ThLic. František Krajňák. Ten bol známy svojimi aktivitami s mládežou a z časti aj vďaka nemu sa iniciatívy založiť rusínsky mládežnícky spolok chytil študent *Marek Gaj z Medzilaboriec*, farník medzilaboreckej farnosti, ktorý sa stal prvým predsedom Spolku rusínskej mládeže na Slovensku. Ďalšími členmi iniciatívnej skupiny boli *Alena Blichová z Medzilaboriec*, štu-

8 Узнесенія зо шестого Світового конгресу Русинів 27.-28. октобра 2001 у Празі. In *Harodny novinky*, 14. новембра 2001, XI, 44-46, s. 2.

9 Porov. MAGOCSI, Paul Robert. *Národ znikadiaľ* : ilustrovaná história karpatských Rusínov. Prešov: Rusín a ľudové noviny, 2007, s. 109.

10 Prešovská bicyklová skupina *Kositras* je občianske združenie, ktoré bolo založené v roku 1996 s myšlienkou podporovať a presadzovať rozvoj bicyklovej dopravy ako environmentálne prijateľného druhu dopravy v mestách. Okrem projektov *Prešov pre cyklistov* a *Mestá pre cyklistov* sa organizácia od roku 1998 venuje aj nadregionálnym cykloturistickým trasám v cezhraničnom projekte *Karpatská cyklistická cesta*.

11 Porov. ŠÚ SR Potvrdenie o pridelení IČO z 19. 12. 2001 – v osobnom archíve autora príspevku.

dentka odboru *Ruský jazyk a kultúra - prekladateľstvo a tlmočníctvo* na Filozofickej fakulte PU, *Ludmila Šprochová z Krivého v okrese Bardejov*, študentka odboru *Učiteľstvo pre prvý stupeň základnej školy v špecializácii rusínsky jazyk a literatúra* (spolužiačka Mareka Gaja na Pedagogickej fakulte) a *Peter Krajňák, ml. z Prešova*,¹² neskorší študent Gréckokatolíckej bohosloveckej fakulty v Prešove. Marek Gaj a Ludmila Šprochová boli vôbec prvými absolventmi vysokoškolskej špecializácie pre vyučovanie rusínskeho jazyka a literatúry, ktorý zabezpečovala Prešovská univerzita. Tento odbor ako medziodborové štúdium absolvovala i členka iniciatívnej skupiny Alena Blichová.¹³

O založení Spolku rusínskej mládeže na Slovensku priniesol *Prešovský denník Korzár* v sobotu, 22. 12. 2001 túto správu: **Založili Spolok rusínskej mládeže Slovenska:** „Prešov – V klube Ryba v stene Prešovskej bicyklovej skupiny Kostitras na Baštovej ulici v Prešove sa vo štvrtok stretli mladí Rusíni z radov prešovských študentov na prvej ustanovujúcej schôdzi Spolku rusínskej mládeže Slovenska. Poslaním novozaloženého občianskeho združenia, ktoré je prvým na území štátov, kde žijú Rusíni, je prezentácia histórie, kultúry, folklóru, tradícií a súčasnej situácie Rusínov na území Slovenska. Spolok si zároveň kladie za cieľ podporu aktivít mladej generácie Rusínov v oblasti spoločenského, kultúrneho, literárneho a národnostného života. Ako uviedol zvolený predseda spolku Marek Gaj z Medzilaboriec, poslucháč 3. ročníka Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity, jednou z priorít činnosti združenia bude založenie vlastného mládežníckeho periodika v rusínskom jazyku a integrácia do Svetového fóra rusínskej mládeže. Spolok rusínskej mládeže Slovenska bude združovať rusínsku mládež bez ohľadu na jej politickú a religióznu orientáciu, ale zároveň členstvo v spolku je otvorené aj pre sympatizantov inej národnosti a štátnej príslušnosti trvale žijúcich, študujúcich a prechodne pôsobiacich v Slovenskej republike. Medzi hosťami zhromaždenia boli aj zástupcovia Rusínskej obrody Slovenska, gréckokatolíckej a pravoslávnej cirkvi a Prešovskej univerzity. (kra)“¹⁴

3. Činnosť a aktivity spolku mladých Rusínov

Zakladajúci členovia spolku začali prvé aktivity vyvíjať už pred sčítaním ľudu v roku 2001, keď sa aktívne zapojili do kampane o prinavrátenie stratej identity Rusínov žijúcich na Slovensku. Celú jar vo voľnom čase venovali tejto myšlienke a vďaka podpore redakcie *Narodných novinok* a poskytnu-

12 Porov. POP, Ivan. *Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultúry*. Praha : Libri, 2008, s. 143.

13 Osobná spomienka autora príspevku.

14 (kra) [P. Krajňák, ml.]. Založili Spolok rusínskej mládeže Slovenska. In *Prešovský denník Korzár*, 22. 12. 2001, roč. III, č. 294, s. 2.

tiu automobilu, mohli zorganizovať výjazdy do rusínskych obcí v okresoch Prešov, Sabinov, Stará Ľubovňa, Bardejov, Svidník, Stropkov, Medzilaborce, Snina.¹⁵ Zvlášť účinná bola kampaň mladých aktivistov na Spiši, kde sa zreteľne prejavili výsledky kampane /porovnaj výsledky sčítania ľudu v roku 1991 a 2001 v obciach Poráč, Závadka, Slovinky/. Samotné sčítanie ľudu sa konalo 26. mája 2001.

Spolok rusínskej mládeže Slovenska v začiatkoch riadil a koordinoval svoju činnosť z ústredia v Prešove. Spolok využíval na pravidelné stretnutia kanceláriu redakcie Narodnych novinok na Duchnovičovom námestí v Prešove. Pri svojej činnosti sa opieral o silnú členskú základňu, ktorú si získal najmä medzi mladými v meste Medzilaborce, Krásnom Brode, okr. Medzilaborce a Čirči, okr. Stará Ľubovňa. V Medzilaborciach sa aktivizovali mladí pod vedením gréckokatolíckeho duchovného Františka Krajňáka, v Čirči spolkovej činnosti pomáhali otcovia baziliáni, najmä duchovný Markián M. Greško, ČsVV, ktorí v tom čase spravovali túto farnosť. V Krásnom Brode, či v Ruskej Porube mal svojich aktívnych priateľov predseda Marek Gaj. Spolok ako občianske združenie viedol spolkovú agendu a zapájal sa do rôznych aktivít, podporujúcich rusínske národnostné hnutie a jeho organizácie.¹⁶

Prvým projektom, ktorý Spolok rusínskej mládeže Slovenska získal a zorganizoval v rámci podpory národnostných menšín z finančných prostriedkov Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, bola „*Festivalová rusínska zábava*“, konaná v rámci Festivalu kultúry a športu v Medzilaborciach 30. júna 2002 v jedálni VSŽ Labstroja v Medzilaborciach. Spoluprácu s členskou základňou v Čirči potvrdzovala prítomnosť hudobnej skupiny Rolland z Čirča. Na tejto rusínskej zábave mnohí mladí z Laboreckej doliny vyplnili prihlášku a stali sa členmi spolku. Účasť na časti tejto zábavy brali i bohoslovci, ktorí sa neskôr stali gréckokatolíckymi kňazmi a zapojili sa do činnosti Výboru rusínskych gréckokatolíckych kňazov Prešovskej eparchie. Rovnako sa stali členmi spolku a spolu s miestnou mládežou sa oboznámili s činnosťou spolku a jeho poslaním.¹⁷

Významnou činnosťou spolku boli snahy o zachovanie čistoty byzantského obradu a zdôrazňovanie potreby udržať staroslovienčinu v liturgických obradoch Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, pri zapojení modelu tzv. rusínskej pastoračnej praxe. To znamená, že spolok aktívne žiadal, aby na rusínskych farnostiach pôsobili rusínski kňazi, ktorí by slúžili staroslovienskej sv. liturgie, avšak kázeň, čítanie Apoštola a Evanjelia, prípadne iné menlivé

15 Porov. ЗОЗУЛЯК, Александер (Ed.): *Русинський народний календар на рік 2002*. Пряшів : Русинська оброда, 2001, s. 42.

16 Osobná spomienka autora príspevku.

17 Porov. GAJ, Marek. Rusínske mládežnícke hnutie na Slovensku a vo svete – problémy, úspechy a perspektívy. In PLÍŠKOVÁ, Anna (Ed.). *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove – ÚRKJ, 2008, s. 84.

časti, by boli v kodifikovanom rusínskom jazyku. Niekoľkokrát sa dožadovali prijatia na Biskupskom úrade v Prešove, ale neúspešne. Keď sa koncom roka 2002 ohlásilo menovanie nového gréckokatolíckeho biskupa Prešovskej eparchie Mons. ThDr. Jána Babjaka, SJ, dvadsaťpäťčlenná skupina spolku sa vybrala v piatok 13. decembra 2002 do Bratislavy, kde navštívila vtedajšieho Apoštolského nuncia Svätej stolice na Slovenku J.E. Mons. Henryka Jozefa Nowackého, kde informovala o nespočetných žiadostiach rusínskych veriacich, ktorí žiadajú vymenovanie gréckokatolíckeho biskupa pre Rusínov.¹⁸ Apoštolský nunciatus delegáciu prijal a sľúbil, že Rusíni budú mať v rámci Prešovského biskupstva svojho vikára. V čase návštevy však táto vec už bola rozhodnutá a vikárom sa skutočne stal bazilián Mgr. Peter P. Haľko, ČsVV. Z nunciatúry sa delegácia mladých Rusínov presunula do Národnej rady Slovenskej republiky, kde ich prijal predseda parlamentného Výboru pre ľudské práva, národnostné menšiny a práva žien, poslanec Strany maďarskej koalície Lázsló Nagy.¹⁹ Prešovský denník Korzár z utorka, 17. decembra 2002 na strane 3 priniesol túto správu s nadpisom **Rusínska mládež podporuje vymenovanie biskupa s kompetenciami pre rusínskych veriacich**. V článku sa doslovne píše: „Prešov – Dvadsaťpäťčlenná skupina členov Spolku rusínskej mládeže Slovenska na čele so svojim predsedom Marekom Gajom sa v závere minulého týždňa zúčastnila pracovnej cesty do Bratislavy. V programe pobytu v hlavnom meste bola aj návšteva Národnej rady SR, kde ich prijal predseda parlamentného Výboru pre ľudské práva, národnostné menšiny a práva žien Lázsló Nagy. Mladí Rusíni si prezreli priestory zákonodarného orgánu štátu, tiež sa oboznámili s ústavnými princípmi jeho fungovania a procesom prijímania zákonov. Lázsló Nagy sa zaujímal o činnosť a aktivity SRMS po roku pôsobenia, ktorý ako kultúrno-spoločenská organizácia chce prispievať k upevňovaniu národného povedomia rusínskej národnostnej menšiny. Členovia spolku sa zmienili aj o úsilí na podporu vymenovania gréckokatolíckeho biskupa - ordinára s kompetenciami pre rusínskych veriacich. Vyriešenie tejto otázky považujú mladí Rusíni za dôležité pre upevnenia národnostnej identity Rusínov, ich kultúrneho a duchovného rozvoja. Podľa ich názoru tento problém ostáva otvorený aj po oznámenom vymenovaní nového biskupa ThDr. Jána Babjaka, SJ, ktorý je slovenskej národnosti a má nastúpiť na miesto doterajšieho biskupa Mons. Jána Hirku. Lázsló Nagy ocenil činnosť, ktorú vyvíja spolok a zároveň podporil myšlienku spolupráce s vysokoškolskou mládežou mladých Maďarov na Slovensku. (kraj)“²⁰

18 Porov. TIMKOVIČ, Jozafát Vladimír. *Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch I. diel*. Užhorod : Vydavateľstvo V. Paďáka, 2006, s. 122.

19 КРАЙНІЯК, Петро, мол. Русинська молодь у парламенті і в офензиві. In *Народны новинки*, 22. януара 2003, XIII, 1- 4, s. 1.

20 (kraj) [Peter Krajňák, ml.]. Rusínska mládež podporuje vymenovanie biskupa s kompetenciami pre rusínskych veriacich. In *Prešovský denník Korzár*, 17. 12. 2002, s. 3.

Počas štúdia členov vedenia spolku na Prešovskej univerzite v Prešove, sa počas školského roka organizovali duchovné stretnutia mládeže v Sobornom monastýre otcov baziliánov na Vajanského ulici č. 31 v Prešove. Spravidla každú stredu, nezriedka aj 30 mladých ľudí, navštevovalo staroslovienske sv. liturgie s rusínskymi kázňami a následne sa pod vedením otcov Gorazda a Jozafáta Timkovičovcov, ČsVV. zúčastňovali duchovných prednášok.²¹

K ďalším aktivitám spolku patrila spolupráca pri vydávaní mládežníckej prílohy Rusalka v rámci Narodnych novynok, dopisovanie do rusínskej a regionálnej tlače, organizovanie letných mládežníckych táborov²², ²³ a športových aktivít, pomoc pri organizovaní zasadnutí a snemov Rusínskej obrody, účasť na akciách redakcie Rusín a Ľudové noviny a pod.. V roku 2003 vydala rada spolku dve vážne a medializované vyhlásenia.²⁴ 25. augusta 2003 to bolo „*Vyhlásenie Rady Spolku rusínskej mládeže Slovenska k interrupciám*“²⁵ a 1. septembra 2003 „*Vyhlásenie Rady Spolku rusínskej mládeže Slovenska k aktu blahorečenia Vladyky ThDr. Vasilija Hopku – gréckokatolíckeho pomocného biskupa Prešovskej eparchie*.“ Zvlášť citelná bola pomoc Spolku rusínskej mládeže Slovenska pri organizovaní priebehu 7. Svetového kongresu Rusínov, ktorý sa v dňoch 5. až 8. júna 2003 konal v Prešove.²⁶ V máji 2006 sa stal spolok pod vedením predsedníčky Mgr. Aleny Blichovej, ktorá vystriedala vo funkcii Mgr. Mareka Gaja, zakladajúcim členom Slovenskej asociácie rusínskych organizácií (SARO).²⁷

4. Založenie Svetového fóra rusínskej mládeže

Zlomovou udalosťou v otázke mládežníckeho hnutia Rusínov, tak ako sa spomína v úvode, bolo konanie 6. Svetového kongresu Rusínov v dňoch 26.-28. októbra 2001 v Prahe. Miestom konania kongresu bola *Kongresová sála Národného domu na Vinohradoch*, pričom vyvrcholenie tohto významného podujatia bolo v popoludňajších hodinách, v nedeľu 28. 10. 2001, v sále *Domu kresťanskej mládeže pri kostole sv. Ľudmily*, kde boli delegáti a hostia

21 КРАЙНЯК, Петро, мол. Новоты у василианським монастирю. In *Народны новинки*, 14. мая 2003, XVIII, 19-20, s. 3.

22 КРАЙНЯК, Петро, мол. 4. Світовий літній табір Русиньської молодіжності – Руський Керестур 2006. In *InfoРусин*, октябрь 2006, III, 10, s. 7.

23 (-jo-) Deň začínajú hymnou - Prvý medzinárodný tábor rusínskych detí a mládeže na Danovej. In *Podvihorlatské noviny*, 7. 7. 2003, roč. XLIV, č. 27, s. 1-2.

24 Originály oboch vyhlásení sa nachádzajú v osobnom archíve autora príspevku.

25 Porov. Vyhlásenie Rady Spolku rusínskej mládeže Slovenska k interrupciám. In *Bardejovské novosti*, 18. septembra 2003, roč. XIV, č. 38, s. 2.

26 KRAJNÁK, Peter, ml. 7. svetový kongres Rusínov v Prešove. In *Slovo - časopis gréckokatolíckej cirkvi*, júl 2003, roč. XXXV, s. 6-7.

27 ПЛІШКОВА, Анна. На Словенську vznikла асоціація русинських організацій. In *Народны новинки*, 17. мая 2006, XVI, 18-21, s. 1.

ubytovaní. Práve na tomto mieste bolo ústami práve vtedy zvoleného predsedu SRR Alexandra Zozuláka zo Slovenska oznámené, že vznikla iniciatívna skupina mladých, ktorej cieľom bude vytvoriť Svetové fórum rusínskej mládeže. Po svetovom kongrese v Prahe, sa pod vedením Mareka Gaja, hlavného koordinátora pre založenie svetovej mládežníckej organizácie a zároveň predsedu *Spolku rusínskej mládeže Slovenska*, veľmi intenzívne rozbehli prípravy pre vznik neskoršieho SFRM (vtedy to bol len pracovný názov novej organizácie).²⁸

Prvým organizovaným stretnutím „rusínskej mládeže“ bolo konanie *I. Svetového letného tábora rusínskej mládeže*, v horskej rusínskej obci Komloška v dnešnom Maďarsku (21. až 25. august 2002), za účasti členov Svetovej rady Rusínov.²⁹ Na stretnutí vznikol *Prípravný výbor Svetového fóra rusínskej mládeže*, pričom boli vybraní dvaja zástupcovia z každej zúčastnenej krajiny. Prípravou svetovej organizácie boli za Slovensko poverení Marek Gaj a Peter Krajňák ml., študenti z Prešova (na tábore boli prítomné, okrem iných, aj členky SRMS Alena Blichová a Ľudmila Šprochová – vtedy študentky Prešovskej univerzity). Tu sa na počesť prvého organizovaného stretnutia rusínskej mládeže, vyhlásil 23. augusta za *Deň mladého Rusína*³⁰ (neskôr tento deň potvrdilo I. Svetové fórum rusínskej mládeže konané v Prešove). V Komloške zvolený *Prípravný výbor Svetového fóra rusínskej mládeže* sa stretol ešte dvakrát a to 8. novembra 2002 v Budapešti (Maďarsko)³¹ a následne v dňoch 14. – 16. marca 2003 v historickom Krakove (Poľsko).³² Na oboch stretnutiach aktívne zastupovali mladých Rusínov Slovenska Marek Gaj a Peter Krajňák, ml.

Historicky prvé a dlho očakávané Svetové fórum rusínskej mládeže sa konalo počas 7. Svetového kongresu Rusínov v Prešove, v nedeľu 8. júna 2003, vo Veľkej sále Divadla Alexandra Duchnoviča na Jarkovej ulici so

28 Osobná spomienka autora príspevku.

29 КРАЙНЯК, Петро. Молоды Русины ся стрітили в Комлошці. In *Народны новинки*, 11. септембра 2002, XII, 36-37, s. 2.

30 23. august bol hlavným rokovacím dňom celého stretnutia, kedy sa dohodli hlavné aktivity jednotlivých rusínskych mládežníckych skupín. Celý tábor i samotné zasadanie sa konalo v krásny slnečný deň v tzv. „Ruszin parku“ na konci obce Komloška. Na stretnutí boli prítomní mladí Rusíni zo Slovenska, Poľska, Ukrajiny, Srbska, Maďarska a Ruska. Rovnako tak členovia Svetovej rady Rusínov na čele s vtedajším predsedom SRR Alexandrom Zozulákom a profesorom Paulom Robertom Magocsim, čo malo samo osebe svoju váhu a bolo výsledkom cieleného procesu. Preto si táto udalosť zasluhuje našu pozornosť a zrejme sa natrvalo zapíše do histórie. Treba veriť, že tento deň si získa medzi mladými svoju vážnosť a budú si ho pripomínať aj ďalšie generácie.

31 (kraj) [Peter Krajňák, ml.]. Mladí Rusíni sa stretli v Maďarsku. In *Prešovský denník Korzár*, 27. 8. 2002, roč. IV, č. 199, s. 1.

32 КРАЙНЯК, Петро, мол. Русинська молодеж засідала в Кракові. In *Народны новинки*, 2003, XIII, 13-14, s. 1, resp. (kraj) [Peter Krajňák, ml.]. Rusínska mládež rokovala v Krakowe. In *Prešovský denník Korzár*, 19. 3. 2003, roč. V, č. 65, s. 2.

začiatkom o 14. hodine. Za prvého predsedu Svetového fóra rusínskej mládeže bol, nie neočakávane, zvolený predseda Spolku rusínskej mládeže Slovenska Marek Gaj z Medzilaboriec.³³

Na vzniku a príprave tejto významnej udalosti sa od konania Svetového kongresu Rusínov v Prahe významnou mierou podieľali členovia *Spolku rusínskej mládeže Slovenska*, ktorého sídlo bolo počas celého obdobia v Prešove, odkiaľ sa koordinovali prvé mládežnícke aktivity Rusínov na Slovensku i v zahraničí.

V súčasnosti prebrali štafetu riadenia rusínskeho mládežníckeho hnutia na Slovensku členovia občianskeho združenia *Molody Rusiny*, ktoré sa sformovalo v Bratislave za podpory *Združenia inteligencie Rusínov Slovenska* (ZIRS-u).

Literatúra

Publikácie:

MAGOCSI, Paul Robert. *Národ znikadiaľ' : ilustrovaná história karpatských Rusínov*. Prešov : Rusín a Ľudové noviny, 2007

TIMKOVIČ, Jozafát Vladimír. *Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch I. diel*. Užhorod : Vydavateľstvo V. Paďáka, 2006.

POP, Ivan. *Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultúry*. Praha: Libri, 2008.

ЗОЗУЛЯК, Александер (Ed.). *Русиньскый народный календарь на рік 2002*. Пряшів : Русиньска оброда, 2001.

Vedecké príspevky:

GAJ, Marek. Rusínske mládežnícke hnutie na Slovensku a vo svete – problémy, úspechy a perspektívy. In PLÍŠKOVÁ, Anna (Ed.). *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove – ÚRJ, 2008.

Novinové články:

Три главны пріорітеты в наступнім десятирічю (Выступ члена Світової рады Русинів Павла Роберта Магочія на 6. Світовім конгресі Русинів у Празі). In *Народны новинкы*, 14. новембра 2001, XI, 44 – 46, s. 3.

Узнесенія зо шестого Світового конгресу Русинів 27. – 28. октобра 2001 у Празі. In *Народны новинкы*, 14. новембра 2001, XI, 44 – 46, s. 2.

33 Porov. GAJ, Marek. Rusínske mládežnícke hnutie na Slovensku a vo svete, In PLÍŠKOVÁ, A. (Ed.). *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove - ÚRJ, 2008, s. 87-88.

(kra) [Peter Krajňák, ml.]. Založili Spolok rusínskej mládeže Slovenska. In *Prešovský denník Korzár*, 22. 12. 2001, III, 294, s. 2.

(kraj) [Peter Krajňák, ml.]. Mladí Rusíni sa stretli v Maďarsku. *Prešovský denník Korzár*, 27. 8. 2002, IV, 199, s. 1.

КРАЙНЯК, Петро. Молоды Русины ся стрітили в Комлошці. In *Народны новинки*, 11. септембра 2002, XII, 36 – 37, s. 2.

(kraj) [Peter Krajňák, ml.]. Rusínska mládež podporuje vymenovanie biskupa s kompetenciami pre rusínskych veriacich. In *Prešovský denník Korzár*, 17. 12. 2002, s. 3.

КРАЙНЯК, Петро, мол. Русинська молодеж у парламенті і в офензиві. In *Народны новинки*, 22. януара 2003, XIII, 1 – 4, s. 1.

(kraj) [Peter Krajňák, ml.]. Rusínska mládež rokovala v Krakowe. In *Prešovský denník Korzár*, 19. 3. 2003, V, 65, s. 2.

КРАЙНЯК, Петро, мол. Новоты у василіаньскім монастырю. In *Народны новинки*, 14. мая 2003, XIII, 19 – 20, s. 3.

(-jo-) Deň začínajú hymnou – Prvý medzinárodný tábor rusínskych detí a mládeže na Danovej. In *Podvihorlatské noviny*, 7. 7. 2003, XLIV, 27, s. 1 – 2.

KRAJŇÁK, Peter, ml. 7. svetový kongres Rusínov v Prešove. In *Slovo – časopis gréckokatolíckej cirkvi*, 2003, XXXV, s. 6 – 7.

КРАЙНЯК, Петро, мол. Русинська молодеж засідала в Кракові. In *Народны новинки*, 2003, XIII, 3 – 14, s. 1.

Vyhlasenie Rady spolku rusínskej mládeže Slovenska k interrupciám. In *Bardejovské novosti*, 8. septembra 2003, XIV, 38, s. 2.

ПЛІШКОВА, Анна. На Словеньску vznikла асоціація русинських організацій. In *Народны новинки*, 17. мая 2006, XVI, 18 – 21, s. 1.

КРАЙНЯК, Петро, мол. 4. Світовий літній табір Русинської молодежи – Руський Керестур 2006. In *InfoРусин*, október 2006, III, 10, s. 7.

KREOVANIE SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA – MÚZEA RUSÍNSKEJ KULTÚRY V PREŠOVE

Ol'ga GLOSÍKOVÁ

SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove

Prebiehajúci proces spoločenských zmien v strednej Európe aj vo svete na konci osemdesiatych rokov minulého storočia je prevažne ovplyvňovaný procesmi demokracie západného typu, globalizácie, humanizácie, multikultúrnych teoretických a praktických aktivít a zasahuje všetky oblasti ľudskej činnosti, teda i povedomie národnostných menšín, to znamená i Rusínov žijúcich na Slovensku a v zahraničí.

Vznikajúce spoločensko-ekonomické a sociálno-právne pohyby či hnutia v tomto období požadujú celú škálu zmien, umožňujúcich fundamentálne prehodnotiť akýkoľvek sociálno-právny jav, teda aj postavenie rusínskej národnostnej menšiny žijúcej nielen na Slovensku ale aj vo svete a adekvátnym spôsobom reagovať na jej základné ľudské a občianske potreby, ktoré jej boli dlhodobo odopierané. Politická atmosféra a spoločenské zmeny, ktoré nastali na Slovensku po roku 1989, podnietili vznik nových organizácií, fungujúcich na občianskom princípe a pôsobiacich aj v sfére kultúry a požadujúce dôstojné postavenie Rusínov a vrátenie im pôvodných názvov – Rusín, rusínska národnostná menšina, rusínska národnosť, ktorá v období socializmu nejstvovala, bola nahradená pojmami Ukrajinec, ukrajinská národnostná menšina a ukrajinská národnosť.

Na Slovensku začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia bola na občianskom princípe vytvorená, kultúrna organizácia – Rusínska obroda na Slovensku, ktorá v danej dobe zohrala rozhodujúcu úlohu v obrodzovacom procese Rusínov Slovenska, keď požadovala radikálne zmeny zhrnuté v desiatich bodoch a jeden z bodov sa dotýkal aj vzniku múzea rusínskej kultúry na Slovensku. V nasledujúcich rokoch naplnenie tejto požiadavky obsahovalo viaceré možnosti riešenia, počnúc zmenou pôvodného názvu SNM – Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku na rusínske múzeum, pokračujúc cez používanie názvu Múzeum ukrajinsko – rusínskej kultúry vo Svidníku, až po vznik samostatného SNM – Múzea rusínskej kultúry v Prešove a SNM – Múzea ukrajinskej kultúry naďalej so sídlom vo Svidníku.

Diskusie na danú problematiku boli a sú rôzne tematicky zamerané no pre-

dovšetkým sa špecializujú, na vyjasnenie si základných existenčných otázok, nevyhnutných pre rusínske obyvateľstvo žijúce na území Slovenska a sú najčastejšie spájané s názvoslovím, historickou a kultúrnou identitou, sociálnym postavením, vysťahovalectvom a ďalšími témami analyzovanými a to nielen v podmienkach Slovenskej republiky ale aj za jej hranicami.

Ide o tak zložité problémy historicko-spoločenských, sociálno-právnych, občianskych etických, náboženských či ľudských, ktoré si vyžadujú dlhodobý proces vedeckého a odborného bádania, skúmania a hľadania vhodných riešení daných problémov a je zrejmé, že tento proces bude zamestnávať aj niekoľko budúcich generácií špecialistov – odborníkov. Rusínska problematika sa stáva módnou záležitosťou, priťahujúcou domácu i zahraničnú profesionálnu ba aj amatérsku sféru.

Zdá sa, že dozrieva historická doba na nový metodologický prístup, na nové nazeranie, vedecké ponímanie a interpretovanie rusínskej reality – to je výzva pre mladú generáciu, profesionálov nezaťažených nánosmi rôznych teoreticko-koncepčných smerov, ideológií, ktoré v minulosti špecificky a výrazne negatívne ovplyvnili vývoj rusínskeho obyvateľstva na Slovensku, no paralely nachádzame aj u Rusínov žijúcich na území iných štátov.

Žiada sa pripomenúť, že Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku počas svojej aktívnej existencie kvalitne spracovalo množstvo múzejného materiálu pochádzajúceho z rusínskeho prostredia, dokumentujúce rusínsku kultúru na Slovensku, za čo im patrí úprimné poďakovanie a preto, kreovanie obsahového zamerania Múzea rusínskej kultúry v Prešove je špecifické v porovnaní s múzeami ďalších národnostných menšín žijúcich na území Slovenska.

Tolerancia, vzájomné pochopenie a rešpektovanie je základom pre porozumenie aj tých životne najzložitejších a najkomplikovanejších procesov vyskytujúcich sa v ktorejkoľvek oblasti ľudskej reality. Zvláštnosťou je, že Rusíni žijúci vo svete nemajú svoj samostatný štát, nepoznajú výhody majoritného národa rusínskeho pôvodu, u ktorého by hľadali podporu v svojich aktivitách (materiálne či duchovne orientovaných), tak ako to je u iných národností žijúcich na Slovensku (až na Rómov). V tejto súvislosti sa žiada zdôrazniť, že Rusíni žijúci na území Slovenska sa historicky považovali a považujú za pôvodné obyvateľstvo, občanov SR a preto Slovensko je ich domovinou. Spoločná história (spoločný útlak, vzájomná podpora v buditeľských a emancipačných snaženiach atď.) predurčuje Rusínov a Slovákov i iné národnosti spolu žiť, vzájomne sa kultúrne obohacovať a tvoriť pre spoločné blaho a vzájomný prospech. Pre zahraničných Rusínov pochádzajúcich zo Slovenska bolo a je rodnou vlasťou Slovensko, veď odtiaľ pochádzajú ich predkovia. Aj to je prejav silnej historickej súdržnosti medzi Slovákami a Rusínmi.

Akceptovanie rusínskej národnostnej menšiny na území Slovenska urých-

lili výsledky získané pri sčítaní obyvateľov Slovenska (1991) a proces kodifikácie rusínskeho jazyka v 1995 roku. Jednoznačne sa potvrdila prítomnosť rusínskej národnostnej menšiny žijúcej na Slovensku, požadujúcej rovnaké práva a povinnosti akými disponujú iné národnostné menšiny žijúce na území Slovenska.

Prejavom akceptácie vôle rusínskeho obyvateľstva je aj rozhodnutie Ministerstva kultúry Slovenskej republiky z 11. decembra 2006 zriadiť prostredníctvom zmeny organizačnej štruktúry Slovenského národného múzea v Bratislave, s účinnosťou od 01. 01. 2007, samostatný organizačný útvar – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove. Pre verejnosť múzeum bolo sprístupnené 21. 02. 2008 ako multifunkčný priestor.

SNM – MRK v Prešove na základe prieskumu a vedeckého výskumu zhromažďuje, ochraňuje, profesionálne spracováva, sprístupňuje verejnosti a zhodnocuje dôkazy o hmotnej a duchovnej existencii a aktivitách rusínskeho obyvateľstva prevažne na Slovensku. Múzeum sa zameriava na múzejnú dokumentáciu vývoja prírody, vedy, kultúry, umenia, techniky praktizovanej na území Slovenska, na fakty o rusínskom obyvateľstve žijúcom v zahraničí (vystahovalecť v minulosti a súčasnosti), čo znamená, že sa formuje ako jedno z medzinárodných konzultačných centier v priestore kompaktné osídlenom Rusínmi, a to aj vďaka priepustnosti štátnych hraníc tých štátov, v ktorých dane obyvateľstvo žije. Žiaľ, výnimku tvorí územie Ukrajiny, ktorá doposiaľ neakceptuje národnú identitu Rusínov na svojom území.

Múzeum kladie dôraz na zbierkovú, dokumentačnú a prezentačnú činnosť. Akceptujú sa aktivity na záchranu kultúrnych hodnôt rôzneho druhu vzťahujúcich sa na rusínsku kultúru, a to pred jej postupnou devastáciou, zničením, odcudzením, postupným zabudnutím a pod. Dôraz sa kladie na získavanie zbierkových predmetov najmä darovaním a ich následným reštaurovaním či ošetrovaním a sprístupnením pre verejnosť v multifunkčných, teda aj výstavných priestoroch múzea.

V múzeu je pripravená koncepcia edičnej činnosti zameraná na zdokumentovanie výpovedí a spomienok ešte žijúcich pamätníkov z rôznych oblastí života rusínskej menšiny na Slovensku. Každoročne sa bude pripravovať a vydávať zborník prác autorov venujúcich sa rusínskej národnostnej problematike ako sociokultúrnej realite v globalizujúcej sa spoločnosti. Múzeum poskytuje metodickú, koordinačnú, informačnú a vzdelávaciu činnosť v oblasti múzejníctva pre rusínske obyvateľstvo (pričom sa zohľadňujú všetky vekové kategórie) i občanov majority a minorít žijúcich na Slovensku či návštevníkom múzea nachádzajúcich sa na našom území. Poskytuje svoje služby aj iným inštitúciám, – tomu, kto prejaví záujem o problematiku spadajúcu do kompetencie daného múzea a múzejníctva na Slovensku. Múzeum koordi-

nuje svoju činnosť podľa zákonov, predpisov, vyhlášok a nariadení platných v SR a plní ďalšie úlohy v súlade s osobitnými predpismi, ktorými ho nadriadené orgány poveria.

Spolupracuje zo vzdelávacími regionálnymi inštitúciami (aj akademickými), múzeami, galériami, knižnicami, regionálnou štátnou správou a samosprávou, kde žije rusínske obyvateľstvo a sa zapája do takých aktivít, ktoré sú navzájom prospešné a zviditeľňujú vlastné aktivity a múzejníctvo na Slovensku i v zahraničí ako celok. Preto SNM – MRK v Prešove spolupracuje z múzeami v zahraničí, kde žije rusínske obyvateľstvo ale aj s inými zahraničnými múzeami, ktoré prejavia záujem o spoluprácu, ktorá bude obojstranným prínosom pre zúčastnených partnerov.

Múzeum sa riadi Organizačným poriadkom SNM, ktorý má spracovaný na vlastné podmienky. Podľa spomínaného Organizačného poriadku Slovenského národného múzea v Bratislave, jedným z poradných organov riaditeľa špecializovaného múzea je pri realizácii vedecko-výskumnej činnosti tzv. Rada pre odbornú a vedeckú činnosť SNM – MRK v Prešove, ktorá je poradným orgánom riaditeľky múzea a tá má právo ho zvolávať podľa potreby. Členmi takejto Rady pre vedeckú a odbornú činnosť v našom špecializovanom múzeu sú odborníci z vedných disciplín a inštitúcií participujúcich na činnosti múzea – napr. z vedeckého ústavu SAV, VŠ, múzea, galérie, niektorých rusínskych organizácií Gréckokatolíckej a Pravoslávnej cirkvi na Slovensku, v ktorých dominantné postavenie na severovýchodnom Slovensku majú práve Rusíni apod.

V špecializovaných múzeách SNM (vrátane SNM – MRK v Prešove), vedecko-výskumná činnosť je jednou zo základných múzejných aktivít, ktorá sprostredkúva poznatky o zbierkových predmetoch, najmä informácie obsiahnuté v zbierkových predmetoch či písomnostiach alebo ináč zdokumentovaných historických informáciách (prostredníctvom informačných technológií, elektronických nosičov informácií (disketa, CD, DVD, kinofilm, atď). Vedecko-výskumné úlohy sa zameriavajú na rozširovanie zbierkového fondu (primárny múzejný výskum), sú zamerané na vedecké zhodnocovanie zbierkových predmetov.

SNM ako vrcholná múzejná inštitúcia je poverená aj výkonom metodologickej činnosti. SNM získalo v roku 2002 štatút vedecko-výskumného pracoviska, ktorý potvrdila aj Komisia na periodické hodnotenie výskumu a vývoja. V marci 2005 vydal minister školstva SR Slovenskému národnému múzeu Osvedčenie o vykonaní periodického hodnotenia výskumu a vývoja o spôsobilosti vykonávať činnosť v oblasti výskumu a vývoja.

Vedecko-výskumná činnosť ako jedna zo základných múzejných aktivít v súčinnosti spolu s ostatnými odbornými múzejnými činnosťami, najmä s

odbornou evidenciou zbierkových predmetov, vytvára predpoklady na plnenie základných funkcií múzea v oblasti využívania informačného potenciálu zbierkových predmetov, ktoré tvoria a budú tvoriť základ pri skúmaní a poznávaní špecifik vývoja prírody a spoločnosti, v ktorom prevažne žije rusínske obyvateľstvo.

Výsledky vedecko-výskumnej činnosti, zamerané na skúmanie zbierkových predmetov a zbierok, vytvárajú informačný základ na realizáciu predovšetkým expozičnej, výstavnej, edičnej, publikačnej a ostatnej prezentačnej činnosti. Výsledky majú aj spätný vplyv, korigujú nadobúdanie zbierkových predmetov s cieľom dosiahnuť komplexnú múzejnú dokumentáciu skúmaného a dokumentovaného javu.

V podmienkach múzejnej praxe SNM – MRK v Prešove realizuje vedecko-výskumnú činnosť aj v oblasti rozvíjania muzeologických teórií. Ako špecializované múzeum rozširuje pramenný potenciál na skúmanie vývoja prírody a spoločnosti, vedy, kultúry a umenia s osobitným zreteľom na Rusínov žijúcich na území Slovenskej republiky a vzťah Rusínov k iným národom a národnostiam na území Slovenska a v multikultúrnom prostredí globalizujúcej sa Európy a celého sveta.

Prioritou sú historické kontakty a spolunažívanie Rusínov a Slovákov v rôznych historických obdobiach a štátnych útvaroch vrátane etnických spoločenstiev, ktoré žili a žijú na Slovensku, nevynímajúc ani Rusínov žijúcich v zahraničí.

Múzeum vedecky skúma, zhodnocuje, analyzuje a interpretuje nadobudnuté predmety a zbierky s cieľom určiť ich historickú, umeleckú, vedeckú, kultúrnu a estetickú hodnotu v kontexte ich vzniku, využívania, vývoja apod. Zistené poznatky využíva ako pramenný materiál v oblasti prírodných a spoločenských vied pri poznávaní najmä tých špecifik vývoja prírody a spoločnosti, ktoré je možné skúmať a poznávať len na základe výskumu múzejných zbierkových predmetov a zbierok. Pri vedeckom skúmaní zbierkových predmetov sa využívajú metódy a postupy jednotlivých vedných disciplín, ktoré participujú na činnosti múzejnej praxe, a zároveň sa aplikujú princípy muzeológie ako teoretického základu pre rozvoj múzejných aktivít a konkrétnych činností.

V oblasti odbornej ochrany zbierkových predmetov múzeum konkrétne skúma, vyhodnocuje a na základe toho zovšeobecňuje poznatky a informácie o odbornom uložení zbierkových predmetov v depozitároch aj vo vzťahu k stanoveniu optimálnych klimatických podmienok v nich pre jednotlivé materiálové skupiny, zovšeobecňuje poznatky a informácie o odbornom stave a ošetrovaní zbierkových predmetov zhromaždených v depozitoch SNM – MRK v Prešove, reč je o reštaurovaní, konzervovaní, preparovaní apod.

Vedecko-výskumná činnosť v SNM – MRK v Prešove sa realizuje v súlade s platnou legislatívou a zameriava sa na dopĺňovanie a rozširovanie zbierkových fondov s využitím terénnych výskumov vo všetkých disciplínach participujúcich na činnostiach múzea, no najmä v oblasti etnografie, historických vied, a skúma vývoj vzťahov rusínskej národnostnej menšiny.

Výsledky výskumu slúžia verejnosti ako jeden zo zdrojov zvyšovania a upevňovania historického vedomia a pestovania pozitívneho vzťahu k Slovensku ako svojej vlasti a krajine svojich predkov, musia svojimi výsledkami prispievať k rozvoju vedných disciplín participujúcich na činnosti múzea, a zároveň obohacovať a rozvíjať aj muzeológiu.

Výsledky vedecko-výskumnej činnosti sú využiteľné pri rozvoji ochrany, prezentácii a propagácii národnostného kultúrneho a prírodného dedičstva (nevyhnutnosť ochrany a zachovania pre budúce generácie Rusínov žijúcich na Slovensku a v ďalších štátoch) a smerovať k jej aktívnej celoeurópskej a globálnej ochrane.

Obsahové a vecné zameranie vedecko-výskumnej činnosti SNM – MRK v Prešove akceptuje postavenie múzea ako zbierkotvornej vedeckovýskumnej a kultúrno-vzdelávacej ustanovizne rusínskeho obyvateľstva žijúceho na území Slovenska, so zameraním úloh aj v rámci interdisciplinárnych projektov v súčinnosti s viacerými špecializovanými múzeami SNM, celej múzejnej siete SR, a to riešením vedecko-výskumných úloh s celoslovenským zameraním s aplikáciou do medzinárodných projektov v spolupráci s vedecko-výskumnými subjektmi tých štátov, kde žijú Rusíni.

Zapájať vedecko-výskumnú činnosť SNM – MRK v Prešove do štátnych programov výskumu a vývoja, rozvíjať spoluprácu s inými vedecko-výskumnými pracoviskami, najmä SAV, vysokými školami resp. inými inštitúciami podľa možnosti a spoločenskej objednávky a dbať na to, aby odborný ľudský potenciál SNM – MRK v Prešove sa zapájal do riešenia takých grantových úloh iných subjektov, ktorých výsledky budú prínosom pre múzeum a dôsledná spätná väzba medzi zameraním jednotlivých vedecko-výskumných úloh bude mať vybalansovaný charakter.

Formy výstupov vedecko-výskumných úloh majú jednoznačnú a konkrétnu podobu a prispievajú ku skvalitneniu ostatných múzejných odborných aktivít (príprava nových expozícií, dlhodobých výstav, súpisov zbierok – fontés, vedecké štúdie, publikácie apod.). Financovanie vedecko-výskumnej a odbornej činnosti SNM – MRK v Prešove sa má riešiť tak ako v iných múzeách, vyčlenením finančných prostriedkov z rozpočtu SNM na realizáciu konkrétnych úloh VVČ, ktoré sú súčasťou celoinštitucionálnych úloh SNM, podľa možnosti zabezpečením zapojenia VVČ SNM – MRK do štátnych programov výskumu a vývoja, štátnych objednávok a úloh výskumu. Realizácia spoločných

výskumov sa zabezpečuje na základe zmluvy o spolupráci, kde sú stanovené aj princípy finančnej účasti zmluvných strán, personálneho zabezpečenia a využitia výsledkov výskumov. V budúcnosti sa budeme usilovať o zapojenie VVČ SNM – MRK v Prešove podľa možnosti do medzinárodných grantov realizovaných prostredníctvom rozličných agentúr.

Vedeckovýskumná činnosť múzea je orientovaná na oblasť spoločenských vied predovšetkým na problematiku etnológie, histórie, kulturológie, muzeológie, sociológie, filozofie, religionistiky atď. V rámci etnológie majú prioritu vedeckovýskumné úlohy zamerané na prípravu nových stálych expozícií. Medzi priority v rámci projektu múzea v prvých rokoch jeho existencie patrila projekt „Chute a vône Slovenská“ realizovaný v roku 2007 – 2008, vedecko-výskumná úloha „Najnovšie dejiny Rusínov vo svete“ schválený na roky 2009 – 2011, Etnologický výskum „Rusínske kroje vo vybraných lokalitách na Slovensku“ realizovaný v roku 2009.

Výsledky vedeckovýskumnej činnosti pracoviska sú vo forme výskumných správ archivované a prístupné na prezenčné štúdium pre študujúcu mládež, vedeckým pracovníkov a interesujúcu sa verejnosť. Výstupy vedeckovýskumnej činnosti pracoviska budú priebežne publikované v odbornej tlači, predovšetkým v zborníku vydávanom Slovenským národným múzeom – Múzeom rusínskej kultúry v Prešove, po názvom: „Sociokultúrna realita v multikultúrnych podmienkach globalizujúcej sa ľudskej spoločnosti“. Budú vytvorené viaceré samostatné sekcie a jedna z nich bude pod názvom: „Rusíni v multikultúrnych podmienkach globalizujúcej sa ľudskej spoločnosti“.

Múzeum v súčasnosti dočasne pôsobí v prenajatých priestoroch. Spolu s kompetentnými v SNM v Bratislave a na ministerskej úrovni momentálne rieši otázku získania stálych priestorov pre činnosť múzea. Múzeum má zatiaľ obmedzené výstavné priestory pre inštalovanie stálych expozícií, putovných výstav, depozitných priestorov apod. Nevýhodou je, že v súčasnosti múzeum sídli v administratívnej budove, ktorá má svoj špecifický systém sprístupnenia, pre múzeum nevyhovujúci v pracovné dni, najmä vo večerných hodinách a múzejné priestory sú nedostupné pre verejnosť cez víkendové dni. Získaním vlastnej budovy sa vytvoria vhodnejšie podmienky pre prezentáciu múzejných aktivít a knižničných či archívnych služieb pre záujemcov a návštevníkov.

Po získaní budovy a nainštalovaní stálych expozícií a výstav v Prešove sa budú vytvárať vhodné podmienky pre získanie výstavných priestorov v spádových oblastiach, kde žije rusínske obyvateľstvo, a budú sa zriaďovať siene rusínskych tradícií a kultúry v mestách a na vidieku.

SNM – MRK v Prešove sa aktívne zameriava na vytváranie vhodných podmienok pre prácu s mladou generáciou (školopovinnou a študujúcou mládež

žou) a realizovaním múzejnej pedagogiky a prostredníctvom nej bude rozširovať svoje aktivity smerom na vidiek tak, aby sa postupne formovala verejnosť podporujúca a podieľajúca sa na práci SNM – MRK v Prešove. Vytváranie externých sympatizantov a priateľov múzea rôznych vekových kategórií – to je jeden z cieľov nášho múzea do budúcnosti.

SNM – MRK v Prešove nebude vstupovať do momentálne neriešiteľných konfrontácií, ktoré vzťahy viac komplikujú ako zjednodušujú. Bude hľadať a vyvíjať také aktivity vo vzťahu k múzeám a ďalším inštitúciám, ktoré budú demonštrovať demokratický, profesionálny, a ľudský prístup, teda reč je o hľadaní humánnych praktík v múzejnej činnosti.

ОБСЯГ

РЕФЕРАТЫ З НАУЧНЫХ СЕМИНАРІВ КАРПАТОРУСИНІСТΙΚЫ

Павел Роберт МАГОЧІЙ: <i>КАРПАТЬСКА РУСЬ – РЕГІОН СПОЛУЖИТЯ НАРОДІВ І НАРОДНОСТЕЙ БЕЗ НАСИЛСТВА</i>	6
Stanislav KONEČNÝ: <i>RUSÍNI NA SLOVENSKU V DVADSIATOM STOROČÍ</i> ..	25
Kirill ŠEVČENKO: <i>KULTURNÍ A NÁRODNOSTNÍ POLITIKA PRAHY V PODKARPATSKÉ RUSI V 1920 LETECH</i>	42
Ewa MICHNA: <i>ROLA HISTORII W LEGITYMIZACJI ASPIRACJI NARODOWYCH GRUP POGRANICZA KULTUROWEGO Casus Rusinów Karpackich</i>	57
Міхаель МОЗЕР: „ГРАМАТИКА РУСЬКОГО ЯЗЫКА“ ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА ТА ГАЛИЦЬКА УКРАЇНСЬКА МОВА В ПІДКАРПАТТІ.....	68
Валерій ПАДЯК: <i>СТАТУС РУСИНСЬКОЇ НАРОДНОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ДВИГАННЯ НА ПОДКАРПАТЮ</i>	94

ОСНОВНЫ ІНФОРМАЦІЇ О РЕФЕРУЮЧИХ

Професор Др. Павел Роберт Магочій, ПгД.	114
ПгДр. Станіслав Конечні, к. н.	117
ПгДр. Кірілл Шевченко, др. н.	119
Мрр. Ева Міхна, ПгД.	121
Професор Др. Міхаель Мозер, ПгД.	122
Мрр. Валерій Падык, к. н.	124

ДОДАТКОВЫ ШТУДІЇ

Anna PLÍŠKOVÁ: <i>RUSINISTIKA NA PREŠOVSKÉJ UNIVERZITE</i>	126
Peter KRAJŇÁK, ml.: <i>SPOLOK RUSÍNSKEJ MLÁDEŽE SLOVENSKA (Založený v roku 2001 v Prešove)</i>	132
Oľga GLOSÍKOVÁ: <i>KREOVANIE SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA – MÚZEA RUSÍNSKEJ KULTÚRY V PREŠOVE</i>	142

© Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові

Studium Carpato-Ruthenorum 2009

Штудії з карпаторусиністики

Зоставителька і відповідна редакторка: **ПгДр. Кветослава Копорова**

Редакчна рада: **доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.,**

ПгДр. Кветослава Копорова, ПгДр. Марія Мальцовска,

Мгр. Алена Блыхова

Рецензент: **доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н.**

Языкова редакторка: **ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.**

Фотографії і графічна управа: **Мгр. Александер Зозуляк**

Технічна редакторка: **Аліца Вестошевова**

Выдания перше

Тоту публікацію ани никотру ей часть не мож репродуковати без згоды
власника авторських прав.

© Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove

Studium Carpato-Ruthenorum 2009

Štúdie z karpatorusinistiky

Zostavovateľka a zodpovedná redaktorka: **PhDr. Kvetoslava Koporová**

Redakčná rada: **doc. PhDr. Vasil Jabur, CSc., PhDr. Anna Plišková, PhD.,**

PhDr. Kvetoslava Koporová, PhDr. Mária Maľcovská, Mgr. Alena Blichová

Recenzent: **doc. PhDr. Vasil Jabur, CSc.**

Jazyková redaktorka: **PhDr. Anna Plišková, PhD.**

Fotografie a grafická úprava: **Mgr. Alexander Zozulák**

Technická redaktorka: **Alica Wietoszewová**

Prvé vydanie

Túto publikáciu ani žiadnu jej časť nie je možné reprodukovat' bez súhlasu vlastníka
autorských práv.

**Vydané s podporou grantového systému Ministerstva kultúry SR – program
Kultúra národnostných menšín 2009**

Tlač: Grafotlač Prešov, s. r. o.

Náklad: 200 ks

ISBN 978-80-555-0104-8

